

K R E S

Poučen in znanstven list.

Leto VI.

→ V Celovcu, april 1886. ←

Zvez. 1.

Iz zapuščine pesnika Simona Jenka.

A. Črtice iz S. Jenkovega življenja.

(Po pesnikovem dnevniku priobčil I. Jenko.)

I.

Al' sem ti še znanec
Sorsko polje?

 ako je vprašal pesnik vrnivši se čez leta iz tujega v domače kraje, prostrano sorsko polje, na katerem se je porodil dne 27. oktobra 1835. In dasi se nista dolgo videla in je pesnik, kakor sam poje, „premenil misli, obraz“, polje se ni spremenilo in ostala sta si dobra znanca, kakor sta si bila v mladih pesnikovih letih. Če je kdaj bil resničen izrek, da kdor hoče poznati pesnika, seznaniti se mora z rojstnim krajem njegovim, uresničil se je pri Jenku. Koliko njegovih pesnij opeva nam lepe kraje, „kjer se vije Sava“; kako ga je na tujem gnalo srce, stopiti na višave in ozreti se proti južnim straném:

„Kjer reke so zdrave
I bele ceste,
Cvetoče planjave,
Pa čvrsti ljudjé.“ —

Vrnivši se v domovino, slika se nam pesnik stoječega o večerni uri poleg Save in

„Sava grmeča
V strugi šumi,
Ko leta nekdanja
Liže peči“;

pesnik pa jej naroča srčne pozdrave daljnim južnim bratom Slovanom.

Kako lepo nam slikajo široko raván pesnikove besede:

„Čez to ravno polje
Ino čez travnike
Pa gladke so steze“;

po polju cvetó

„rože krasne“,

nad poljem

„Dviga se škrjanec,
Poje pesni glasne,
Pesen glasna stresa

Pisane glavice,
Sestra k sestri stiska
Zarudelo lice“;

okoli in okoli pa visoko do neba

„Mogočno se dvigajo naše gore,
Ozirajo se na cvetoče polje,
Pošiljajo toke mu bistrih vodá.“

Komu bi ne dopadala slika življenja in gibanja na vaškem klancu, kjer

„Vkup so iz vasi otroci,
Vsak sení v premrli roci
Vozi i drži se krivo“.

Po vsej pravici imenoval je sovrstnik in prijatelj pesnikov Jenka „pevca sorskega polja“. Utisi otroške dobe so mu ostali skozi celo življenje in vzbudili so mu v poznejših letih slike tako verno posnete po naravi rojstnega kraja. Mirno in srečno tekla so pesniku prva otroška leta v rojstni vasi na Podreči, v hiši Mateja Jenka, po domače Gašpérja. Sin Matejev, Juri, stopil je v samostan; zval se je s samostanskim imenom oče Nikolaj in bil pesniku pri njegovem šolanju največji prijatelj in blagotvoritelj. Prav za prav mu ni bil stric, ampak razmere v hiši bile so precej zamotane. Matej Jenko je bil vdovec z otroki iz prvega zakona in poročil se je v drugo z vdovo, ki je tudi imela otroke iz prvega zakona, med njimi pesnikovo mater. Dasi torej pravega krvnega sorodstva med otroki ni bilo, jedinila jih je vendar srčna ljubezen, in oče Nikolaj je imenoval Simonovo mater, Mino, vedno svojo sestro in Simon je njega imenoval strica. Denarne razmere pri hiši so bile precej neugodne in mati je pripovedovala pozneje, da je prva leta preživela sebe in Simona s prejo in ročnim delom. Ali malo dete je bilo srečno in zadovoljno tudi v revnih razmerah. Mati je ljubila srčno svojega sinka in pesnik piše, da do sedmega leta ni imel opraviti ničesar, nego ptiče loviti, drsati se in po zimi včasí prisiljen pomagati materi pri preji ali Gašpérjevemu očetu pri tkanju. Prva neprilika zdela se mu je, tri leta staremu, preselitev iz Podreče v bližnjo vas Praše. Oče njegov namreč, Josip Jenko, pridobil si je v Prašah malo kmetijo in mati s sinom preselila se je k njemu. Ali Simon je še vedno več časa prebil na Podreči, nego v Prašah, kjer mu je jako malo dopadalo. Ali se tudi ni čuditi! Na Podreči stala je hiša sredi vasi, društva in iger z drugovi

jednakih let bilo je dovolj in tudi odrastli ljudje so radi imeli bistro-umnega „Šmonca“; česa več si pač želi otroško srce? V Prašah pa stoji hiša s številko 24 pod vasjo pri klancu, skoro ob bregu Save, ne sicer na samem, a vendar oddaljena od drugih; prijala bi morebiti samotnemu sanjarju, ugajala trudnemu duhu onemoglega starca, a mlado, živo dete je želelo življenja, družbe in iger!

Bil je Jenko v otroških letih živ, vesel dečko; ne posebno krepkega, prej bi se reklo šibkega telesa, a jako bistrega uma. Z veseljem omenja v svojem dnevniku, pričetem jeseni l. 1851. (stopil je bil takrat v Novem mestu v peto šolo), da je šel še pred sedmim letom k birmi, ker je najbolje znal pri izpraševanju. Vendar se nam nekatere poteze poznejšega značaja njegovega kažejo tudi že v tej dobi. Vedno se je moralo z njim ravnati bolj z lepo in jako malo dalo se je opraviiti z grdo; vzlasti je že bil takrat precej občutljiv. O zadnji lastnosti ima dnevnik tó-le dogodbico: Malemu dečku bilo je včasih tudi treba gnati ovce na pašo; da bi pastirček laže ločil svojo drobnico od tuje, privežejo domači ovcam konce na vrat; ali ovce zaidó v škodo in nagajivi ljudje dražijo pastirčeka, da imajo ovce konce na vratéh, da se vé, da so bile v detelji. „Sram me je bilo,“ piše Jenko dalje, „da bi bil skoprnel, ker sramote nikoli nisem mogel prenašati,“ in prav lahko mu je verjeti; ko bi sramote ne bil čutil prav živo, gotovo bi si je ne bil zapomnil tako dobro, da jo je še čez leta napisal v svoj dnevnik.

V sedmem letu pošljejo ga stariši v šolo in sicer, ker v domači župniji v Mavčičah ni bilo šole, v Smelednik onkraj Save. Pričetek je bil, kakor naravno, težaven, ali kmalu pričela mu je pot v šolo jako dopadati; in kako bi mu ne? Pot iz Podreče do broda na Savi vodi skozi gozd, ki pač ni Bog vedi kako lep in dobro ohranjen, a sence ima dovolj in kar je še lepše, po gozdu rastó borovnice in po mlevih ob Savi in po bregovih ne manjka lepih, okusnih malinic. Potém pa po bregu navzdol na brod, z brodom čez Savo, na drugi strani navkreber in v Smelednik; po šoli pa v smeleško hosto pod stari grad, kjer je več borovnic, nego kjer koli drugje! In vse to veselje dvakrat na dan; kdo bi ne zahajal rad v šolo! Tudi uspehi v šoli so bili jako dobri, bil je Jenko prvi in ljubljeneč učitelj. — Še sedaj pošiljajo Zbiljani in Žejani z desnega brega Save otroke v Smelednik, in kdor gleda malo ljudstvo, kako se veselo gnete na brodu, kako pleza po bregu in se proganja in izgublja po grmovju, misliti mora pač: taki so otroci in prejšnji niso bili nič drugačni. Proti koncu leta pa se je pripetila Jenku velika nesreča. Pri letanju in ruvanju vrgel ga je drug deček ob tla, in Jenko je padel tako nesrečno, da si je poškodoval ovratno kost. Ležal je dalje časa in tudi pozneje je še čutil večkrat bolečine.

Sedaj je svetoval oče Nikolaj dati dečka v Kranj, in vstopil je v drugi oddelek prvega razreda in bil prvo in drugo leto prvi cele šole, tretje leto bil je peti; tretji razred je dovršil koncem julija l. 1847.

O tej dobi piše Jenko sam: „Jelo mi je rojiti po glavi, da bi bil skoro ostal domá; pa saj bi bil tudi moral, da me ni vzel o. Nikolaj v Novo mesto.“

Tako je jeseni l. 1847. pesnik zapustil rojstni kraj na sorškem polju, a z uro ločitve minila so tudi brezskrbna otroška leta; le pre-naglo mu je pokazalo življenje svojo resno stran.

II.

Star sedemnajst še komaj let
Zaničeval že ves sem svet.

Vse drugo življenje pričelo se je mlademu dijaku v Novem mestu. Jesti dobival je v samostanu in da si je kaj pridobil za druge male potrebe, bil je v prvi in drugi šoli „familias“, a že v tretji pričel je poučevati tri součence svoje. Koliko slovenskih dijakov si je že služilo kruha s poučevanjem in marsikdo si ga bode služil še, ali kdor ga je le kdaj okusil, vé, da je trd dovolj. In zgodaj, od tretje šole na gimnaziji do zrele moške dobe preživiti se je moral Jenko takó! Toda trda šola življenja rodila mu je ponosno samosvest, ki se nam kaže v vsem njegovem značaju. S ponosom omenja v dnevniku, da si je kmalu prislужil toliko, da mu niso poslali od doma ne krajcarja. V četrti šoli (1850—51) „predrznil sem se,“ pravi, „nektere neosoljene pesni zakro-žiti“. — Učitelj slovenščine v tem letu bil je o. Pečar; red Jenkov iz slovenščine glasil se je: „besonders umfassendes Wissen bei immer gewähltem Ausdrucke“. Kaki so bili njegovi prvenci, kaj so opevali, ne pové dnevnik; omenja jedino prestave: „Polikratov prstan“ in spisa „Fantazije na pokopališču“; velike pesniške vrednosti proizvodi pač niso bili, kajti drugo leto (1852) sežgal je vse. Bilo jih je blizu petdeset.

Zvest voditelj na težavnem potu skozi gimnazijo bil je Simonu oče Nikolaj. Pomagal mu ni le kolikor mogoče z denarjem, ravnal in vodil je celo njegovo izobraževanje. Pri povratku z Dunaja, kamor se je bil podal radi bolezní na očeh, prinesel je „fantu“ v veliko veselje njegovo sv. pismo v českem, poljskem, ruskem, srbskem, nemškem in grškem prevodu in zraven tudi cirilsko abecedo. Veselo lotil se je Jenko branja in kedar je nehala šola in je po šoli končal poučevanje, šel je skoro vsak večer k o. Nikolaju v samostan, kjer sta prebirala srbsko sv. pismo; domá pa je mladi dijak nadaljeval berilo dostikrat do polnoči. Toda ni se učil le slovanščine, z o. Nikolajem bral je tudi v francoščini Telemaha in lahke komedije in v italijanščini „oproščeni Jeruzalem“. Ali vse branje njegovo nikakor ni bilo urejeno in ni imelo nikakega stro-

gega načrta; bral je, kar mu je prišlo v roke. Dnevnik poroča, da je bral v peti šoli kar po vrsti: Pirkerjevo Tunizijado, slovenske gledališčne igre, Theaterzeitung, Telemaha, six nouvelles allemandes, Čbelico, Slov. koledar, Iflanda, italijansko knjigo o spovedi, potovanje po Martiniku, Slov. čbelarčeka, oproščeni Jeruzalem, Petrarkove rime, Buffona (pour la jeunesse) itd. Če se je tudi pečal s stranskimi predmeti in dasi je, druge poučujoč, izgubil dosti časa, bil je vendar v šoli razven prvega razreda in prvega polletja v peti šoli vedno prvi; gotovo znamenje nenavadne nadarjenosti!

In vendar mladi pesnik ni bil zadovoljen! „O ničemur,“ piše v svojem dnevniku, „nimam se pritožiti in vendar, kaj lepša so bila leta? Zakaj? Sam ne vem. Zakaj že v sedemnajstem letu moram spoznati, kaj je človek na svetu!“ — Bog vé, koliko mladih ljudi tožilo je že jednako in dasi je tožba bolj pripisovati le nejasnemu želenju in hrepenenju mladostnih let, kdo bi si upal trditi, da nima prav nobenega vzroka? Jenku vsaj se ni čuditi, da mu ni ugajalo življenje. Mladost, drugim brezskrben in srečen čas, prinesla je njemu le truda in težav; narava mu je dala ponosno srce, a do groba bil je odvisen od drugih; dala mu je visokega duha, a razmere v življenju vpregle so ga v ozke ojuice. Tudi po starem kopitu urejena samostanska šola in suhoparni pouk ne zadostuje živemu duhu njegovemu; „kaj zopernega,“ pravi v dnevniku, „dobim v suhem šolskem mlačenju“. — Pač so k nezadovoljnosti pripomogle tudi šolske postave omejujoče prostost; kajti v tem času prišla se ga je strast, ki mu je ostala skozi celo življenje, pričel je piti duhan. Vendar čuditi se ni, če mladi duh prične premišljevat, ali mora biti res na svetu, kakor je, in ali bi ne bilo lahko boljše in drugače? Ni se čuditi, da z bistrim očesom motri vse razmere okrog sebe in izreka o njih dostikrat sodbo mnogo ostrejšo, nego bi je bilo pričakovati pri njegovih letih. Naravno je tudi, da se mu vzbudi želja po domačem kraju. „Večkrat, kakor sicer,“ piše v dnevniku, „mislim na dom in na kraje, kjer sem užival mladostne dni.“ — Lahko pa je tudi umljivo, kako se mu je pri takih razmerah naglo ustanovil in utrdil značaj, in le tako je umeti, zakaj je Jenko v dobi, ko se drugi še le prično dobro razvijati, bil po svojem značaju že dorastel mož.

Vesel čas bile so mu počitnice, bodisi da je bival domá na Gorenjskem ali kar se je dostikrat zgodilo, pod Turnom pri Semiču na posestvu deželnega svetovalca K., čegar sinova je poučeval.

Vendar čas je tekel, Jenko je končal šesto šolo in treba je bilo zapustiti Novo mesto. Zapustil je je s prijaznim spominom, a vendar lahkega srca! Saj dobrega o. Nikolaja ni bilo več ondi; bolj in bolj slabele so revežu oči, pustiti je moral šolo in preselil se je v Kamnik, a tam je oslepel blagi mož popolnoma. V Kamniku videl in obiskal

sem tudi jaz pozneje častitljivega moža; mirno in voljno je prenašal svojo nesrečo, blago srce pa si je ohranil do smrti; zapustil je svet jeseni 1868. Novo mesto samo in naravna krasota njegova pač tudi ni težila Jenku srca pri slovesu, ako smemo verjeti pesni, ktero je zapel Krki:

Krka, Krka ti lenoba,
In vodâ tvojih grdoba,
Nič šumenja,
Nič gromenja,
Nič puhtenja,
Tiho tečeš, kakor čas! itd.

Vnela se je sicer mlademu dijaku v Novem mestu prva in v pravem pomenu besede „petošolska“ ljubezen, ali kakor navadno v takih letih, slovesa mu ni grenila in veselo je pri odhodu napisal stihe:

Vročino trpel,
Cviček sem pil;
Pa vendar vesel
Zraven sem bil!

III.

Saj srca zvesta, kakor zdaj,
Ostala bodo vekomaj.

Jeseni 1853 stopi Jenko v Ljubljani v sedmo šolo. Z mestom, piše v dnevniku, seznanil se je kmalu in tudi dopadalo mu je; profesorji so vsi drugačni, nego v Novem mestu in žal mu je, da ni prej prišel v Ljubljano. Saj je bilo pa tudi tukaj veselo življenje! V šoli res ni šlo tako izvrstno, kakor v Novem mestu; tudi v Ljubljani moralo je poučevanje pomagati do potrebnega kruha, ali jako dobrodejno je uplivalo na njegov duh občevanje s sošolci; saj so bili med njimi mladenčji, koji so si pridobili pozneje v slovenskem slovstvu častno ime. Vzplamtelo mu je v taki družbi navdušenje za dom in mili materin jezik in čut se je izlival v besede; mnogo najlepših pesnij Jenkovih nastalo je že za njegovega bivanja na ljubljanski gimnaziji. Da mu je ta čas v resnici predrugačil mišljenje, odločil osodo poznejšega življenja, kažejo pomenljive besede napisane koncem leta 1853: „To leto je preobračalo“.

Leta 1854. združijo se osmošolci Bril (umrl že 1855), Erjavec, Jenko, Mandelc, Tušek in Zarnik k skupnemu slovstvenemu delovanju in pričnó pisati zabavni list „Vaje“. S prva ni imel Jenko preveč zaupanja do početja in v pesni „Naša deka“ izraža naravnost strah, da bode vse skupaj le igranje brez pravega uspeha. Ali moči mladih pisateljev niso onemogle; „Vaje“ so rastle in narastle na več zvezkov. Pišóč te vrstice imam tri zvezke pred sebjó; razven daljše povesti „Ljubezen in osveta“ imajo od Jenka vzlasti pesni, kakor „Pobra-

timija“, „Morski duhovi“, „Zapoj mi ptičica glasno“, dalje sonete in daljšo pripovedno pesen „Ognjeplamtič“, ki pa radi vsebine svoje ni za natis.

Da je bilo delovanje mladih ljudi v resnici skupno delovanje, kaže najbolje tá-le dogodbica: Sedeli so skupaj v Mandelčevi sobi razgovarjajoč se o spisih napisanih med tednom. Kar pride, ne vem komu, na misel, zakaj bi se namesto posvetnih pesnij, povestij itd. ne dalo napisati tudi kaj pobožnega. Misel se je sprejela s pohvalo in vprašanje je bilo, kdo ima pisati, o čem in kako. Sklenilo se je, dati spisu pesniško obliko, in ker so imeli tri pesnike: Brila, Jenka in Mandelca, razpravljalo se je še, kdo prevzame važno nalogo; kar pride tretjemu pametna misel: zakaj pa bi ne sodelovali vsi! Predlog se je odobril in sklenilo se je dalje, da ima pesen biti sonet in predmet jej bodi prvi bližnji cerkveni praznik. Urno so se lotili dela in s skupnimi močmi dovršili so kmalu tá-le sonet:

Ko ni še stala trdno svetov sila,
Pred božjim okom stala je od veka,
Pred njim nesreča stala je človeka,
Ki v teku časov bode prirušila;

Takrat že v tebi milost je zvolila
Človeštvu revnemu studenec leka.
O blagor! čas nesreče se izteka,
Najlepša zora svet je osrečila!

Na mavričnih perutih angelj šine
Prot' črni zemlji iz neba višine,
Ni srečnejše oznanil še novice:

„Marija, med ženami si česčena;
Od tebe zadosti beseda ena
In božji sin spočet je od device.“

Ker so pesen napisali skupaj, podpisali so jo tudi s „Skupčič“ in poslali uredništvu znanega cerkvenega lista. Uredništvo je pesen sprejelo in natisnilo, mladi ljudje pa so imeli veliko veselje, da se je njihovo delovanje odobrilo od strani, od ktere jim pri tedanjih razmerah pač ni bilo pričakovati pripoznanja. Jaz sem sonet s čudnim podpisom vred dobil med drugimi pesnimi Jenkovimi; gledal sem ga in gledal, češ: kako pa si ti, jedini s pobožno vsebino, zašel med drugače ne Bog vedi kako pobožne Jenkove pesni? Iz zanesljivega vira zvedel sem pozneje zgodovino rojstva njegovega.

Jenkovo bistro oko v opazovanju drugih in ostra sodba njegova kaže se v tem času v epigramih, napisanih svojim sošolcem. Ne kaže priobčiti vseh, zanimal bo morebiti koga epigram napisan znanemu pesniku, pred malo leti uredniku dunajskega „Zvona“.

Glasi se: „Da ni od naše baže,
Beseda vsaka kaže;
Kar tebi bode belo,
Se črno bo mu zdelo.“

Jednako trpko in sem ter tja osebno zbadljivo napisani so drugi. Ali le prenašlo minili so lepi dnevi na gimnaziji in ako se je Jenko že prej razven šolskih predmetov učil tudi drugih, vzlasti francoščine, — „kajti,“ tako piše sam, „očetove njive me ne bodo mogle živiti,“ — nastalo je koncem šolskega leta 1855. po dovršenem zrelostnem izpitu resno in nujno vprašanje: „Kaj sedaj in kam?“ Negotovost in dvombe opisuje najbolj sam v pesni: „Na razpotju“; ker je marsikdo že bil v enakih razmerah in Bog vedi koliko jih še bode, napišem jo tu celo, dasi nima posebne pesniške vrednosti. Glasi se:

Revež, kam se čem podati?	Če bi spelnil lastno voljo,
Komu vstregel bi, ne vem;	(Malo mojim pač bo všeč.)
Oče svet'vajo in mati,	Pustil bi brevir in štolo,
Da v duhovni stan naj grem;	Bi podal se v daljni Beč.
Kar je žlahte, vsak mi pravi:	Vendar mošnja ugovarja,
Dober je duhovni stan,	Vedno pravi: Ti, nikar!
Ima dosti drev' in davi	Brez pomoči, brez denarja
Fajmošter, kakor kaplan.	Nama bo težavna stvar.
Kedar vprašam modre glave,	Revež, kam bi neki djal se?
Kaj bo boljše ino kam,	Kaj bi storil, res ne vem;
Nihče mi ne reče prave,	Bi na srečo proč podal se,
Vsak le misli: Voli sam!	Al' bi vstregel tu ljudem?

Pod pesnijo stoji letnica 9./8. 1855.

Toda trebalo je, odločiti se in „brez pomoči, brez denarja“ zateče se Jenko v bogoslovje v Celovec; to mesto si je izvolil, ker je bilo dalje od doma in ker ni nikakor imel misli, zares ostati v bogoslovju. Saj je bil pa tudi, recimo pošteno, slab bogoslovec. Najboljše priče so njegovi zapisniki. Predno gre v Celovec, zaljubi se mimogredé v najlepšo deklico v vasi. Bila je Janezova Neža v resnici krasna, a vedenja jako prostega. Ljudje so ga pričeli dražiti z njo, in on napiše dekletu zabavljico. Pričela se je:

Lepa Neža — to je mreža,	Pa ni hiše, kjer dvorišče
V ktero fantje se lové;	Tak' pohojeno bi b'lo;
Bolečine vse fantine,	Saj do hrama, kjer spi sama,
Ki jo vid'jo, v srcu sklé.	Vsako noč jih roma sto itd.

Vaški „fantje“ zložé pesni napev, popevajo jo in konec vsemu je — tepež! Mladi candidatus theologiae pa je hvaležen, da ga odhod v Celovec reši vseh sitnostij in nerodnostij. — Drugikrat sreča na potu od doma v Celovec mater in hčer gredoči na semenj; natveze jima, da službuje v Celovcu v prodajalnici; zapisnik pa pozneje hudomušno opazi,

kako je obraz zategnilo mlado dekle, ko ga je pozneje videlo v črni haljini. — Ali nevarnejša nego take otročarije bila so njegovemu bogoslovskemu poklicu pisma sošolcev in prijateljev na Dunaju. Vsi so se boljše ali slabše ustanovili in vsako njihovo pismo je izražalo željo, imeti v svoji sredi pesnika „Ognjeplamtiča“. — Kaj čuda torej, če Jenko že po prvem letu popusti bogoslovje! Toda koliko žalosti napravil je s svojim korakom dobri materi, kateri je svoj sklep zakrival, dokler mogoče. Zapisniki omenjajo mnogih opominjevanj in svaril, sevêda brez-uspešnih. A kdo bi zameril ubogi materi! Saj je ni le žalostila misel, da sin ne bo „gospod“, kar je največja čast gorenjski kmetski hiši; trla jo je tudi skrb, kako bode ljubljeni otrok živel na daljnem, dragem Dunaju.

IV.

I zdaj negotova reži
Prihodnjih osoda mi dnij
I z upanjem dvom se bojuje.

Jeseni leta 1856. vpisal se je Jenko na dunajskem vseučilišču v modroslovje. Toda ogrelo ga ni niti staro jezikoslovje niti zgodovina, dasi se je obeh prijel dosti pridno, kakor pričajo spričevala o kolokvijih; prestopil je k pravoslovju in poslušal pravoslovna predavanja do poletja 1861. Dnevnika v tej dobi ni pisal, le kratki spominki v dnevniku poznejšega časa omenjajo truda in težav, s kterimi se mu je bilo boriti prva leta. Služil si je zopet kruha s poučevanjem; pomagali so mu kolikor mogoče tudi prijatelji, vzlasti sedanji župnik v Hrenovicah, g. dr. Sterbenec, takrat slušatelj prava na Dunaju in pozneje tudi meni največji dobrotnik; tudi Knafljevo ustanovo dobil je Jenko že drugo leto in tako je prebil leta na vseučilišču, kakor je šlo, boljše ali slabše. Ali kaj se pravi, brez podpore od doma bivati na vseučilišču, zanašati se na grenki in vrhu vsega še negotovi kruh zaslužen s poučevanjem, vé le, kdor je to skušil; kdor nikdar „kruha jedel ni s solzami“, niti ne sanja ne o revah in skrbih takega življenja.

Vendar pa je bivanje v velikem mestu, prosto življenje in obče-vanje s prijatelji jako ugodno uplivalo na njegov duh in na pesniško delovanje njegovo; najkrasnejše svojih pesnij napisal je Jenko od leta 1857. do l. 1860. Tudi prestejše politično gibanje, ki se je pričelo za njegovega bivanja na Dunaju, prevzelo ga je in vzlasti ga je navduševala misel, da pridejo in morajo priti Slovanom boljši časi. V tem času napisal je stihe, kakor:

Tisoč let smo že služili,
Zdaj pa bomo preložili;
— — — — —
Z ostrim mečem in desnico
Bomo pisali pravico itd.

Sicer pa mu je bilo življenje pač tako, kakor je dijaško življenje na vseučilišču sploh. Dnevnik omenja veselih ur, naglo minolih mu v družbi sovrstnikov, omenja sitnostij in razporov med slovanskimi dijaki, poroča o malenkostih in dogodbah, kakoršnih več ali manj vsakdo doživi, samo da jih malokdo napiše v svoj dnevnik. Lahko bi se reklo: živel je Jenko, kakor živi mlad, brezskrben človek, kteremu je geslo: *Carpe diem*, quam minime credula postero. —

Dnevnik pričel je Jenko redno pisati zopet leta 1862. Bil je ta čas domači učitelj pri nemški rodovini, imenom „Reinlein“. — V aprilu tega leta piše: „Kmalu gremo na deželo; — — — dni, kar jih še preživim na Dunaju, čutim se še dijaka, potem pa je konec“ itd. Na misel mu namreč hodijo izpiti, ktere mu je delati, a poučevanje in bavljenje z drugimi rečmi ne daje mu časa; dobro sprevidi potrebo spremembe, a manjka mu duševne moči, odločiti se. „Če pojde tako dalje,“ toži, „bom zastarel in izpiti mi bodo zaostali, da jih nikoli več delal ne bom“. Lahko se reče, da ga je domače učiteljstvo pri omenjeni družini omehkušilo in bilo mu naravnost reči pogubno. Leta in leta je delal in se boril; pač je morebiti že moč njegova omagovala, ali najhujše zapreke je vendar že prebil; trebalo je le še zadnjega napora in dosegel bi bil svoj namen, stvaril si sicer ponižno, a vendar mirno in brezskrbno življenje, — kar ga zanese osoda ali nesreča v razmere stvarjene kakor navlašč, da se človek poleni, v malenkostnih skrbih pozabi, kaj si je namenil prav za prav. Vedno se mu je godilo slabo; kaj čuda da mu je prijalo sedaj dobro, brezskrbno življenje in da mu je manjkalo trdne volje in duševne kreposti, popustiti vse in z nova pričeti boj z življenja revo. In vendar vidi, da tako ne more ostati; vidi, da čas hiti, da se leta gubé, a on je vedno na mestu, kjer je bil. Notranje nasprotje, nastalo vsled takih razmer, in nezadovoljnost izraža se ne le v dnevniku, nego tudi v pesnih te dobe. „Morebiti bi bil storil pametnejše, ako bi bil že davno zapustil Dunaj,“ stoji v dnevniku, „ker tu mi ne bodo rože cvetele.“ Ali vezala ga je na Dunaj brezupna in lahko rečemo, tudi brezumna ljubezen in „pri najboljši volji,“ piše, „ne morem dolgo pri bukvah sedeti; ljubezen in neumne sanje vzemó človeku veliko delavnosti“. — „Toda,“ stoji na drugi strani, „pametnemu in pridnemu biti, kakor so sploh ljudje, ni mi bilo prirojeno; zato tudi nikoli nič iz mene ne bo. Žalostno pa resnično!“ — Srce se trga človeku beročemu take vrstice; mučno je gledati, kako omagujejo moči možu, ki je dozdej z jekleno vztrajnostjo prenašal revo življenja od mladih dnij. „Največja nesreča je,“ piše dalje, „ako človek izgubi pogum, kar se je pri meni že močno zgodilo. Morebiti, da pridejo boljši časi, ali vpraša se, kdaj? Morebiti nikoli!“ — V takih razmerah napisal je pesnik s srčno svojo krvjo obupno pesen: „Trojno gorje“. Pesen se je porodila leta 1862.,

poslednjo obliko, v kateri je tudi natisnjena, dal jej je pisatelj 1. julija 1863. Bolj in bolj pogosto vrača in ponavlja se v dnevniku misel, da človek, rojen berač, je revež na svetu. Da bi imel denarja, misli pesnik, bil bi zadovoljen in srečen; „ali,“ piše dalje, „res je žalostno, če se človek vzredi idealist in vse materialno zaničuje, dokler se ne prepriča, da se je motil; še žalostnejše, če vidi, da je prepozno obrniti“. — Kdo bi se pač čudil, ako upa Jenko od slepe sreče rešenja iz tužnih razmer; ako trdno veruje, da kdaj zadene še veliki „loz“ in ako vedno prevarjenemu prihajajo celó misli o samomoru! „Bog me varuj,“ piše sam, „da bi mi ne prišle zopet misli na samomor, kakor se mi je že včasih zgodilo pri takih razmerah.“ — Komu ne pride na misel pesen:

Moči, moči mi daj, moj Bog!
Da, ko napade me obup,
Ne vklonim silam se nadlog,
Jim stanovitnost stavim v kljub.

Poldrugo leto trajal je srčni razpor in notranji boj; slednjič sprevidi vendar pesnik, da mu ni tako živeti dalje; odloči se in zapusti Dunaj jeseni leta 1863.

V.

Kdor vprašal bo, čegavo čast li pojem,
Zastonj bo vprašal po imenu tvojem.

Marsikoga bo morebiti zanimalo, koliko so na Jenka, njegovo mišljenje, vzlasti pa na pesniško delovanje njegovo uplivala razmere z lepim spolom, ali če damo vprašanju drugo obliko, ali je pesnik kdaj ljubil in kako je ljubil. Vprašanju odgovoriti je težje, nego bi se mislilo. Izraz „ljubezen“ rabi nam v tako različnem obsegu, da je težko reči, kaj pomeni prav za prav. Ako nam ljubezen znači spojenje dveh bitij, katerih vsako v svojem drugu vidi najvišji vzor popolnosti, zrè le v njegovem blagru lastno svojo srečo; ako nam ljubezen znači zatajevanje, žrtvovanje, dà pozabljenje lastnega bitja na korist in ljubav tujemu ljubljenu bitju, lahko rečemo: Jenko ni ljubil nikdar. Uzroki so različni. Jenko je bil preveč z dušo in telom Slovan, da bi bil mogel odobravati pretirano in brezmerno oboževanje ženske; prišlo nam je od romanskih in germanskih sosedov, a je slovanskemu mišljenju popolnoma tuje. Dokaz so nam slovanske narodne pesni; tudi v njih izraža se dostikrat visoko spoštovanje do ženske, a kaka razlika je še med njimi in med pesnimi romanskih „trubadurjev“ in germanskih „minnesängerjev“! Tudi je Jenko preveč ljubil svojo domovino in slovanski rod, da bi mu bila v srcu našla prostora še druga vse gospodujoča ljubezen. Misel, da domovinska ljubezen zatemni in zatre vsako drugo, izrazil je Jenko v pesni „Tujki“:

Lepa tujka, kako boš čutila
Ti udanost verno z menoj;
Reci, kako boš ti ljubila
Narod moj neizmerno z menoj?

Da dijaško življenje v velikem mestu, neprestana skrb in borba za vsakdanji kruh ne pospešuje razvijanja in gojenja nežnejših čutil, vé vsakdo, kdor pozna življenje, in lahko se vpraša, ali bi ne bilo na svetu toliko pesnij opevajočih ljubezen in svetobolje, ako bi bili dotični pesniki morali živeti ob suhem kruhu. Najbolj pa se je ljubezni protivil bistri razum Jenkov; vedno, celó kedar pesnika premaga čutilo, šepeče mu razum tiho, a resno: Nespametno je! — Ako pa nam ljubezen ne znači drugega, nego da našemu čutilu za lepoto ugaja lepa, ženska podoba, ali da mož nehoté in nevedé v ženski gleda bitje, družéče v sebi skupino lastnostij, katerih manjka njegovemu lastnemu bitju; ali če ljubezen in z njo ženska ni več, nego lepa igrača, reči moramo, da je Jenko ljubil, celó dosti ljubil. Zanimivo je, kaj sam o sebi in svojih čutilih pravi v pesnih napisanih „Kmetičiči“. Prva pesen, zapisana že v „Vajah“, prične se:

Kogar vsaktero krilo kakor mene
Navdá s plamenom, njemu stare rane
Spomin le za nekatere dni ostane,
Ker rano staro nova kmal' prežene.

V tretjem sonetu poslavlja se od „kmetičice“ in jo tolaži pri slovesu:

Le zvedri lice, čaj prisego mojo,
Da bo spomin ostal mi ná-te vedno,
(Oh da ostal bi tebi tak' čist ná-me!)

Tak' dolgo bom lepoto pomnil tvojo
In tebe se spominjal uro slednjo,
Dokler me druga deva ne uname!

Jednako misel izraža v pesni „Za slovo“:

Kaj ti ljubezen moja če,
Ki meni je igrača,
Ki, ko pod nebesom meglé,
Po vetru se obrača.

Tak nestalen značaj kažejo tudi vse njegove razmere z nežnim spolom. Prva že omenjena „petošolska“ ljubezen rodila se mu je v Novem mestu. Zaljublil se je v Leopoldino K., sestro svojih učencev. Ljubezen je bila že davno pozabljena, vsaj zapiski pisani v Ljubljani ne omenjajo je nikdar, a na novo probudili so se mu stari spomini, ko leta 1862. bere v „Novicah“ o njeni poroki z okrajnim predstojnikom črnomeljским. Omenjaje te vesti piše v svojem dnevniku na Dunaju: „Sam se moram čuditi, da me je ta novica tako prijela. Bog jej daj srečnih dnij, meni pa, da bi jo lahko pozabil! Pozabiti! čudna beseda! Moje

najboljše pesni mi je navdihnila in če hočem zaljubljeno pesen napisati, je vedno ona, na katero mislim. — Enkrat samkrat bi jo še rad videl in vedel, kaj bi mi srce občutilo; morebiti, da je vse vkup le fantazija, ki bi se izgubila, ko bi jo videl, morebiti pa tudi ne. Prva, dasi otroška ljubezen, je več vredna, nego vse poznejše“ itd. Kdor bi pisal sentimentalni roman, lahko bi mu bilo slikati z živimi bojami, kako se devica, ktere sliko je pesnik verno v srcu nosil od mladostnih let, udaja drugemu, a pesniku osamljenemu na tujem v tugi in bridkosti mrje srce, ali v resnici bila je reč vendar precej drugačna. Z nobeno besedo dnevnik pozneje več ne omenja prve ljubezni, in vest o poroki, ki ga je v prvem trenutku pretresla, Jenka nikakor ni ovirala zagledati se v druge. — Tako na pr. omenja dnevnik, da se je seznanil s Francozinjo, bivajočo na Dunaju; bila je, kakor videti, odgojiteljica; ali zapiski nimajo niti njenega imena. O razmeri z njo piše pesnik: „Ne bom se motil, če rečem, da me mora imeti v želodcu; saj pa tudi ni kmalu kdo ženski tako naredil, kakor jaz njej; — — — šel sem in nikoli več prišel in še poslovil se nisem.“ — Moralo jima je kaj priti navzkriž, kajti v dnevniku stoji: „Pomiriti se z njo, je sedaj gotovo popolnoma nemogoče; občutek pa v srcu nositi, tudi ni nič prijetnega; tako je gotovo najpametnejše, da jo pozabim in se je nikdar ne spomnim več.“ Kakor je vsa reč malenkostna, vendar prav natanko kaže, kako je bilo Jenkovo mišljenje o razmerah z ženskami.

Najbolj čudno in tudi najnespametnejše zaljubil se je pesnik predzadnje leto svojega bivanja na Dunaju. Zagledal se je v ženo, ki je bila, kakor kažejo njena pisma, izobražena in duhovita, ali bila je starejša od njega in bila je — mati njegovih učencev. Ali je res njeno obnašanje vzpodbujalo ga k ljubezni, kakor bi bilo soditi iz zapiskov v dnevniku, določiti je težko. Vsekako bila je žena razumna in pametna dovolj, da je razvidela, kako neumestna bi bila taka ljubezen, in skušala jo je tudi njemu izbiti iz glave. Jenku, kakor videti, segel je s prva občutek globoko v srce; priča so strastne, dasi po obliki ne dovršene pesni, napisane proti koncu leta 1862.; strast in dvombe, ljubezen in žaljeni moški ponos izraža se v njih. Napisal je v tem času celó nemško pesen, kolikor meni znano, jedino, ktere ni zložil v materinem jeziku. Ker bi morebiti koga zanimalo, poznati nemško pesništvo Jenkovo, napišem tu pesen:

Sprich nicht, der Zunge glaub' ich nicht,
Sie hat sich längst gewöhnt an Schranken,
Dass sie verblümt nur die Gedanken
Und öfters noch Verstellung spricht.

Lass lesen mir in deinem Blick,
Ins offne Auge lass mir schauen,

Auf seine Worte will ich bauen,
In ihm ergründen mein Geschick.

D'rum, Mädchen, lass den stolzen Schein;
Was du im innersten empfunden,
In einem Blick zeig's unumwunden,
Mag 's Liebe, mag es Hass auch sein!

Mag 's Liebe, mag es Hass auch sein,
Mein armes Herz kann eines tragen,
Doch nicht das Hoffen und das Zagen,
Des Himmels Lust, der Hölle Pein.

Ali kedar je pesnik izlil svoja čutila v besede, izgubila so tudi svojo moč, povrnil se mu je mir in plegla strast. Črez malo tednov že stoji v dnevniku: „Nespamet je, kaj nemogočega želeti; nepošteno pa, gostoljubje zlorabiti; kjer se čast ne spoštuje, čast ne more vztrpeti.“ — Poslovil se je mirno, ostal mu je jedino spomin.

Malenkostne razmere malega mesta, kjer je bival po povratku z Dunaja, niso mu mogle ogreti srca. S kako ironijo in kako trpko sodil je prizadevanje skrbnih mater, priskrbeti odrastlim svojim hčeram moža, kaže najboljše pesen napisana mes. maja 1864:

Tvoja mati, modra žena,
Vse premisli, vse prevdari,
Ničesar ne zanemari;
Pa še nisi omožena!

— — — —
— — — —
„Nina!“ tak' je govorila,
„Le ne bodi tak' košata,
Saj z gospodom se poznata;“
(In pri tem te je bacnila!) itd.

Zadnji čas življenja zasvetila mu je še ljubezen, iskrena in verna, kakor morebiti nikdar prej; ali bilo je prepozno. Srce mu ni vzplamtelo več, bolj in bolj ugašal je ogenj, kmalu se je oglasila zadnja ljubica, bela smrt, in pesnikovo srce se je pomirilo v molčečem grobu!

VI.

Zakaj je od zibeli k smrti
Tak' kratek tek odločen meni?

Z 19. marcem 1863 neha Jenkov dnevnik in vrnivši se v domovino, ni ga nadaljeval; ali so ga zadržavale skrbi in opravi in se mu malenkostne razmere, v katerih je živel, niso zdele zapisovanja vredne, kdo vé? —

Domá, v Prašah, stanoval je pri sosedu, ker v domači hiši ni bilo primerne prostora, k jedi pa je prihajal večinoma domú. Tudi na večer sedel je dostikrat pri svojih ljudeh, in govorica se je vrtela o marsičem, vzlasti z materjo, koja je že takrat bolehala in večkrat morala ostajati v postelji. Najljubše delo o takih večerih bilo mu je piti duhan ter rezljati in delati kletke za ptiče. V svoji sobi v samoti učil se je ter popravljaj in prenavrejal svoje pesni, ktere je mislil v kratkem dati na svetlo. Da bi bili stariši ali kdo drug v njem videli „izprijenega študenta“, nisem jaz vsaj slišal nikdar. In vendar bi bilo pričakovati, da bi mi bili stariši ali sorodniki o času, ko nisem hotel iti v bogoslovje, v svarilen zgled stavili umrlega brata. Bilo je ravno nasprotno. Domači ljudje niso natanko Simonovih žalostnih razmer nikdar poznali, in on sam gotovo ni bil mož, o sebi in svojih revah govoriti črez potrebo. Naravno je torej, da so mislili: sedaj dovrši svoje izpite in dobi kmalu dobro službo; o učenosti in nadarjenosti njegovi bili so itak vsi prepričani. Mati je bila posebno na svojega sina vedno ponosna, in očeta sem čul več let po Simonovi smrti samo reči: „Kako bi bilo lepo, da bi sedaj živel še Šimen, ali komaj mu je šlo dobro, moral je umreti.“

V tem času kupil je knjigar Giontini njegove pesni, ki pa so zagledale beli dan še le po mnogih ovirah in zaprekah. Jenko sam je prestal dne 29. januarja 1864 prvi rigorozum; vstopil je potém za grozno pičlo plačilo v pisarno notarja Stergarja v Kranju in kljubu neugodnim razmeram prebil drugi rigorozum 13. junija 1864. Leta 1866. odpre odvetnik Val. Prevec svojo pisarno v Kamniku in Jenko je bil pri njem koncipijent in preselil se je tudi z njim vred l. 1869. v Kranj. Denarno stanje se mu je pačboljšalo; življenje mu je jelo kazati prijaznejši obraz, prestal je tudi tretji rigorozum, — a vse prepozno! Krepkega života ni bil nikdar; že na Dunaju toži v dnevniku o bolečinah v prsih, in celo življenje njegovo mu je moralo izpodkopati zdravje. Trud in trpljenje od mladih nog do smrti, pravega reda nikdar, gládú dostikrat preveč in vrhu vsega silna strast do duhana; — tudi močnejši život bi bil moral omagati!

Vrnivši se v Kranj, moral se je pesnik vleči in po desetdnevni, a hudi bolezni, ktere pa zdravniki sami niso poznali, preminil je 18. okt. 1869. — Zadnja leta uplivalo je slabo telesno zdravje jako neugodno tudi na duševno stanje njegovo; zadnje pesni njegove imajo letnico 1864 in le jedna brez pesniške vrednosti ima letnico 1865.

„Pred mano zemljevid, kje stal bo križec moj?“ tako je vprašal pesnik v mladih letih osodo; pač ni mislil, da bode blizu doma v prijaznem Kranju, v vzhodju naših gorá, kraj bistre Save kdaj pokopan on in z njim pokopano njegovo gorjé!

D o s t a v e k.

Potrebno se mi zdi, spisu dodati kratko pojasnilo. Vsakdo vidi, da k obširnemu, popolnemu životopisu trebalo bi še marsičesa, kar čitatelj zastonj išče v teh vrstah. Oceniti bi se morala vsa Jenkova dela, ne le pesni, nego tudi spisi v prozi; orisati bi bilo tedanje gibanje na slovenskem slovstvenem polju; opisati bi se imelo, kateri drugi pisatelji so uplivali na Jenka in koliko on na druge; naslikati bi bilo treba osebni značaj pesnikov, njegovo versko in politično mišljenje itd.; toda namen temu spisu bil je drug. Kakor rečeno, pisal je Jenko dnevnik in pri letnici 15./3. 1862 ima opombo: „Kar ta pišem, bi ne hotel nikomur dati brati, in če bi zbolel in imel umreti, bilo bi prav, da bi vse te čečkarije sežgal.“ — Da pesnik dnevnika ni uničil, je dobro; vendar se vidi, da ga ni namenil javnosti. Zató sem iz njega posnel, kar se mi je pripravnega zdelo, da se priobči, ali o čemur sem mislil, da bi zanimalo čitatelja; drugo sem izpustil in tudi reči, o katerih dnevnik nima ničesar, omenil sem le kratko, kolikor je bilo neobhodno potreba. V tem smislu blagovoli tudi čitatelj razumeti moj kratki spis.

V Gorici na sv. treh kraljev dan 1886.

Doneski k zgodovini devetega stoletja.

I.

Črtice o zadrugah, županijah in grofijah.

Kakor drugi Slovani, živeli so tudi Slovenci s prva v zadrugah, ktere so imele skupno premoženje in bile sestavljene iz večjega ali manjšega broja posameznih družin, izvirajočih od istega praded¹. Take zadruge nahajamo še dandanes po nekterih krajih med Jugoslovani, kjer tudi lahko opazujemo njihov postanek. Ako je imel utemeljitelj kake zadruge več sinov, ostali so ti s svojimi ženami v očetovi hiši; ravno tako storili so vnuki, pravnuki itd. Tudi očetove zapuščine si niso razdelili, temveč skupno je bilo vse premoženje, ktero je bilo treba toliko bolj pomnoževati, kolikor bolj je naraščalo število članov v zadrugi. Samo hčere so šle na tuje ter se pomožile po sosednih

¹ Babnik, Sledovi slovenskega prava. (Letopis Matice slovenske za 1882. in 1883., str. 70 i. d.) — Smičiklas, Poviest Hrvatska, I., str. 132 i. d. — J. in H. Jireček, Oesterr. Geschichte, II. (Entstehen christlicher Reiche, str. 73 i. d.)

zadrugah. Ako je postala prvotna hiša kake zadruge pretesna, sezidali so posamezni zadrugniki svoje kočje blizu nje. Tako je štela zadruga včasih nad sto prebivalcev. Po smrti očeta utemeljitelja priznali so njegovi sinovi jednega izmed svoje sredine za starešino, starosta, domačina, vladiko ali gospodarja, da vlada v hiši. Njemu na strani pomaga domačica, ktera, ne da bi morala biti domačinova žena, nadzoruje ženske in njih delo. Izvolitev novega gospodarja v zadrugi bila je združena s posebno slavnostjo. Kedar so zadrugniki volili svojega starešino, ozirali so se na osebno sposobnost dotičnega, ne pa na njegovo starost. Vsi udje v zadrugi morali so ga ubogati in spoštovati.

Starosta je zastopal zadrugo gosposki in tujcem nasproti, oskrboval kup in prodajo ter vodil celo gospodarstvo. O vsakem važnejšem poslu moral se je posvetovati z vsemi odrastlimi moži v svoji zadrugi. Sklicoval je zadrugarje skupaj in z njimi razsojeval nastale prepire. Ako je bil ta ali oni izmed zadrugnikov nepoboljšljiv, zažugali so mu, da ga spodé iz zadruge, in to je mnogokrat pomagalo, kajti najhujša kazen, ki je mogla ktereга zadeti, bila je izgoj ali izobčenje iz zadruge. Ako ni bil kak starosta za svoj posel sposoben, smeli so ga drugi zadrugarji odstaviti in izvoliti si novega. V zborih zadrugarjev, katerim je predsedoval njih gospodar, bilo je k veljavnosti njih sklepov dostikrat treba soglasnosti. V takih zborih obravnavalo se je o zadrugnem premoženju, ktero je bilo skupna last vseh zadrugarjev in do ktereга so imeli vsi udje v zadrugi jednake pravice. To premoženje, ktero se je zvalo dedina, ni se smelo razdeliti. Ker so bili vsi oskrbljevani iz zadrugnega imetka, morali so tudi vsi, kedar je bilo treba, delati zá-nj. Le v ostalem času so si tisti, ki so znali kakošen obrt ali kaj jednakega, lahko nekaj za se zaslužili. Ako je pa kdo hotel tudi takrat, ko je bilo treba delati za zadrugo na polju ali v gozdu, oskrbljevati obrtnino, moral je dohodke dajati v zadrugno blagajno; le malo je njemu ostalo. Po tej uredbi bilo je podedovanje nemogoče, posebno nemogoče pa podedovanje nepremičnih stvari.

Rečeno je bilo, da so razven drugih Slovanov tudi stari Slovenci živeli po zadrugah, kar nam dokazuje Babnik na navedenem mestu (str. 72). Zanimiva je v tem oziru neka listina od 6. januarja l. 864., v kateri je kralj Ludovik po priprošnji koroškega grofa Gundakarja podelil solnograškemu nadškofu več podložnih ljudij v Krški dolini na Koroškem, in sicer: „servos quinque cum uxoribus et filiis, quorum nomina sunt Biula, Zirneu, Betaneo, Trebiznez, Nasmus“. Najbrže so ti možje, ktere smo tu navedli, s svojimi ženami in otroki skupaj stanovali ter bili člani jedne zadruge. — V ravno tej listini čitamo, da je imenovani kralj podelil rečenemu nadškofu tudi: „manentes servos XV cum coloniis

et uxoribus et filiis et aliis utensilibus. Hec sunt autem nomina horum servorum: Wolato et frater eius Zebedrach (Sebedrag) et frater eius Etbratonas, Domemus, Tiecosit, Chrotila, Turdazo, Godemus, Razemuzza, Zebemir (Sebemir), Zirna, Drasma¹. Kaže se, da imamo tudi tu opraviiti z jedno zadrugo, ki pa je bila nekoliko večja, kot prva. Tudi v drugih listinah nahajamo večkrat ime kakenga Slovenca in ob enem število njegovih sinov. Ker pa je to število precej veliko, kaže misliti na zadrugo, ktere starosto listina imenuje očeta, zadrugarje pa sinove.²

Zadružniki so se imenovali po svojem pradedu, in isto ime dobil je tudi kraj, v katerem je bila zadruga. Iz zadrug nastale so tekom časa dostikrat vasi, ktere so obdržavale včasi svoja stara, patronimiška imena. Taka krajevna imena so raztresena po vsem Slovenskem, osebno veliko jih je na vzhodnem Štajerskem, na pr. Radoslavci, Bodislavci, Dragotinci, Vitomarci, Vlastomirci, Iljaševci, Pavlovci, Mihajlovci, Litomirci, Ivanci, Ivanšovci, Ivankovci itd. Prej ko ne zvali so se utemeljitelji dotičnih zadrug Radoslav, Bodislav, Dragotin, Vitomar, Vlastomir, Iljaš, Pavel, Mihajl, Litomir in Ivan. Krajevna imena Hmeljaki, Lisjaki, Novaki, Kocijančiči, Župančiči itd. spominjajo nas začetnikov, ki so se zvali Hmeljak, Lisjak, Novak, Kocijan, Župan. Tudi kraji Klemenčevo, Jeranovo, Markovo, Lahovo, Škrjančevo, Kregarjevo, Krivčevo itd. nastali so najbrže iz zadrug, ktere so ustanovili pradedje Klement, Jeran, Marko, Lah, Škrjanec, Kregar, Krivec. Ravno to bi se moglo trditii o krajevnih imenih Andrejče, Braslavče itd., kterih prvi začetniki so bili Andrej, Braslav itd.

Ako se je kaka zadruga močno pomnožila, ločili so se nekteri njeni udje, dobivši primeren delež skupnega premoženja, in osnovali novo. Dokler je bilo dovolj praznega prostora blizu stare rodne hiše, nastala je tu nova zadruga; drugače pa je bilo treba iti dalje iskat rodovitne zemlje. Navadno je ustanovil novo zadrugo oče s svojimi sinovi ali pa več bratov pod nadzorstvom jednega staroste, kterega so si izvolili izmed svoje srede. Nova zadruga je dobila ime po svojem ustanovitelju, vendar niso njeni udje pozabili svojih sorodnikov v stari zadrugi in svojega prejšnjega imena.

Ako se je več zadrug zjediniilo v večjo celoto, nastala je župa ali županija in njen predstojnik bil je župan. Njegova naloga je bila trojna, kajti bil je prvič sodnik med posameznimi zadrugami ali pa

¹ (Kleinmayrn) Nachrichten vom Zustande der Gegenden und Stadt Juvavia, Anhang, str. 96, št. 39. — Ankershofen, Handbuch der Geschichte d. H. Kärnten, II. Reg. u. Urk. str. 26.

² Babnik, op. cit. str. 88, op. 66.

med udi raznih zadrug, potem je opravljal v svoji županiji duhovsko oblast, dokler so bili Slovenci še pogani; drugih duhovnikov niso imeli stari Slovani. Župan je bil tudi predstojnik bojne uprave in v bojih vodja svoje župe¹. Kar oče v svoji družini, kar starosta v svoji zadrugi, to je bil župan v svoji županiji. On je sklicoval starešine posameznih zadrug k zborom ter jim predsedoval.

Administrativna županova oblast se je pri Slovencih sčasoma posebno pod uplivom tujih gospodov jako razvila. Župan je posredoval med gosposko in njej podložnimi rojaki. On je moral skrbeti, da se je o pravem času plačal davek, dala desetina in opravilo delo, katero je zaukazala gosposka. Ako je želela gosposka imeti javno sodnijo, naznanila je to kmetom po županih. Kdor ni prišel k zborom ali pa ni poslal vsaj svojega zastopnika, bil je kaznovan².

Rodovine, iz katerih so se volili pogostoma župani, dobile so sčasoma nekako prednost pred drugimi, in iz njih nastalo je tekom časa domače slovensko plemstvo³. Prej ko ne bili so taki plemenitaši oni možje, katere je vojvoda Ingo povabil k sebi na pojedino⁴. Ker so bili v poganskih časih župani ob enem duhovniki, držali so se svoje stare vere bolj trdno, kot ostalo ljudstvo, kar nam potrjuje povest o Ingu.

Prvi slovenski župan, ktereга nam zgodovina imenuje, bil je „Physo“, omenjen v ustanovni listini za samostan Kremsmünster l. 777., čegar županijo nam je iskati na sedanjem Gorenjem Avstrijskem blizu mesta Steyer-a v kraju, ki se zove Sierning („Sirnicha“)⁵. Brez dvoma bilo je pa v 9. stoletju tudi po drugih slovenskih pokrajinah mnogo županov, kar nam spričuje beseda „ispan“, katero so dobili Madjari od Slovanov, kar bi gotovo ne bilo mogoče, ako bi Slovani za prihoda Madjarov ne bili imeli županov. V županiji nahajal se je navadno utrjen grad, v katerem je ljudstvo za časa vojske iskalo zavetja.

Ko je prišla slovenska zemlja pod oblast Frankov, izpremenili so ti polagoma posameznosti stare slovenske ustave in uvedli namesto nje tu in tam frankovske naredbe. Slovenske županije so preustrojili sčasom v grofije („comitatus“), ki so bile dostikrat iste velikosti kot prej županije. Namesto nekdanjih županov dobili so Slovenci frankovske grofe. Frankovski vladarji so pa le počasi spreminjevali županije v grofije, kar je razvidno iz tega, da so bile grofije v prvi polovici

¹ Babnik, op. cit. str. 74.

² Babnik, op. cit. str. 74.

³ Prim. J. in H. Jireček, Oesterr. Gesch., II., str. 75.

⁴ Conv. Bag. et Carant. c. 8. (Mon. Germ. Script. XI, p. 9.)

⁵ Schumi, Archiv f. Heimatk. I, str. 4.

9. stoletja po Slovenskem skoro neznane, in tudi v drugi polovici rečenega stoletja bilo jih je prav malo. Še le v poznejših stoletjih bila je vsa slovenska zemlja preprežena z grofijami. V drugi polovici 9. stoletja znani so nam naslednji grofje, oziroma grofije. Vitoglav je bil l. 859. grof v Admontski dolini¹; pri Sprazi (na južni strani sedanjega Dunajskega Novega mesta) gospodoval je l. 860. grof Odolrik², l. 878. pa grofa Arathot in Ernest³; v Krški dolini na Koroškem imel je l. 864. svoja posestva grof Gundakar⁴ in v isti deželi poleg Krke pri Železnem bila je okoli l. 890. grofija Ruodpertova⁵. L. 891. omenja se grofija Dudlebska na sedanji štajersko-ogerski meji blizu Radgone⁶ in l. 895. pa grofija Liupoldova v Murški dolini na sedanjih štajerskih tleh⁷, ki se je raztegala tudi po Krški dolini na Koroškem, kar nam spričuje listini od 31. avgusta in 4. septembra l. 898⁸.

Več grofij omenjajo nam viri še le v 10. stoletju, vendar si lahko mislimo, da so bile nekatere izmed njih ustanovljene že pred l. 900. Tako morebiti „pagus Crounati“ na Grobniškem polju na Koroškem⁹, kjer so prej ko ne stanovali Hrvatje, obdani od vseh strani od Slovencev¹⁰, potem grofija Kranjska na sedanjem Gorenjskem¹¹ in druge.

Nekoliko drugače, kakor po starem Gorotanu in po Panoniji, razvijalo se je življenje Slovencev v 9. stoletju po Istri in po vzhodni Furlaniji. Tu so se med ljudskim preseljevanjem rimska mesta vsaj deloma ohranila in ostala tudi v poznejših stoletjih to, kar so bila za Rimljanov, namreč središče javnega življenja. Istra je bila razdeljena

¹ Listina od 1. oktobra l. 859: „Unitagouma comiti nostro in Ademundi valle“. (Zahn, Urkb. f. Steierm. I, str. 10, št. 6.)

² Listina od 8. maja l. 860: „in comitatu Odolrici“. (Sitzungsberichte der phil.-hist. Cl. d. kais. Akademie, 39. Bd., str. 158.)

³ Listina od 28. junija l. 878: „comitibus Arathoto et Ernesto“. (Sitzungsberichte, op. cit. 47. Bd., str. 476.)

⁴ Listina od 6. januarja l. 864: „comitis Gundacri“. (Juvavia, Anhang, str. 96, br. 39. — Ankershofen, Handbuch d. Gesch. d. H. Kärnten, II, Reg. u. Urk. str. 26.)

⁵ Listina od 887—893: „in comitatu Ruodperti“. (Juvavia, Anh. str. 110, br. 52. — Ankershofen, op. cit. str. 16.)

⁶ Listina od 9. marca l. 891: „in comitatu Dudleipa“. (Juvavia, Anh. str. 116, br. 56. — Zahn, op. cit. str. 14, št. 10.)

⁷ Listina od 29. septembra l. 895: „in comitatu Liupoldi, in orientalibus partibus Charanta nominatis“. (Zahn, op. cit. I, str. 15, št. 11.)

⁸ Ankershofen, op. cit. str. 38 in 39.

⁹ Gl. listine od 31. avgusta l. 954; 13. febr. l. 961; 9. okt. l. 979 itd. pri Ankershofen-u in Zahn-u.

¹⁰ Šafařík, Slov. starož. (nemška prestava), II.

¹¹ Gl. listine od 30. junija l. 973; 23. nov. l. 973; 1. okt. 989 itd. v Schumi-jevi knjigi „Urkunden u. Reg.-Buch“, I, str. 11, 13, 14.

v več okrajev in vsak okraj je imel svoje mesto ali grad, kjer so iskali prebivalci svoje pravice ter plačevali davke¹. Neka listina, ki je bila spisana med l. 803—810. omenja nam devet mest in gradov, namreč Pulj, Rovinj, Poreč, Trst, Labin, Pičan, Motavun, Buzet in Novigrad (Cittanuova), ki so si izvolili 172 glavarjev („homines capitaneos“), da bi zastopali deželo². V nekterih izmed teh mest imeli so tudi isterski škofje svoj sedež in sicer v Pulju, Poreču, Trstu, Pičanu in Novem gradu. Isterske škofije so bile tedaj jako majhne, a imele so vedno svoje središče v določenem mestu; nasprotno pa je bila škofija pokrajinskega škofa v Gorotanu jako obsežna, a brez pravega sedeža.

Tudi na Furlanskem bila so mesta središče posameznim okrajem, katerim so zapovedovali od l. 776. naprej frankovski grofje³. Izmed teh mest bil je Čedad (Forum Julii) najimenitnejši in njegov okraj brez dvoma največji, kar je bilo potrebno, zato da se brani deželna meja proti tistim Slovencem, ki niso stanovali po Furlaniji. Ta okraj je segal prej ko ne do Timava, Krasa in do Julskih planin. Stanovalo je v tem okraju posebno med Nadižo in Alpami mnogo Slovencev.

Grofje so bili kraljevi zastopniki pri sodnji, v vojski in pri drugih državnih zadevah. Bili so tedaj sodniki in vojskovodje, kakor prej slovenski župani. Njih naloga je bila, potegovati se za državne pravice in skrbeti za upravo v izročeni pokrajini, ki se je zvala grofija. Svojo pokrajino dobil je grof od kralja v fevd in bil tedaj njegov vazal. Včasih so tudi ljudje nižjega stanja postali grofje, vendar le izjemno. Grofje so imeli razven svoje grofije navadno tudi precej lastnega posestva, katero so lahko zapustili svojim naslednikom; kar pa se grofije same tiče, bilo je odvisno od kraljeve milosti, da jo je po umrlem grofu dobil njegov sin ali pa kak drug sorodnik. Pozneje je podedovanje postalo redno in grofije so prišle v last posameznim rodovinom. Ako je bilo več sinov, prevzeli so včasih vsi skupaj vladarstvo v nerazdeljeni grofiji; ako pa je imel oče več grofij, razdelili so si po kraljevem dovoljenju sinovi posamezne grofije med seboj. V devetem stoletju bila je grofija navadno identična z „gau-om“ (pagus), pozneje pa zapazimo med njima ne majhno razliko. V enem gau-u ste bili včasih po dve grofiji, in nasprotno imel je tu in tam kak grof po dva gau-a v svoji oblasti. To trganje na jedni in združevanje starih gau-ov na drugi strani bilo je uzrok, da so gau-i polagoma izgubili svojo politično veljavo kot administrativna celota. K temu so tudi veliko pripomogle izjemne naredbe,

¹ Chabert, Bruchstück . . . (Denkschriften der kaiserl. Akademie, Wien, 1852, III. Bd., 2. Abth., str. 124.)

² Listina od 803—810. (Ughelli, Italia sacra, V, p. 1097.)

³ Ann. Einh. a. 776: „ . . . in eis (v furlanskih mestih) Francorum comitibus constitutis“.

po katerih so prišli večji in manjši kosovi starega gau-a v oblast drugim osebam in korporacijam, kakor škofijam, samostanom itd., ki so razven zemlje dobili od kralja še važne imunitetne pravice¹.

Rekli smo, da je bil grof sodnik v svoji pokrajini. Sklicovati je moral v določenem času javni sodnijski zbor, kteremu je tudi predsedoval. Grof je bil znamenita oseba v deželi in v listinah se pogostoma čita njegovo ime zraven vojvodinega².

II.

Solnograški nadškof Arnon.

Leta 784. meseca novembra umrl je solnograški škof Virgilij³, učen mož in po rodu Škot. Veliko se je trudil za dušni blagor slovenskega naroda, za razširjevanje svete vere in za utrjenje krščanstva. Njemu je sledil prihodnje leto na škofovskem sedežu Arnon⁴. Kdaj je bil rojen, ni nam znano. V listini od l. 777., ko je bavarski vojvoda Tassilo ustanovil samostan v Kremsmünstru, čitamo med drugimi imeni tudi „Arn presbyter“⁵. Ta duhovnik ni nihče drug, kot poznejši solnograški nadškof⁶. Zapustivši Solnograško prišel je v Belgijo ter postal ondi opat, najbrže leta 782. Mogoče je, da se je ravno takrat seznanil z učenim Alkuinom⁷. Leta 785. postal je, kakor je bilo rečeno, solnograški škof. Dve leti pozneje šel je v imenu svojega vladarja, vojvode Tassila, h kralju Karolu Velikemu v Rim⁸. Ko je prišlo Bavarsko in Koroško l. 788. pod oblast frankovskih kraljev, začel je Karol Veliki vojsko z Obri. Franki so razširili s pomočjo Slovencev, Bavarcev in Langobardov svojo gospodstvo na vzhodu črez vso Panonijo. Oberska vojska je bila za solnograškega škofa velike važnosti, kajti Arnon je

¹ Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte, VII, 1876, str. 1—32.

² Prim. listino od 30. junija l. 973: „... in ducatu prefati ducis (Henrici) et in comitatu Poponis comitis quod Carniola vocatur...“ (Schumi, Urk. u. Reg.-Buch, I, str. 11, št. 8.)

³ Ann. Juvav. maj. a. 784. — Ann. Salisb. a. 784. — Chron. Mellie. a. 784. — Napačna letnica je v Ann. St. Emmerammi Ratisp. maj. a. 785., kjer stoji, da je Virgilij umrl še le l. 785. in Arnon bil posvečen l. 786. — Gl. tudi Mon. Germ. Script. XI, p. 9, not. 34.

⁴ Conv. Bag. et Carant. c. 7. (Mon. Germ. Script. XI, p. 9): „... Arn episcopus successor Virgilii.“ — Po nenatančnih Ann. Juvav. min. a. 785. (Mon. Germ. Script. I.) bil je Arnon posvečen dne 11. junija l. 785. („Arn episcopus est ordinatus 3. Idus Junii.“)

⁵ Schumi, Archiv, I, str. 4.

⁶ Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe, 43. Bd., str. 308. (Arno erster Erzbischof von Salzburg v. Zeissberg.)

⁷ Sitzungsberichte, op. cit. str. 309.

⁸ Ann. Lauriss. a. 787. (Mon. Germ. Script. I, p. 170.) — Poeta Saxo, lib. II, a. 787.

dobil l. 796. duhovsko oblast črez velik del privojakovane zemlje. Karolov sin Pipin, premagavši Obre, izročil je Arnonu kos Dolenje Panonije okoli Blatnega jezera med Rabo, Dravo in Donavo, da bi tamošnje Slovence in Obre poučeval v pravi veri in oskrbljeval po teh krajih duhovsko pastirstvo¹. Ko je l. 803. meseca oktobra Karol Veliki prišel v Solnograd, potrdil je v navzočnosti mnogih velikašev za večne čase to določbo svojega sina².

Gorotanski Slovenci so bili gledé verskih zadev od solnograških škofov odvisni že od tistega časa, ko jim je zapovedoval vojvoda Borut. Sedaj je dobil Arnon še panonske Slovence pod svojo oblast. Meje solnograške škofije so se proti vzhodu tako raztegnile in število duš se je tako pomnožilo, da je kazalo, povzdigniti jo v nadškofijo, kar se je tudi zgodilo v začetku l. 798. Arnon sam se je napotil v Rim, kjer mu je papež Leon III. dal palij ter ga posvetil v nadškofa³. Kmalu poté, dne 20. aprila l. 798., pisal mu je papež ter ga vzpodbujal k vztrajnemu delovanju. Kristjane naj utrjuje s svojo besedo, nevernike pa pridobiva k pravi veri. Koristi naj ne samo s pridigami, temveč tudi z dobrim zgledom. Proti koncu svojega pisma svari ga pred simonijo ter ga prosi, naj se ozira pri izbiranju duhovnikov na njih marljivost in notranjo vrednost, ne pa na njih bogastvo in na njihove prošnje⁴. Najbrže ravno takrat pisal je papež Leon III. bavarskim škofom ter jim naznanil, da je povzdignil njih dosedanjega soškofa Arnona v nadškofa in solnograško škofijo v nadškofijo⁵. Ravno to naznanil je papež v tretjem pismu frankovskemu kralju Karolu⁶.

Ko se je Arnon v začetku l. 798. vračal iz Rima na Nemško, prišel mu je naproti onstran reke Pada kraljev poslanec s pismom ter mu naročil, naj gre kar naravnost Slovincem oznanovat sveto vero. Pa Arnon je še hotel prej govoriti s svojim kraljem ter izvršiti papeževe ukaze, kar je tudi hitro storil. Nató mu je kralj osebno velel, iti k Slovincem in jih poučevati v krščanskih resnicah⁷. Tudi mu je podelil kot plačilo njegovega truda tretji del vseh desetih po tistih krajih, ki spadajo k solnograški škofiji. Drugače so dobivali škofje le četrtno desetih⁸.

¹ Conv. Bag. et Carant. c. 6. (Op. cit. p. 9.)

² Ravno tam.

³ Ravno tam. — Ann. Juvav. maj. a. 798. — Ann. St. Emmeram. Ratisp. maj. a. 798. — Ann. Juvav. min. a. 797., tedaj z napačno letnico.

⁴ Zahn, Urkundenb. f. Steierm. I, str. 1, št. 1.

⁵ Ravno tam, str. 3, št. 2.

⁶ Ravno tam, str. 4, št. 3.

⁷ Conv. Bag. et Carant. c. 6. (p. 9.)

⁸ Sitzungsberichte, op. cit. str. 328.

O teh zadevah pisal je Arnon svojemu prijatelju Alkuinu meseca maja l. 798. Ta mu nató odgovori ter mu želi, da bi imel na svojem misijonskem potu mnogo uspeha ter se srečno zopet vrnil nazaj. Spominja ga dolžnosti dobrega pastirja; rajši naj oznanuje sveto vero, kakor pa izterjuje desetine. Zaradi prestrogega pobiranja desetnin izgublja ljudstvo nagnjenje do krščanstva¹.

Nadškof Arnon je šel v slovenske pokrajine, poučeval tu ljudstvo, postavljaj cerkve in razpošiljal mašnike. Vendar se ni dolgo mudil med Slovenci, nekoliko zaradi bolednosti, nekoliko pa tudi zavoljo drugih opravil, ktera so ga čakala na Bavarskem; vrnil se je tedaj še tisto leto (798) zopet nazaj².

Prišedši pred kralja omenil mu je Arnon, kako bi bilo potreba, da bi kdo namesto njega nadaljeval apostolsko delo na Slovenskem. Na Karolovo vprašanje, ali pozna kakega sposobnega moža, ki bi mogel z uspehom med Slovenci oznanovati sveto vero, odgovori mu, da vé za takega človeka. Nató je Arnon po želji frankovskega kralja posvetil Teodorika za pokrajinskega škofa, izročil mu Koroško in Panonijo med Dravo in Donavo ter dal pravico, da je sam vodil cerkvena opravila po teh krajih, vendar ne popolnoma samostojno; kajti odvisen je bil v marsikterih zadevah od solnograškega nadškofa. Arnon sam je privedel, spremljan od bavarskega prefekta grofa Gerolda, ki je bil ob enem kraljev namestnik v Avariji, novoposvečenega škofa na Slovensko ter ga tu priporočil domačim knezom. To se je zgodilo prej ko ne l. 799³. — Med Slovenci trudil se je Teodorik, da bi jih dobro poučil v krščanskih resnicah. Preskrbel jim je več vnetih duhovnikov in posvetil mnogo cerkev⁴.

Kako je bilo uravnano cerkveno življenje v začetku devetega stoletja po solnograški nadškofiji in tedaj tudi po nekterih slovenskih pokrajinah, razvidno je nekoliko iz sklepov neke sinode v Reispach-u na Bavarskem pod predsedništvom solnograškega nadškofa Arnona. Ta sinoda, ktere so se udeležili bavarski škofje, opatje, nadduhovniki, duhovniki in dijakoni, pričela se je dne 20. januarja; leto nam ni znano, najbrže se je sešla l. 799⁵. Ker je bila v tistem času večja polovica slovenske zemlje v cerkvenih zadevah odvisna od solnograških nadškofov, trdimo lahko, da so prišli k tej sinodi najbrže tudi duhovniki s Slovenskega; gotovo pa so vsi sinodini sklepi imeli za slovenske pokrajine

¹ Sitzungsberichte, str. 328. — Archiv f. Kunde österr. Gesch., X, str. 23.

² Archiv f. Kunde österr. Gesch., X, str. 21.

³ Ljublj. Zvon, 1882, II, str. 655.

⁴ Conv. Bag. et Carant. l. c. p. 10.

⁵ Sitzungsberichte, op. cit. str. 344.

isto važnost, kakor za bavarske. Zató ne bode odveč, ako tu sklepe te sinode navedemo:

Vsi kristjani, osobito pa duhovniki, časté naj Boga v nebesih in živé v miru med sebój. Duhovniki naj ne zapusté prave poti in tisti, ki so si izvolili kanonično življenje, živé naj temu primerno. Duhovniki ne smejo brez dovoljenja svojega škofa ali nadškofa v slučaju kakega pravnega prepira iskati pravice pri posvetnih sodnijah. Štirikrat v letu deli naj se miloščina, ktera naj se ravna po dobri volji in premoženju dotičnika, in sicer v soboto pred cvetno nedeljo, binkoštno soboto, tretjo soboto v sedmem mesecu in pred božičem. Vsako sredo in petek treba se je postiti. Te dni naj bo tudi ob devetih maša z litanijami, pri kterih se razven navadnih molitev za srečo svete cerkve in kristjanstva moli tudi za kralja in njegovo rodovino. Postiti se ni treba od božiča pa do osmine po sv. treh kraljih, od velike noči pa do binkoštij, o glavnih praznikih frankovske cerkve, namreč o Marijinih praznikih, na praznik sv. Ivana Krstnika, sv. apostolov, sv. Mihaela, sv. Martina in na praznik dotične fare. Postne izjeme so dovoljene tudi za časa bolezni, o prihodu prijateljevem in po trudapolnem potovanju. Posta oproščen je tudi tisti, ki pride v kraljev palatinat. Uživanje postnih jedij in pijač je odvisno od posameznika, vendar se tudi tu zmernost priporoča. Po predpisu v Kalcedonu (c. 10) imate se vsako leto sniti dve sinodi. Duhovniki in dijakoni smejo biti posvečeni le v postavnih časih. — Nihče ne sme nositi nenavadne obleke. Nobeden duhovnik se ne sme pečati z oderuštvom, nobenemu škofu ali opatu ni dovoljeno, polastiti se iz lakomnosti posestev svobodnorojenih. Ako kak duhovnik greši zoper sinodine sklepe in se ne poboljša, mora pustiti svojo službo in nihče se ne sme shajati z njim; ako bi pa vendar kdo storil to, zasluži ravno tako kazen. Cerkvene desetine naj se delé v štiri dele; prva četrtina je za škofa, druga za duhovnike, tretja za reveže in četrt za zidanje in popravljanje cerkev. Vdove, sirote, slepci in hromci naj dobivajo varstvo in pomoč, kakor stoji v kraljevem ukazu. Čarodeje, vedeževalce, vremenske čarovnike in druge ljudi jednake vrste naj duhovnik dotične cerkve, ako so mu prišli v roke, ostro zasliši. Duhovniki naj ljudstvo svariijo pred krivo prisego. Duhovnik ne sme imeti pri sebi nikake ženske razven svoje matere, sestre, tete ali kake druge nesumljive osebe. Kdor se za to ne briga, mora se odstaviti. Neduhovniki ne smejo hoditi v meniški samostan in ne motiti tihega samostanskega življenja; izvzete so le visoke osebe, kterim se to ne more zabraniti. Novinci naj se ne sprejemajo prezgodaj v samostan in naj ne dobivajo prej oblasti črez druge, dokler se niso popolnoma privadili redovnemu življenju. Meniško kuto smejo le menihi nositi, samo po zimi poslužujejo se je lahko tudi (svetni) duhovniki. Ženske samostane

obiskovati je prepovedano vsem moškim razven duhovnikov, ki notri maše beró ali pa bolnike obiskujejo, in še njim le malo časa. Redovnica sme zvoniti in sveče prižigati. Kristjani naj se varujejo prepovedanih in pregrešnih zakonov. Menihom je zabranjeno, udeleževati se pri pojedinah svetnih ljudij, imeti v lasti fare in iskati pomoči pri svetnih sodnijah. Nobeden duhovnik naj ne nadleguje kralja, ako ni poprej o svojih zadevah poročal škofu. Ako bi ta ne mogel razsoditi, pošlje naj duhovnika k nadškofu, in ako bi tudi ta ne mogel ničesa storiti, pošlje ga naj s priporočilnimi pismi h kralju. Opatice smejo le z dovoljenjem svojega škofa samostan za nekoliko časa zapustiti. Nune ne smejo obleči moške obleke. Opatje, menihi in nune ne smejo uživati mesa štirinogatih živalij, izjema je le pri bolnikih, v sili in kedar pride kak gost. Nobeden škof ali opat se ne sme polastiti posestev kraljevih podložnikov in posvetiti njih bazilike brez kraljevega dovoljenja. Tudi je prepovedano, podložnika kakega drugega človeka spraviti pod cerkveno oblast, ako mu ni dal njegov gospod popolne svobode. V cerkvi ni dovoljeno kričati, okrog hoditi in je tudi ne zapustiti pred koncem božje službe; prepovedano je praznovati praznike neznanih svetnikov in mučenikov; duhovniki ne smejo nositi orožja in obleke posvetnih ljudij. Potém sledé določila, kdaj se imajo obhajati velikonočni in nekteri drugi prazniki.

Sklepi reispach-ske sinode so bili kmalu potém potrjeni v Freisingenu in pozneje v Solnogradu. Tu so še pridejali nekatere druge točke in sicer: 1. Po vseh cerkvah naj se napravijo krstni kameni. 2. V postu naj bodo litanije vsak teden trikrat, v pondeljkih, sredah in petkih. 3. Verniki naj litanije pojó dostojno, ne pa kričé, kakor do sedaj. 4. Kdor hoče biti posvečen v mašnika, napraviti mora prej izpit. 5. Duhovniki naj beró mašo vsak dan razven nekterih slučajev, ktere ima škof določiti. 6. Cerkevna posestva se ne smejo več tako pogostoma podeljevati sorodnikom, da se darovalci vsled tega ne spodtikajo. 7. Nadduhovniki si morajo biti svesti svojega stanú ter olajševati škofu njegovo službo. 8. Dijakoni naj živé trezno, čisto in ponižno. 9. Menihi, ki opravljajo v samostanih službo prošta, dekana, vratarja in kletarja, ne smejo si nabirati lastnega premoženja. 10. Maše v čast Mariji naj bodo štirikrat v letu, o svečnici (2. febr.), o Marijinem oznanjenju (25. marca), o njenem vnebohodu (15. avg.) in o njenem rojstvu (8. sept.). 11. Na pepelnico naj bodo litanije in maša po deveti uri. 12. Določba gledé molitev na velikonočno sredo. 13. Svobodni zemljiščni posestnik ne sme brez škofovega dovoljenja postati opat ali pa duhovnik. Ako cerkvi ali pa samostanu, kjer je dobil tonzuro, kaj podeli, prebije naj tu svoje kanonično ali redovno življenje; ako ostane na svoji zemlji, zadostiti mora vojaškim zahtevam tako, kakor kak neduhovnik. 14. V samostanu naj nihče ne uživa kake prednosti pred drugimi in nobeden ne sme

imeti kakega posebnega premoženja. 15. Ako se vname med dvema zakonskima prepir, ker se je jeden izmed njiju branil storiti svojo zakonsko dolžnost, razsodi naj se s križevno skušnjo (Kreuzesprobe). 16. Ako umrje kak škof, opat, menih, duhovnik ali pa redovnica, naznani naj se to drugim opatom, opaticam in duhovnikom pismeno, da molijo za dušno izveličanje umrlega človeka ¹.

Meseca avgusta l. 803. mudil se je Karol Veliki v Regensburgu na Bavarskem, kamor so prišli tudi slovanski in oberski poslanci. Tu je Karol uredil panonske razmere in meje ². Mesec pozneje bil je v Solnogradu ³, kjer je potrdil naredbo svojega sina Pipina, vsled ktere so solnograški nadškofje dobili cerkveno oblast črez del Dolenje Panonije ⁴. Negotovo je, da bi se bili v tistem času duhovni in posvetni gospodje obrnili do cesarja Karola s pritožbo zoper pokrajinske škofo, tedaj tudi zoper Teodorika, rekši, da niso bili po pravilih od treh škofov posvečeni, da nimajo nobenega pravega sedeža, da od njih postavljeni in posvečeni možje ne morejo biti pravi duhovniki in da jih tudi ljudstvo le nerado kot take pripoznava itd. — Dokazano je, da je dotični kapitular ponarejen ⁵.

Dne 26. januarja l. 807. bila je v Solnogradu sinoda, kateri je predsedoval nadškof Arnon, obdan od svojih škofov, opatov in drugih. Tu so še enkrat potrdili, kar je že bila prej sinoda v Reispachu sklenila, da se cerkvene desetine razdelé v štiri dele, od katerih dobi jedno četrtno dotični škof, drugo duhovniki, tretjo reveži in četrta je odločena za zidanje in popravljanje cerkev ⁶.

Povedali smo, da je Arnon dobil duhovsko oblast črez Koroško in jeden del Dolenje Panonije, tedaj črez take pokrajine, ki so bile včasih pod oglejskimi patrijarhi, od katerih so bili nekdanj odvisni škofoje v Tiburniji na Koroškem, v Celeji (Celju) in Aemoni (Ljubljani) ⁷. Ni se čuditi, da je sčasom nastal prepir med solnograškim nadškofom in oglejskim patrijarhom zaradi Koroškega. Vendar dokler je živel v Ogleju patrijarh

¹ Sitzungsberichte, op. cit. str. 347—353.

² Ann. Juvav. maj. a. 803. — Ann. Einh. a. 803. — Ann. Mettens. a. 803. — Ann. Lobiens. a. 803.

³ Ann. Juvav. maj. a. 803: „Carolus . . . in Juvavense civitate mense Octobr.“ — Ann. S. Emmerammi Ratispon. maj. a. 803: „Carolus ad Salzburg monasterium fuit“.

⁴ Conv. Bag. et Carant. c. 6.

⁵ Sitzungsberichte, op. cit. str. 356—358. Omenjeni kapitular dal je natisniti Mansi, Conc. coll. XIII, str. 1059—61.

⁶ Mansi, op. cit. XIV, str. 15.

⁷ Denkschriften der kais. Akad. IV. Bd., 2. Abth. str. 50.

Pavlin, velik prijatelj Arnonov¹, bilo je mirno; ko pa je l. 802. umrl², začele so se pritožbe pod njegovim naslednikom Ursom. Ta je trdil, da je koroška zemlja pripadala k oglejski patrijarhiji že v tistih časih, ko še ni bilo v Italiji Langobardov; nadškof Arnon pa je nasprotoval in rekel, da so rimski papeži Caharija (741—752), Štefan (752—757) in Pavel (757—767) izročili Koroško njegovim prednikom in da ima torej on večjo pravico do te pokrajine³. Patrijarh Urs ni dočakal konca tega prepira, ker ga je dognal še le njegov naslednik Maksencij. Dne 14. junija l. 811. določil je Karol Veliki, da spadajo pokrajine na severnem bregu Drave pod nadškofijo solnograško, na južni strani pa pod oglejsko patrijarhijo. Izjema je le pri tistih cerkvah, ki stojé blizu Drave in imajo na drugi strani svoja posestva, ktera ostanejo še v bodoče lastnina dotičnih cerkv⁴. Cesarjeva razsodba gledé mej bila je vseč solnograškemu nadškofu, kar se iz tega razvidi, da je Arnon nekaj let pozneje prosil Karolovega naslednika, Ludovika Pobožnega, naj bi mu potrdil očetovo določbo. To se je tudi zgodilo dne 27. dec. l. 819⁵.

Ko je Karol Veliki sestavil l. 811. svoje sporočilo, volil je dve tretjini svojega premakljivega premoženja med 21 nadškofij, ktere so bile v njegovi državi. Tako sta dobila primerne deleže tudi solnograški nadškof Arnon in oglejski patrijarh Maksencij. Tretjino teh deležev smela sta porabiti za lastno cerkev, dve tretjini pa sta razdelila med svoje sufragane⁶.

Kakor pod Karolom Velikim, ravno tako imel je Arnon tudi pod vladarstvom njegovega sina Ludovika pred očmi blaginjo svoje nadškofije in korist svojih podložnih škofov. Vsled njegove prošnje povrnil je cesar Ludovik dne 5. februarja l. 816. brizinski cerkvi samostan v Innichenu blizu izvira reke Drave, ktereга je nekdaj sezidal brizinski škof Atton, da bi laže spreobrnil sosedne Slovence k sveti veri. Tekom časa dobili so namreč samostan v fevd drugi ljudje in poslednjič solnograški nadškof, ki pa ga je za vselej prepustil brizinskemu škofu⁷. Istega dne

¹ Sitzungsberichte, op. cit. str. 360.

² Ann. Lauriss. minor. a. 802. (Mon. Germ. Script. I, p. 120.)

³ Ker je že papež Caharija († 752) izročil Koroško gledé duhovskih zadev solnograškim škofom, smemo iz tega sklepati, da so solnograški duhovniki že pred l. 752. oznanovali sveto vero med Slovenci.

⁴ Dotično listino so natisnili Rubeis (Mon. eccl. Aquil. p. 400), Ankershofen (op. cit. str. 9), Cappelletti (Le chiese d' Italia, VIII, p. 105), Schumi (Archiv, I, str. 58) in drugi.

⁵ Gl. Juvavia, Anh. p. 76, Nr. 22. — Zahn, Urkb. f. Steierm. I, str. 7, Nr. 5.

⁶ Mansi, Conc. coll. XIV, Append. p. 333.

⁷ Glej Meichelbeck, Histor. Fris., I/2, p. 252, Nr. 479. — Resch, Annal. Sabion. II, 67. — Mon. Boica, XXXI/I, p. 32, Nr. 13. — Zahn, Cod. dipl. Austr.-Fris. I, p. 11, Nr. 9.

in leta potrdil je cesar Ludovik na priprošnjo nadškofa Arnona solnograški cerkvi imuniteto, ktero jej je bil že prej podelil Karol Veliki. V dotični listini je zagotovljeno, da obdrži solnograška cerkev vse imetje, ktero si je pridobila v prejšnjem času. Nobeden kraljev sodnik ali pa kak drug uradnik ne sme na zemlji solnograške cerkve (h kateri je spadalo mnogo slovenskih pokrajin) ali pa proti svobodnim in podložnim ljudem, stanujočim na tej zemlji, sodnijsko postopati, zasliševati jih, nalogati jim globe, zahtevati od njih prenočišča in priprege ter jih siliti poroke dajati¹.

Omenili smo na kratko najznamenitnejše točke iz Arnonovega življenja, posebno pa tiste, ktere bi se ne smele prezreti v cerkveni zgodovini slovenskega naroda. Umrli je ta mož dne 24. januarja l. 821., njemu je sledil nadškof Adelram².

III.

Missi regii.

Da bi se Karol Veliki prepričal, kako podložniki izpolnjujejo njegove ukaze, pošiljal je po pokrajinah razprostrane države svoje preglednike ali poslance (missi regii), katerih naloga je bila, nadzorovati sodstvo, državno in cerkveno upravo, postopanje grofov in drugih uradnikov, preiskovati pritožbe prebivalcev, zboljševati zastarele naredbe in poročati kralju o vseh važnejših zadevah³. Bili so tedaj nekaki kraljevi zastopniki⁴. Za ta posel izbirali so se jako pametni in modri možje, nadškofje, škofje, opatje, grofje in včasih tudi navadni duhovniki⁵. Navadno po dva in dva, jeden duhovnik in jeden posvetni gospod, potovala sta po okraju, kateri jima je bil v nadzorstvo izročen in ki se je navadno razprostiral med mejami jedne nadškofije ter se imenoval „missaticum, ministerium missi, legatio“⁶. Preglednika sta potovala po svojem okraju štirikrat v letu, v januarju, aprilu, juliju in oktobru⁶, od l. 825. naprej pa samo enkrat in sicer meseca maja. Na različnih pripravnih

¹ Juvavia, Anh. p. 65, Nr. 19. — Ankershofen, op. cit. str. 52.

² Ann. Juvav. maj. a. 821. (Mon. Germ. Script. I, p. 88): „... obiit Arn episcopus 9. Kal. Febr.“ — Conv. Bag. et Carant. c. 9. (Mon. Germ. Script. XI, p. 10.) — V nekterih poznejših virih stoji, da je po Arnonovi smrti skoro pol leta vladal opat Ammilon in potem se le sledil Adelram. Boljši in starejši viri pa o tem popolnoma molče. Prim. Sitzungsberichte, op. cit., str. 380, op. 8.

³ Prim. Chabert, Bruchstück einer Staats- und Rechtsgesch. (Denkschriften der kais. Akad., III, 2. Abth. § 28, str. 108. — Ankershofen, Handbuch d. Gesch. d. H. Kärnten, II, str. 391 i. d.

⁴ Prim. Mon. Germ. Leg. I, p. 323.

⁵ Mon. Germ. Leg. I, p. 91; 217; 246.

⁶ Ravno tam, p. 174.

krajih morala sta sklicovati zборе, h katerim so iz določenih županij prišli grofje, škofje, opatje, kraljevi fevdniki, advokati in ljudstvo¹. Tak zbor je bil med l. 803. in 810. v Rižanji pri Pasji vasi v Istri, ktereга so se udeležili razven kraljevih preglednikov, kojih imena so se glasila Izso, Kadolaj in Ajo, peteri škofje, mnogo drugih velikašev in ljudstvo². Na zborih so se pretresovale cerkvene zadeve in v to svrho sta preiskovala preglednika delovanje višjih in nižjih duhovnikov, stan cerkvenih poslopij in posestev, cerkvene dohodke in npravno življenje³. Da bi se natanko prepričala o raznovrstnih zadevah, zasliševala sta v prvi vrsti zanesljive in resnicoljubne može dotične županije⁴.

Gledé državnih zadev morala sta preglednika poročati, kako uradniki in podložniki izpolnjujejo dane postave in kako izvršujejo ukaze, ki se tičejo vojsknihi potreb. Manjše svobodne posestnike varovala sta pred nasilstvom mogočnih gospodov. Preglednika sta poročala o sodstvu, zaslišala pritožbe narodove proti grofu in njegovim uradnikom, ako so ti krivično sodili; razsodila sta mnogo pravi, odstavljala malomarne advokate, vicedome, vikarje in centenarje, imena zanikernih grofov pa naznanjala kralju⁵. Ako je bil grof kake županije slučajno na tujem, nista smela preglednika prej sklicati zbora, dokler ni prišel grof domú. Ako je bil grof kake županije ali grofije vesten človek in dober sodnik, ni bilo preglednikom treba muditi se dolgo časa v njegovi pokrajini in tudi ne sklicovati zbora; dalje časa sta ostajala tam, kjer so bile pravne razmere v žalostnem stanju⁶. Preglednika sta poročala kralju o stanu kraljevih posestev, potém o stanu zemljišč, ktera so bili kralji dali v fevd raznim osebam, dalje o kraljevih dohodkih, h katerim so med drugimi prištevali davke, globe, mitnino itd.⁷ Preglednika sta obhodila svoj okraj po nastopu novega vladarja ter zahtevala prisego zvestobe in pokorščine v slovesnem zboru od vseh plemenitih in svobodnih prebivalcev. Tudi je bila naloga preglednikov, da so naznanjevali ljudstvu nove postave, nadzorovali javna poslopja ter skrbeli za reveže, vdove in sirote⁸. Ako je bil kdo nezadovoljen s preglednikovimi ukrepi, pritožil se je lahko pri palatinskem grofu ali pa še celó pri vladarju.

Iz vsega tega vidimo, da so imeli kraljevi pregledniki veliko moč in da so državi lahko mnogo koristili, ako so vestno opravljali svoj

¹ Mon. Germ. Leg. I, p. 247.

² Glej dotično listino. (Ughelli, Italia sacra, V, p. 1097.)

³ Mon. Germ. Leg. I, p. 130; 135; 287; 95; 247; 317.

⁴ Ravno tam, p. 328.

⁵ Ravno tam, p. 118; 134; 328.

⁶ Ravno tam, p. 218.

⁷ Ravno tam, p. 69; 245; 303; 309.

⁸ Ravno tam, p. 122; 164; 188; 217.

posel. Uradniki so morali natanko izpolnjevati svojo dolžnost, kajti drugače bi jih bila takoj doletela zaslužena kazen.

Kraljevi pregledniki so lahko zahtevali med svojim potovanjem prenočišča, hrane in priprege. Ako bi se jim kdo v tem oziru protivil, zaslužil bi kazen¹. Za odškodnino dobival je preglednik, ako je bil škof, na dan po 40 kruhov, 3 jagnjeta, 3 mere pijače, 1 prešiča, 3 kokoši, 15 jajec in 4 mere žita za konje; opatu, grofu in kraljevemu ministerijalu dajali so po 30 kruhov, 2 jagnjeti, 2 meri pijače, 1 prešiča, 3 kokoši, 15 jajec in 3 mere žita za konje; ako je bil kraljev fevdnik za preglednika, dobival je po 17 kruhov, 1 jagnje, 1 prešiča, 1 mero pijače, 2 kokoši, 10 jajec in 2 meri žita za konje².

Kakor smo videli, podelili so frankovski kralji svojim preglednikom veliko oblast, ki pa je trajala le malo časa. Ko so za Karolom Velikim sledili če dalje slabejši vladarji, pešala je tudi moč njihovih preglednikov; kajti velikaši po raznih pokrajinah so se tem manj brigali za njih ukaze in opominjevanja, čim bolj se je manjšala vladarjeva oblast. Tako se je ustanovitev preglednikov že v poldrugem stoletju preživela in v sredi desetega stoletja jih že ne nahajamo več.

Kar se tiče kraljevih preglednikov po slovenskih pokrajinah, znano nam jih je le malo, ker so jih tu nekako nadomestovali dotični mejni grofje in višji duhovni pastirji. Tako sta l. 799. solnograški nadškof Arnon in Gerold, grof v Istočni marki, nekako kot kraljeva preglednika privedla nadškofa Teodorika na Slovensko³. Na zboru v Rižanji blizu Kopra bili so kot kraljevi pregledniki navzoči duhovnik Izzo ter grofa Kadolaj in Ajo⁴. Tu omenjeni Kadolaj je bil brez dvoma mejni grof furlanski, kateremu je bilo izročeno nadzorstvo v južnih pokrajinah slovenskih.

IV.

Oglejski patrijarh Pavlin II.

Po smrti oglejskega patrijarha Siegwalda prišel je l. 776. s pomočjo Karola Velikega do te časti učen in nadarjeni Pavlin, učitelj slovesnosti in govorništva v čedadski šoli, ktero so brez dvoma obiskovali tudi bližnji Slovenci. Pripoveduje se, da je bil rojen v Premariaceu blizu Čedada⁵. Kot patrijarh odlikoval se je posebno s svojo učenostjo in govorništvom. Poskušal se je tudi v pesništvu, in njegova elegija o

¹ Mon. Germ. Leg. I, p. 213.

² Ravno tam, p. 218.

³ Conv. Bag. et Carant. c. 8.

⁴ Ughelli, Italia sacra, V, p. 1097.

⁵ Rubeis, Mon. eccl. Aquil. p. 355.

smrti mejnega grofa Erika († 799) se nam je ohranila¹. O Pavlinu pravi Alkuin v svojem pismu do rečenega Erika, da je izvrsten učenjak in pobožen učitelj, da prihaja iz njegovega srca studenec žive vode, koja pelje v večno življenje in da je dober posredovalec k večnemu izveličanju².

Patrijarh Pavlin je bil velik prijatelj Karolu Velikemu ter ga je dostikrat spremljal na njegovih potih³. Mogoče je, da je bil on tisti Pavlin, kteremu je Karol dne 17. junija l. 776. podelil Valdandova posestva v Lavarianu na Furlanskem⁴. Znano je, da se je v imenovani deželi l. 776. vzdignil zoper Karola Velikega vojvoda Hrodgaud, hotéč s pomočjo Grkov postaviti Desiderijevega sina Adelhisa za langobardskega kralja. Hrodgaudu pomagal je prej omenjeni Valdand, ki pa je bil v vojski ubit; zaradi veleizdaje izgubil je svoja posestva v Lavarianu, koja so postala lastnina frankovske države. Karol prišedši na Furlansko in premagavši upornike, praznoval je veliko noč (dne 14. aprila) v Trevisu; od tod se je napotil v Čedad. Ker je ravno takrat umrl oglejski patrijarh Siegwald, postavil je na njegovo mesto Pavlina ter mu podelil posestva ubitega Valdanda. Mnogo furlanske zemlje razdelil je med frankovske grofe, ktere je naselil po puntarskih mestih. Med njimi je bil najznamenitejši mejni grof v Čedadu⁵.

Ko je l. 791. Karol Veliki peljal svojo vojsko poleg Donave proti Obrom, pomikala se je v tistem času iz Italije proti vzhodu črez slovenske dežele druga vojska, da bi prišla Obre na jugu. Pri tej vojski odlikoval se je najbrže tudi Pavlin, kar smemo sklepati iz Karolovega pisma do svoje soproge Fastrade⁶. Po končanih oberskih vojskah pridobila je ravno tako, kakor solnograška nadškofija, tudi oglejska patrijarhija na vzhodu mnogo novih pokrajin, po kterih je stanovalo većinoma pogansko ljudstvo, koje bi bilo treba pridobiti za sveto cerkev. Pavlinova naloga kot oglejskega patrijarha postala je na ta način jako težavna, a zasluge bile bi tem večje, čim bolje jo izvede. Da se je trudil med Slovenci razširjevati sveto vero, sklepati smemo iz Alkuinovih pisem. V jednom pismu do Pavlina pravi Alkuin, naj se poprime tega dela, ker ne bode zaradi majhne oddaljenosti imel posebnih težav, pač pa si bo s tem pridobil veliko zaslug⁷. Ravno to smeli bi sklepati iz

¹ Einhardi, Vita Karoli M. ed. Pertz, 2. Ausg., p. 37—39.

² Rubeis, op. cit. str. 362.

³ Prim. Czoernig, Das Land Görz u. Gradisca, str. 205.

⁴ Rubeis, op. cit. str. 356. — Kar se tiče lege omenjenega kraja, glej Letopis Matice slov. za 1885, str. 324.

⁵ Spomenica tisočletnice Metodove smrti, izdala Slov. Matica, str. 99.

⁶ Mansi, Concil. coll. XIII, App. str. 185.

⁷ Rubeis, Mon. eccl. Aquil. c. 42, p. 369: „... quia et vicinitas locorum tibi competit et sapientiae decus suppetit“.

neke Pavlinove razprave o svetem krstu, kateri med drugim tudi pripoveduje, da je pripeljal po želji kralja Karola njegov sin, kralj Pipin, kristjansko vojsko do Donave ter tu tabor postavil¹. Gotovo ni samo slučaj, da je Pavlin, ki obravnava v tem spisu nekatere točke o svetem krstu, tudi omenil, da je frankovska vojska podvrgla vso zemljo do Donave v Panoniji. Brez dvoma hotel je reči, da sedaj, ko je zemlja podvržena, pride na vrsto drugo delo, namreč da bo treba ondotne prebivalce krstiti in jih v jednom hlevu zjediniti z drugimi kristjani.

Patrijarh Pavlin se je kaj rad udeleževal raznih sinod, ktere je bil večkrat sklical Karol Veliki. Mogoče je, da je prišel l. 789. k sinodi v Achen². Leta 792. bila je v navzočnosti frankovskega kralja sinoda v Regensburgu, ktera je jednako, kakor štiri leta pozneje čedadská sinoda, zavrgla nauk Feliksa, škofa urgelskega³, ki je učil, da je Kristus le božji posinovljenec⁴. K tej sinodi je prišel, kakor nam Alkuin poroča, tudi oglejski patrijarh Pavlin⁵. Pri tej priložnosti dal je dne 4. avgusta frankovski kralj Karol njemu in njegovim kanonikom posebne pravice. Dovolil je, da smejo po patrijarhovi smrti oglejski kanoniki po cerkvenih postavah voliti izmed sebe novega patrijarha. Osvobodil je prebivalce oglejske patrijarhije žitne in živinske desetine, kakor tudi senskega davka od tiste živine, ki bi šla v Istro na pašo. Od ljudij oglejske cerkve ne sme nihče zahtevati prenočišča in živeža za vojake; izjema bi le bila takrat, kedar bi kralj sam, njegov sin Pipin ali pa kraljeva posadka zaradi kakih sovražnih napadov prišla na Furlansko ali pa na mejo trevisansko⁶. — Po končani regensburški sinodi poslal je Karol Veliki urgelskega škofa Feliksa v Rim, kjer je ta preklical svoj nauk, a prišedši kmalu potem na Špansko, ni se več zmenil za svoj preklic ter je z Elipandom, škofom v Toledu⁷, oznanoval, da je Kristus po svoji človeški natori le posinovljenec božji. Nató je Karol Veliki l. 794. sklical sinodo v Frankfurt, kamor je prišel tudi oglejski patrijarh Pavlin; tu so z nova zavrgli nauk urgelskega škofa⁸. V tem mestu sestavil je Pavlin v imenu nekterih škofov proti Elipandu precej dolgo pismo, iz katerega zvemo, da so se sinode udeležili tudi nekteri škofje oglejske patrijarhije. To pismo je poslal španskim škofom⁹. Toledskemu škofu

¹ Mansi, Concil. coll. XIII, p. 921 — 926.

² Prim. Rubeis, Mon. eccl. Aquil. p. 359 — 360.

³ Urgel je špansko mesto v Pirenejskih gorah.

⁴ Mansi, Conc. coll. XIII, p. 855.

⁵ Rubeis, Mon. eccl. Aquil. p. 360.

⁶ Cappelletti, Le chiese d' Italia, VIII, p. 92.

⁷ Toledo je špansko mesto poleg Taja.

⁸ Mansi, Conc. coll. XIII, p. 859. — Rubeis, Mon. eccl. Aquil. p. 364.

⁹ Mansi, Concil. coll. XIII, p. 873 — 883.

Elipandu poslal je kralj Karol pismo, v katerem se v verskih rečeh sklicuje na mnenje oglejskega patrijarha Pavlina, udeležitelja frankfurtske sinode¹. Za časa te sinode spisal je oglejski patrijarh pismo nekemu Heistulfu, ker je po nedolžnem umoril svojo ženo².

Oglejski patrijarhi so imeli po razrušenju mesta Ogleja dalje časa svoj sedež v Čedadu. V to mesto sklical je Pavlin po veliki noči l. 796.³ sinodo in njene seje bile so v cerkvi Marije Device v navzočnosti precejšnjega števila škofov in duhovnikov. Zvunaj pred cerkvenimi vrati pa je bila zbrana velika množica ljudij. Najprej nastopi patrijarh Pavlin

¹ Mansi, Concil. coll. XIII, p. 899—906: „... quid ecclesiastici doctores et sacerdotes ecclesiarum Christi de propinquieribus Italiae partibus cum Petro Mediolanensi archiepiscopo et Paulino Foro-Julianensi vel Aquilejanensi patriarcha, viris in Domino valde venerabilibus, intelligi vel firmiter credi voluissent, suis propriis responsionibus exaratum posuimus libellum, quia ipsi quoque praesentes nostro synodali conventui adfuerunt.“

² Ravno tam, p. 910—912.

³ Ravno tam, p. 833: „Anno igitur felicissimo principatus eorum (namr. Karola Velikega in njegovega sina Pipina) tertio et vicesimo et 15. canonicis siquidem evocatum syllabis fratrum quorundam episcoporum contubernium Foro-Julium municipium metropolim Aquilejensem veneranter concervatum convenit.“ — Tu moramo misliti na 23. leto Karolovega vladanja v Italiji, ktero se je pričelo že l. 773. in na 15. leto Pipinovega, ki je postal kralj v Italiji l. 781. Mansi misli, da je bila ta sinoda že l. 791., kar pa se mi ne zdi resnično. V navedenem citatu nam štev. „15“ zaznamuje 15. leto Pipinovega vladanja v Italiji, kar je razvidno iz besed „principatus eorum“, ne pa 15 pism, ktera je po Mansijevem mnenju poslal patrijarh svojim škofom (Mansi, op. cit., str. 833, op. 1). — Pavlin se je v zboru opravičeval, zakaj ni prej sklical sinode, namreč prvič zaradi vojsk in drugič zavoljo pomanjkanja časa, ker je po želji frankovskega vladarja obiskaval druge sinode. (Mansi, p. 834: „Nam propter improbos, qui solent irrumpere, mundanos tumultus propterque imminencia praeliorum bella, quae circumquaque per gyrum finium nostrorum frementi ferocitate ingruere non cessabant, intermissum interim hoc magnificum opus procal dubio poterit approbari. Veruntamen non penitus intermissum veridicis valebit assertionibus aestimari. Nam quoties reverendis principalibus accersiti imperiis in generali celebrerrimae synodi venerabilium patrum conventione humillimam parvitas meae praesentiam, quia saepius contigit adfuisse, vestris est animis, ut opinor, non celatum, vestrisque etiam obtutibus aliquoties latius patuisse in promptu, non dubito. Nunc autem divina opitulante clementia, attritis utique ferocium barbarorum superbiae typho erectis cervicibus, auxilio per omnia adminiculante de caelo, reddita jam quietissima pax terris, superna prorsus largiente gratia, paululumque respirantibus regalibus jussis, necessarium duximus summopere festinantes dilectissimam fraternitatem vestram, juxta praeceptorum canonum inviolabiles sanctiones in uno collegio aggregari.“ — Iz tega citata zvemo, da je Pavlin sklical sinodo, ko se je po končanih bojih povrnil zopet mir. Tu nam je misliti na obersko vojsko, ktera se je po veliki noči l. 791. prav za prav še le začela, končana pa je bila razven nekterih manjših prask še le l. 796. — V citatu je tudi rečeno, da je Pavlin obiskaval sinode. Iz virov nam je znano, da je storil to l. 792. in 794., morebiti tudi l. 789. Vse kaže tedaj, da je bila čedadka sinoda l. 796., ne pa l. 791.

in našteje uzroke, zakaj ni sklical sinode že prej. Zadržavali so ga mnogoteri opravki; na mejah njegove patrijarhije vihrale so neprestane vojske, on sam se je udeležil večkrat sinod, ktere je sklical frankovski kralj. Sedaj pa, ko je bojni hrup potihnil, mogoče mu je zbrati okoli sebe svoje brate (škofe) na posvetovanje, da bi se potém še z večjo gorečnostjo poprijeli dela, kterega je če dalje več¹. — Potém so prišle na vrsto razprave o verskih dogmah. Nasproti krivovercem trdili so na sinodi zbrani očetje, da izhaja sveti Duh od Očeta in Sina. Gledé učlovecenja Jezusa Kristusa učila sta Elipand, toledski škof, in Feliks, škof v Urgelu, da je Kristus po svoji božji natori pravi sin božji, po svoji človeški natori pa le posinovljenec. Pavlin in njegovi škofje so zavrgli ta nauk, opiraje se na besede svetega pisma in na sklepe občnih cerkvenih zborov v Niceji in Carigradu².

Ko je bila končana razprava o verskih dogmah, sprejeli so na tej sinodi 14 točk o cerkveni disciplini. Glavnejše stvari naj tú sledé: 1. Duhovniki naj živé pobožno in denar jih ne sme omamiti, da bi zá-nj delili darove svetega Duha. — 2. Oni naj bodo dobri pastirji in svoji čredi naj svetijo, kakor luč. — 3. Njih življenje naj bo zmerno v jedi in pijači. — 4. Prepovedano jim je, imeti in hraniti v svojem stanovanju ženske. — 5. Po posvetnem blagu naj ne hrepené preveč, da se jim bo laže bojevati zoper skušnjave. — 6. Tudi naj ne iščejo posvetnega razveseljevanja, h kateremu se prištevajo lov, posvetne pesni itd., temveč naj popevajo rajši svete pesni in čitajo dobre spise. — 7. Nihče naj se ne predrzne brez patrijarhove vednosti obsoditi kakega škofa, duhovnika, dijakona ali pa opata (arhimandrita). — 8. Zakoni se ne smejo sklepati na skrivnem in v naglici, da se odvrne protipostavna možitev in ženitev med sorodniki; pač pa je treba, da se po sklenitvi zakonske pogodbe nekoliko počaka in da se povabijo k poroki sosodje in starešine dotičnega kraja, ker poznajo ženinov in nevestin rod. Tudi se mora vse naznaniti duhovniku dotične fare. Ako se dva zakonska nista ravnala po kanoničnih postavah, bodisi da sta v sorodu, ali pa da je bila njuna poroka skrivna in protipostavna, morata se ločiti, delati pokoro in se v drugo ne oženiti, oziroma omožiti več. Otroci nepostavnega zakona so brezpravni in ne morejo podedovati po svojih stariših. — 9. Prepovedan je zakon mladim ljudem, ki še niso dosegli godnosti, kakor tudi dvema takima, katerih starost je prerazlična. — 10. Mož se ne sme drugič oženiti, dokler živi njegova žena, ki je postala prešestnica; ženi prešestnici pa tudi po moževi smrti ni dovoljena zopetna

¹ Mansi, op. cit., str. 833: „... ac per hoc pullulantia dominici ruris triticeae messis virentia lata adhuc.“ — Morebiti se te besede nanašajo na tiste Slovence, ki so l. 788. in pozneje prišli pod oglejsko patrijarhijo.

² Mansi, op. cit., str. 833 — 845.

možitev. — 11. Ako se je kaka oseba moškega ali pa ženskega spola odločila za vedno devištvo in v znamenje tega dobila črno obleko, mora držati svoj sklep, če tudi je še ni duhovnik posvetil. Ako bi se pa potém na skrivnem pregrešila ali pa javno poročila, dela naj pokoro ves čas svojega življenja. Tudi ne sme brez papeževega dovoljenja prijemati svetih zakramentov, razven na smrtni postelji. Črno obleko sme premeniti le z dovoljenjem svojega škofa. — 12. Vstop v ženski samostan imajo moški le takrat, kedar bi bila največja sila, in tudi duhovniki, dijakoni in opatje smejo iti noter na obisk ali pa pridigovat le s škofovim dovoljenjem. Opaticam in drugim nunam ni dovoljeno iti na božjo pot v Rim ali pa v druge svete kraje, ker bi bilo brezvestno, da bi morale zaradi tega priti na potu z moškimi v dotiko. — 13. Zvečer pred nedeljo naj bodo večernice. Po nedeljah je treba praznovati, vzdržati se vsakega greha, dela in hotljivosti („ab omni opere carnali, etiam a propriis coniugibus“), iti v cerkev in moliti. Ravno to velja o praznikih. Duhovniki naj o takih dneh s pridigami poučujejo ljudstvo. — 14. Gledé pobiranja cerkvenih desetih izbrala si je čedadaska sinoda za geslo svetopisemske besede: „Prinesite vse desetine v moje žitnice,“ „Kolikor imaš, daj z veselim srcem,“ itd.¹

Najbrže po tej sinodi pisal je Pavlin precej dolgo pismo Karolu Velikemu ter mu naznanil, da je sklical cerkveni zbor in razpravljal na njem različna cerkvena vprašanja².

Ko je l. 800 papež podelil Karolu Velikemu rimsko cesarsko krono, bil je tudi Pavlin v Rimu navzoč. Kmalu potém izgubil je cesar svojega zvestega prijatelja, kajti dne 11. januarja l. 802. umrl je Pavlin³.

Dr. Fr. Kos.

¹ Mansi, op. cit. str. 845—853.

² Mansi, str. 829—833. — Cappelletti, *Le chiese d' Italia*, VIII, str. 94—98.

³ Rubeis, *Mon. eccl. Aquil.* str. 387.

Imenopis konjiške nadfare.

I. Krajevna imena.

Predgovor.

Znanstveno preiskavanje raznovrstnih imen kakor krajevnih, rodovinskih, domačih ali vulgarnih in drugih; popraševanje po njih prvotnem pomenu in začetku, po zgodovinskem razvitku in po njihovi prečudni spremembi — je prav zanimivo, a tudi prevažno za zgodovino vsakega naroda in za razvoj njegovega jezika. S pomočjo sicer mrtvih, vendar glasno govorečih imen dá se sklepati na prvo in pravo domovino naroda, na čas, v katerem je došel v svojo deželo, na kraj, ki ga je zasedel, na omiko in oliko v minolih dobah, na gospodarstveno in obrtnijsko blagostanje, pa na jezikovno izobraženost v preteklih vremenih.

Zgodovinar in zemljepisec, jezikoslovec in bajeslovec kakor prirodoslovec — vsak najde bodisi v krajevnih bodisi v osebnih bodisi v drugovrstnih imenih primernega in prekornega gradiva za stroko svojo. Ker stoji to neovrgljivo, zato imajo raznolična plemena imen svoje slovstvo, katero se je kolikor toliko stoprav v tekočem veku počelo, vendar primeroma tudi jako bogato razvilo.¹

¹ Kar zadeva pojasnjevanje in povestniško porabo krajevnih in osebnih imen slovenskih, nabral si je neprecenljivih zaslug vrloznani g. Dav. Trstenjak. Dotične njegove preiskave in razprave so raztepane po različnih novinah in časopisih, sosebno po Novicah, Slov. Glasniku, Matičnih Letopisih, pa tudi v knjižicah posebiš izdanih. Za tá-le svoj sestavek zajel sem mnogotero misel iz njegovih spisov, kakor bodem na primernem mestu točno povedal.

Gledé obče slovanskih imen so velevredna dela viteza dr. Franca Miklošiča: „Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slavischen.“ Wien, 1864, in „Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen.“ Wien, 1874.

Zdaten pripomoček k preiskavanju krajevnih imen slovenskih je dobroznani: „Imenik mest, trgov in krajev zapopadenih v zemljevidu slovenske dežele“. Na svetlo dal in založil Peter Kozler. Na Dunaju. Tiskom Jermenskega samostana 1864. 8° str. 31. — Dalje: H. Freyer, Alphabetisches Verzeichnis aller Ortschafts- und Schlössernamen Krains. Laibach, 1846. 8°.

Dragocen rudnik lepih slovenskih imen sive starosti nahaja se skoro v vseh knjigah, v katerih popisuje g. Ign. Orožen, stolni dekan, zgodovino lavantinske škofije.

Med narodom in med deželo po njem naseljeno vlada vedno in povsod ozkotesna neločljiva zveza. Kakor obnebje in kraj vsled svoje posebnosti različno določujeta fizični in psihični življenj naroda, tako utisne temu nasproti tudi narod kraju, kjer prebiva in zemljo obdeluje, neizbrisljivo znamenje svojih posebnih lastnostij, svojega posebnega značaja. To nedvumljivo in neukanljivo razmerje je velevažen faktor vsem onim, ki pišejo narodu zgodovino; kajti rečeno razmerje jim je nepotekljiv vir, iz katerega morejo in morajo zajemati, kedar usahnejo vsi drugi studenci. „Wo Erz und Sagen schweigen,“ veli slavni Pavel Jos. Šafarik, „da sprechen die Eigennamen noch immer vernehmlich, von denen die meisten Jahrhunderte auf dem Rücken tragen.“

Da se učeni svet sedaj bolj kakor nekdanj zanima za krajevna imena, iskati je razlog ravno v tej okolnosti, da so ona resnično zanesljiv vodnik v temini minole davnosti in da more prava razlaga in naravna zveza takih imen kazati varno pot, kjer zapušča zgodovinarja preiskovalca vsako drugo pismeno in ustno sporočilo. Kakor si na pr. geolog prizadeva po notranjem in zvanjem obrazu ter po zvezi višav in nižav predočiti in pojasniti polagoma, ne skokoma nastalo tvorbo kakega okraja, kake okolice in nató s temi pripomočki razkriva krajevne skrivnosti in kakovosti, tako nekako ravna tudi historik s krajevnimi imeni z ozirom na pojasnilo preteklosti. On preiskuje imena v sedanji obliki, zalezuje njih pomen do dobe, v kateri izginejo vsi sledovi. Po natančni preiskavi spremembe imenskih oblik spoznava prvotni pomen, ki sicer v sedanji obliki ni več poznati; ali pa najde tem pôtém jezikovno in narodno lastnino krajevnega imena; ali pri popolni izgubi tega in pri najdbi drugega imena za tisti kraj v različnem času pa najde skupno, celotno zgodovino dotičnega imena, tekom ktere je ono do-

In te velevažne knjige so:

Das Bisthum und die Diöcese Lavant. I. Theil. Das Bisthum, das Domkapitel und die Dekanate: Marburg, Mährenberg, Jaring, St. Leonhard in W. B., Kötsch und Zirkoviz. Marburg, 1875, mal. 8°. 614 str.

Das Benediktiner Stift Oberburg. Marburg, 1876. mal. 8°. 324 str.

Das Bisthum und die Diöcese Lavant. II. Theil. Das Dekanat Oberburg. Marburg, 1877. mal. 8°, 363 str.

Das Bisthum etc. III. Theil. Das Archidiaconat Saunien. Das Dekanat Cilli. Marburg, 1880. mal. 8°, 598 str.

Das Dekanat Frasslau. Cilli, 1880. mal. 8°, str. 208.

Das Dekanat Täufer. Graz, 1881. mal. 8°, 501 str.

Das Dekanat Schallthal. Graz, 1884. mal. 8°, 564 str.

Semkaj spada tudi: Celska kronika. Spisal Ignac Orožen, vikar v Celi. V Celi natisnil Jul. Jeretin, 1854. Str. 304, 8°.

V opombah si bode prizadeval, kolikor toliko natančen pregled pozora vrednih slovstvenih del o raznih imenih sestaviti. Resno se je namreč nadajati, da bodo tudi slovenska imena vsake vrste kmalu našla svoje preiskovalce, katerim treba takošnjega pregleda.

vršilo svoje spremembe. Da govorim geološki, razne vrste krajevnih imen dovodijo do zgodovinske uvrstitve prebivalcev tega kraja ali one dežele na jedni strani, na drugi plati pa nam pokazujete zveza in razvrstitev krajevnih imen, po jeziku sorodnih, prihod in naselitev dotičnih stanovnikov.

Krajepisna imena nam dalje pojasnjujejo tudi obliko in prvotno podobo zemlje. Vendar pa vsakdo vé in zna, da preiskovalci imen niso tako srečni, da bi se opirali na tako gotove rezultate, kakor smejo geologi to naglašati. Trdo kot dijamant je mnogotero ime, da se krepko ustavlja vsakemu poskusu, priti mu do jedra. Na krivo pot kaj rado zapelje. Pri tem težavnem poslu podpirajo človeka stare listine, zapiski, pisma, popraševanje pri ljudeh. Poudarjati ni treba, da mora preiskovalec imen tudi vestno poznavati kraj sam, čegar imena tolmači. Naj še tako dobro umeva jezikoznanstvo in naj pozna zgodovinsko nastajanje oblik, tedaj ima sicer dve neprecenljivi sredstvi, da lahko dobro rešuje svojo nalogo; a glavne stvari mu vendar manjka, brez ktere ni dovoljnega napredka — to je lokalno znanje, lokalno orientiranje. Krajevna imena so navadno tako tesno spojena z lego in kakovostjo kraja, da kdor tega ne pozna, ne vé tudi imenu pomena.

Imena krajev, livad in trat, travnikov in njiv, logov, gajev in pašnikov, hribov in gor in gričev so silno stara; tekom mnogih vekov so se zgladila in opilila, da jih ni lahko tolmačiti po sedanjem stanju narodovega jezika. S pomočjo starejšega jezika mora se sem ter tja dolečevati imenu pomen, a ne ugibati ga iz kakega slovarja¹.

Posebno za slovanske in slovenske zgodovinarje hoče poprej spominjano razmerje med narodom in deželo po njem zasedeno biti velike vrednosti, ker pisana poročila večkrat popolnem molcé o davnodobnih naselitvah Slovanov po raznih zemljah. V premnogih deželah je tisoč in

¹ Nemskim pisateljem se očita pogostokrat, da se pri tolmačenju krajevnih in sličnih imen pregloboko uklanjajo keltskemu jeziku. Marsiktero „keltsko ime“ je slovanske korenine. Sicer pak nosijo Nemei kakor po drugod tudi takaj zvonec radi svoje jeklene marljivosti. Za sleherno vrsto imen imajo bogato literaturo. Po vseh nemških deželah se pojasnjujejo krajevna imena in druga. Naj že tu omenim nekaj slovstvenih del:

Oberdeutsches Flurnamenbuch. Ein alphabetisch geordneter Handweiser deutscher Sprach- und Kulturgeschichte. Von Dr. M. R. Buck. Stuttgart, 1880. 8°, XIX + 316. Keltische Ortsnamen in der Rheinprovinz. Von Marjan, 1882.

J. Wolff, Die deutschen Ortsnamen in Siebenbürgen. Hermannstadt, 1880. Izhaja v posameznih snopičih.

E. Förstemann, Altdeutsches Namenbuch. Nordhausen. 2. Aufl. 1856 — 1872. 2 Bände.

Idem, Die deutschen Ortsnamen. Nordhausen, 1863.

Dr. Johann Zahn, Steiermärkische Geschichtsblätter. IV. Jahrg. I. Heft. (Ueber Topographie Steiermarks.) Graz, 1883.

tisoč let delujoče potujčevanje pomelo vse meje in vse mejnike, ki so obdajali nekdanje slovanske naselbine; le samó nekaj se je stalno in nepremagljivo upiralo tej tibi in mirni, a zató tem huje razdirajoči sili — topografija. Med tem pa se tudi ta ni mogla tekom več stoletij ubraniti vsakošne tudi bistvene spremembe; ali vendar je še ostalo obilno število njenih karakterističnih pečatov nepoškodovanih, in mnogo jih ni bilo tako izbranih, da bi jih učenjaki strokovnjaki ne mogli spoznati.

Pač mnogo mož je dandanes nastopilo težavno pot, da dokažejo s pomočjo zanesljive topografije, kje so bile in kako daleč so segale svoje dni slovanske naselbine¹.

¹ Kdor želi v tej reči daljšega pouka, najde ga pri naslednjih pisateljih:

Cybulski, Slavische Ortsnamen der Insel Potsdam und der allernächsten Umgegend. Berlin, 1859. 2. Aufl.

Jettmar, Ueberreste slavischer Orts- und Volksnamen der Provinz Brandenburg. Potsdam, 1846.

H. Leo, Wendische Localbezeichnungen in Halle. Hallisches Tagblatt. 1857.

Alb. Buttmann, Die deutschen Ortsnamen mit besonderer Berücksichtigung der wendischen Ortsnamen in Mittelmark und Niederlausitz. Berlin, 1856.

R. Immisch, Die slavischen Ortsnamen im Erzgebirge. Bautzen, 1866.

A. Brückner, Die slavischen Ansiedlungen in der Altmark und im Magdeburgischen. Leipzig, 1879.

J. Perwolf, Germanizacija baltijskih Slavjan. S. Peterb., 1876.

P. Kühnel, Die slavischen Ortsnamen in Meklenburg. Gymnasial-Programm. Neubrandenburg, 1882.

Idem, Die slavischen Ortsnamen in Meklenburg-Strelitz. Gymnasial-Programm. Neubrandenburg, 1881; 2. Thl. 1883.

Dr. Gustav Hey, Die slavischen Ortsnamen des Königreiches Sachsen. Döbeln, 1883.

Idem, Die slavischen Ortsnamen der Meissner Gegend. (Mitthlg. f. Gesch. der Stadt Meissen. I, 3.)

Otto Kaemmel, Die slavischen Ortsnamen im nordöstlichen Theile Niederösterreichs. (Jagič's Archiv für slavische Philologie. Berlin, 1883 in 1884.)

Idem, Die Anfänge deutschen Lebens in Oesterreich. Leipzig, 1879.

S preiskavami Kaemmelovimi primeri: Der Kürnberg. Von Alphons Müllner, k. k. Professor. Linz, 1884. Na strani 28. piše naš rojak: „Der Name Kürnberg wäre somit nichts anderes als ein im Laufe der Jahrhunderte verändertes, ursprünglich Horn- oder Hurnberg gesprochenes Wort, welches, wie wir gesehen haben, einfach Berg bedeutet. Er ist ein Andenken an jene längst verschwundene Zeit slavischer Besiedlung in Oberösterreich, an welche uns noch Namen wie Ziemitzberg, Teichel, Piessling, Ostrowitz, Stodor, Windischgarsten, Gleink, Sirning, Krems, Pöllach, Grebelich, Ruedling, Pröselndorf, Trebeia, Zwettel u. a. m. erinnern.“

J. Petters, Ueber die Ortsnamen Böhmens im Jahresberichte des Gymnasiums zu Pisek. Pisek, 1855. 4°.

Fr. Palacky, Rozbor etymologický místních jmen česko-slovanských. (Časop. museum. 1834. Pag. 404—419.)

H. Grössler und A. Brückner, Die slavischen Ansiedlungen im Hassengau. (Archiv für slav. Philologie V. Pag. 333—369. Berlin, 1881.)

Po tej poti bode se morebiti korakoma rešilo doslej odprto vprašanje, ki je še vedno prav težek križ zgodovinarjem, kdaj so se naselili zapadni in južni Slovani, imenito Slovenci po današnjih pokrajinah, morebiti vendar le že pred 6. ali 7. stoletjem po rojstvu Kristusovem.

Jan Ernst Smoler († 13. julija 1884) je izdal v spomin tristoletnega obstanka budišinske gimnazije knjižico, v kateri je opisal krajevna imena v gorenjih Lužicah.

Že pred letom 1879. obelodanil je neki nemški profesor spis: „Slavische Ueberreste in Tirol“, v katerem je priznal, da se v Tirolih nahaja mnogo krajepisnih imen, ki se ne more nemški tolmačiti, ker so korena in kolena slovenskega. Tako na pr. Lienz, Imst, Stanz, Windisch-Matrei, Vilgraten-Thal, Pregraten in mnoga druga, ki niso na čelu slovanski značaj. Po tem takem, zaključuje pisatelj, morali so se poleg Nemcev tudi Slovani, denimo Slovenci, že zgodaj ondi naseliti. Vendar ta zgodovinska, modrim glavam jasna resnica ni se dolgo hotela verjeti.

Nekoliko pozneje je profesor A. Besolenski na petrogradskem vseučilišču razglasil učeno razpravo, v kateri je skušal dokazati, da so sedanji prebivalci pusterthalski pomemčeni Slovani. Med drugimi dokazi se nahaja tudi ta, da je značaj teh Tirolcev slovenski značaj. Pusterthalsko prebivalstvo ljubi petje; a napevi ali arije so slovanske. Tudi arhitektura hiš in poslopij je podobna slovanski. Takih pomemčenih Slovanov hoče do 20.000 biti. (Prim. dunajski Vaterland l. 1879, št. 336.)

Leta 1879. pa je spisal dr. J. C. Mitterrutzner, gimnazijski ravnatelj v Brixenu, temeljito razpravo o sledih slovanskih naselbin po Tirolskem. Cfr. Slavisches aus dem östlichen Pusterthale (Drau- und Isel-Gebiet) in Tirol. Programm des k. k. Gymnasiums zu Brixen. 1878. Str. III—XXVIII. Sestavek je bil na slovenski jezik preložen in tiskan v Zgodnji Danici (tečaj 32, list 30.) pod naslovom „Slovansko iz vzhodnje Bisterske doline (Pusterthal na Tirolskem)“. Spisal dr. Jan Zl. Mitterrutzner. V programu briksenske gimnazije l. 1879. Poleg te prestave bila je še druga preloga oskrbljena, ki je izšla pod imenom: „Slovani v iztočni Pusterski dolini na Tirolskem.“ Poslôvenil Miroslav Malovrh. Na svetlo dal J. Krajec v Novem mestu, 1880.

O enakem predmetu govore spisi: Slovanski ostanki v dolini Anniviers. Dav. Trstenjak v Kresu, l. 1883, str. 576 nsl. in str. 618 nsl. — Slovenske besede v tirolski nemščini. Kres, l. 1884, str. 265 nsl.

Od Urbana Jarnika je bil zložen koroški imenopis, ki na ves glas priča, da so koroška imena krajev, vasij, rek in gor, trat in livad po večjem slovenska. Prim. Carinthia, l. 1826. Pozneje je bila korenita preiskava ponatisnjena v Sloveniji, l. 1849. v listih 75, 76 in 77. (Kres, l. 1884 str. 149 nsl.) Sem še spada: Slovenske besede v koroški nemščini. Dav. Trstenjak v Kresu l. 1883, str. 112 nsl.

Kakor so poročale novine (dunajski Vaterland l. 1879. šte. 209), bral je dne 30. julija v zboru anthropologov v Ljubljani g. Dežman znanstveno razpravo: Ueber Orts- und Personennamen in Krain. Von Dr. Arnold Ritter von Luschin. Poblize in nadrobneje ne morem govoriti o tem sestavku, ker ga ni bilo v roke dobiti. Za krajevna in osebna imena kranjske dežele je izvenredne vrednosti in važnosti: Schumijev Archiv für Heimatkunde. Geschichtsforschungen, Quellen, Urkunden und Regesten. Tako stoji razprava: Topographische Beiträge v II. knjigi, I. zvez., v Ljubljani, 1884.

V Trstu je belí dan zagledala drobna ali koristna knjižica: Krajna imena v Tržaški okolici. V Trstu, 1876. 16*, str. 32. Začetek uvodu se glasi: Poleg zgodovinskega dokaza, da so od nekdaj v Trstu in njegovi okolici bivali Slovenci in da še sedanji polasčeni Trst stoji na slovanski zemlji, imamo o tem močen dokaz v krajnih imenih tržaške dežele, ki so vsa slovenskega izvira.“ In iz spisa je res razvidno, da imajo krajevna imena tržaške okolice svojo zibel v slovenskih koreninah, ki so se tudi

Tudi konjiške nadfare imenopis podpira trdenje onih mož, ki se pote-
gujejo za starejšo dobo, kakor se je navadno mislilo in se še mnogokje
misli in naglaša, pa ali resnično in pravično ali narobe, kdo bi to že
danes popolnem dognal¹. — V konjiški okolini nas skoro vsaka gora,

pri najneugodnejših okoliščinah čiste ohranile in ubranile. Ono isto resnico potrjuje
pisatelj knjige: Trst in okolica. Spisal Matija Sila. V Trstu, 1882. (Beri posebno
str. 14 — 30.)

Dalje treba na tem mestu omeniti: Slovenske naselbine po Furlanskem. Spisal
Sim. Rutar v Ljublj. Zvonu I. III. zvez. 1., 2. in 3. Pisatelj izvaja iz krajepisnih imen
dokaz, da so se Slovenci gotovo že v 7. in 8. veku naselili po Furlanskem. (Imenito v
zvez. 2. str. 122 — 128.)

Opozorim naj še na spis: Slovanske naselbine na Italijanskem. Kres, I. 1884
str. 213., ter na knjigo: Slavia italiana, spisal Karol Podreka. Cividale, 1884.

Priporočbe vredno delo je: Geograficzne imiona słowiańskie, zestawione alfabetycznie według nazwisk niemieckich, włoskich, rumuńskich, węgierskich i tureckich, z dodaniem niektórych lotyskich i innych zagranicznych spolszczonych, przez S. Zaran-
skiego. Wydanie komisji językowej akademii umiejętności w Krakowie, 1878. 8°, 264
str. — To je alfabetski zapisnik geografskih slovanskih imen. V njem stoji raznotero
spaćeno, potujčeno ime slovanskih pokrajin v prvotnem svojem slovanskem pomenu.

¹ Profesor Šembera je v svojem vrlem delu (Zapadni Slovane v pravéku. Ve
Vidni, 1868 — Zapadni Slovani v stari dobi — Die Westslaven in der Vorzeit) ime-
noval doslej splošno mnenje, da so Slovani na Česko in v druge zapadne dežele došli
še le okoli 5. in 6. veka, to mnenje, pravim, imenoval je učeni mož najhujšo zmoto v
stari zgodovini srednje Evrope. Ta kategorična izjava je močno vznemirila povestni-
čarje in jezikoslovce, ki so vajeni ali bili vsaj vajeni, med Kelti in Nemci iskati naj-
starejše prebivalce omenjenih dežel, vendar pak niso znanstveno ovrgli trditve Šembe-
rine. Inostranskih historikov pa je mnogo brez ovinkov priznalo pravičnost te trditve.
Slovanski zgodovinarji in arheologi, posebno ruski in poljski, kakor prof. Popov in prof.
Uvarov v Moskvi, W. A. Maciejowski v Varšavi, dr. Wojciechowsky v Lvovu in drugi,
našli so trditve Šemberine povsem opravičeno in utemeljeno. Tem kritikom se je v
novejšem času pridružil vsučiliščni profesor historije v Varšavi J. Perwolf. Tajiti se
ne dá, da so stari slovanski kronisti imeli Slovane za autochtonce ali vsaj za prve po-
znate prebivalce v deželah, po njih obljudjenih. Tako govori ruski kronist Nestor
(† 1116), česki Cosmas († 1125), Dalimil († 1314) in Pulkava († 1380); poljski Gall
(† 1130), Kadlubek († 1220) in Długosz († 1430). Pozneje stoprav v sredini 15. sto-
letja jelo je prevagovati mnenje, da zapadni Slovani niso prvotni prebivalci v svojih
deželah, nego novejši naselniki — nasledniki germansko - nemških Markomanov, Kvadov,
Vandalov, Senonov, Rugier-ov; a Markomani so nasledniki keltskih Bojev. To mnenje
je palagama postalo zgodovinski aksiom pri nemških in slovanskih zgodoviscih. Vsako
drugo ne jednako glaseče se trdenje je bilo heretiškim označeno. Glavar te zgo-
dovinske herezije je ravno veljavni učenjak Šembera, ki je z vso resnobo vprašal zago-
vornike nasprotnega nauka, kje pa so sledovi germanskih, nemških in galskih ljudstev,
ki bi naj bila prvotno naselila one kraje, v katerih bivajo Čehi, Moravci, Slovaki, Lehi,
Slovani ob Labi in Baltičkem morju, Slovenci itd., ki bi naj bili vsi stoprav v 5. in
6. veku dospeli v te pokrajine? In kje so sodobni svedoci za poznejši dohod Slo-
vanov? Geografska nomenklatura v 12. in 13. stoletju, to je pred nemško mnogo-
brojno kolonizacijo, je povsem slovanska. Jezik Čehov in Moravcev, Slovakov, lužičkih
Slovanov, poljskih in baltičkih Lehov in jezik Slovencev hrani čisti slovanski značaj,
a nemška primes je iz poznejše dobe.

vsak grič in hrib, vsaka vas in selo, vsak studenec in potok, pa vsaka dolinica in ravnica spominjajo navad in šeg in vere, sploh vsega bitja in žitja slovenskih prebivalcev, ki so z davna posedli te divotne kraje, ograjene deloma z visokimi, gostim lesovjem obrastenimi hribi, deloma z nizkimi, vinsko trto nasajenimi griči. Prerano umrli bistroumni nadžupnik Jožef Rozman se je dovoljno osvedočil po večletnem premišljevanju in preiskavanju, da so se morali Slovenci od davna naseliti v teh krajih — že pred Kelti, o katerih gre še vedno med starinoslovci glas, da so bili oni prvi naselniki po gorenjem in dolenjem Štajerju¹. V pred-

Recimo, da Šembera ni zadel povsod resnice, ali njegovo nevsakdanje trdenje in ednostno dokazovanje je vendar vredno vsega preudarka od strani zgodovinarjev in jezikoslovcev. Šemberina knjiga upliva močno na staroslovansko zgodovino. Poljski historik dr. Wojciechowski imenuje v svojem delu (Chrobacja. Krakow, 1873) prebivalstvo krakovskega ozemlja prvotno, a ne od drugod prispelo, kakor so učili poprejšnji pisatelji. Olomuški arheolog dr. J. Wankel navaja v svojem spisu „Příspěvky ku historii Slovanů v Evropě“ prav korenite dokaze za novo misel, da so Slovani že za časa Odrešenikovoga in morda že davno poprej prebivali v srednji Evropi. Pisatelj se sklicuje vzlasti na spomenike, starožitnosti slovanske, ktere so našli okoli starih gradov in selišč. Gomile in ves stari material, najden v Lužicah, pričajo, da je narod slovanski že v pravem gojil lastno umetnost, vzrastle na njegovih tleh, kar je potrebovalo čela stoletja. V razvalinah in ostankih onih starih časov nahajamo véasih stvar, ki nas sili, da si jo mislimo v neprimerno stari dobi. V razvalini pri Bičji skali so našli staro kovišče, kjer so se kovinske stvari delale vzlasti iz bronu. To so spomini stare bronove ali železne dobe, ki je nastala doma. Nekaj podobnega se vsak čas najde na Moravskem, koder Muzejno društvo skoro čudeže dela. Stare tkanine, pletenje, šivane stvari, s kratka ročna dela, katerih imamo mnogo, so nam zopet dokaz, da so bili Slovani na visji stopinji olike, nego si sami mislimo. Ornamenti, okrasitve gomil, bronovih del, in cirilske črke na duhovenskih oblačilih, kakoršne se še šivljejo pri slovanskih narodih, imajo krasne načrte, in tudi sorodna imena prepričajo vsakega protivnika o olike starih Slovanov. Na vratislavskem zboru je l. 1884. dobro povedal profesor Kazimir Szula, da ta omika, ktero vidimo pri Slovanih v prvi dobi srednjega veka, ni vzrastla v nekoliko stoletjih pri narodu, ki je bil naseljen med neolikanimi, surovimi rodovi, temveč se je morala polagoma razvijati. (O predstojećem prim. dunajski Vaterland, l. 1877 štev. 31; in Slovenec, l. 1885, štev. 106.)

Za Slovence kot davnodobne naselnike po njihovih sedanjih pokrajinah bojuje se Dav. Trstenjak že dobrih 30 let. Prof. Šuman piše o tem pohvale vrednem trudu: „Ob es der sprachvergleichenden Wissenschaft auch gelingen wird, jenen Theil der Behauptung Safarik's, wornach die Slaven vor der durch die Hunen eingeleiteten Völkerwanderung südlich von den Karpathen und am adriatischen Meere gewohnt haben sollen, aus eventuellen Sprachresten nachzuweisen — ein Versuch, den gegenwärtig Davorin Trstenjak anstrengt, darüber wird die Zukunft entscheiden“ (Cfr. Die Slovenen. Wien, 1881, str. 12). Morebiti pa vendar le pride doba, ko bodo izginili stari predodki pred novimi preiskavami in najdbami.

¹ Sicer pa tudi med Nemci ne manjka resnicoljubnih mož, ki priznavajo, da so svoje dni Slovenci po Štajerju širje prebivali kakor dandanes. Tako na pr. ne taji dr. Franc Krones, da so sedanja štajerska imena gor, potokov, rek na gorenjem Štajerju po večjem slovenska; le malo je keltskih in rimskih. (Glej Dr. Fr. Krones, Zur

govoru h konjiški kroniki (l. 1868. pričeti, a ne še tiskani) piše bistre glave mož med ostalim: „Verosimile est, terminum inter Noricum et Panoniam fuisse montem Gonovicensem, vulgo Konjiška gora dictum, quo supposito archiparochia Konjice cum suo decanatu fuit in finibus Panoniae sita. Puto, incolas primitivos his in regionibus Vindos seu Slavos fuisse et nunquam consentiam iis, qui eos Keltas fuisse contendunt; nam nomina pagorum, fluminum, montium etc. non sunt celtica, sed pleraque slavica exceptis, quae Germani germanizavere. Regionem hanc jam Christi temporibus fuisse cultam et populatam, testis est universalis opinio, situs ejus peramoenus felixque et via Romana, quae junxit Celejam et Petovium, cujusque vestigia hinc indeque his in locis adhuc inveniuntur, licet accurate definiri nequit, quae puncta locaque illa attigerit¹. Hoc tamen certo certius est, viam Romanam duxisse per hodiernam curatiam et pagum Stranice, quod testantur lapides monumentales illuc inventi et aedi curatiali intrusi. An statio Romana „Lotodos“ seu hodiernum Žiče in eadem hac via vel alia fuerit, non audeo decidere“².

Krajevna imena konjiškega okraja so brez izjeme vsa slovenska, ki nezmotno kažejo na slovenske naselnike po tem divnokrasnem kraju. Sprememba časa in sem ter tja tudi sprememba ljudij ni nikakor spremenila krajevnih imen. Kakor da bi bila v granit in v mramor vsekana, ostala so nespremenljiva.

Kdo nas zamore neprevarljivo poučiti o narodnosti v tem kotu svetá. Jezik je, ki kaže kakor mejnik iz prošlosti v sedanost, iz sedanjosti v bodočnost. Jezik je živ arhiv; on je kot zemlja star dedek, ki je sto in sto let preživel, sprejemajoč vá-se dragocene spomine, ki se ne dadó ukončati. Molčal je sicer dolgo ta jezik, a v naših dnevih je usta odprla znanost, ki stvarja novo lice zgodovini mnogoterega naroda. Zaklad imen je zaklad pojmov, mislij, čutov. Imena so kakor odprta knjiga, po kateri moremo čitati v duši vsakega ljudstva.

Geschichte der ältesten insbesondere deutsch¹ Ansiedlung des steiermärkischen Oberlandes mit nebenläufiger Rücksicht am ganz Steiermark. (V Mittheil. des Histor. Vereines für Steiermark. XXVIII. Heft. Graz, 1879. Str. 19—24.)

¹ Prim. Novic l. 1856., list 64 in 71: „O legi in pomenu rimsko-slovenske postaje Pultavia“. V tem spisu našteva Dav. Trstanjak kraje, skozi ktere je bila napravljena stara rimska cesta iz Celja na Ptuj. V društvu pokojnega starinoslovca župnika dr. Knabel-a je precej natančno preiskal te kraje.

² Mutatio ad Lotodos ni iskati v sedanjih Žižah, kakor je trdil Muchar in je tudi Dav. Trstanjak nekaj časa učil. (Cfr. Novice ., 1854.) Pozneje je to zmoto preklkal, odločivši se za Stranice, kar je neovrgljiva resnica. (Glej o tem Novice l. 1855 in l. 1859). Pri Žižah ni najti najmanjšega sledi o rimski cesti, pač pa v Stranicah, kakor Rozman sam zgoraj omenja.

Razprava.

Krajevna imena se lahko v več vrst razdelé, ako se poiščejo glavne ideje, ktere družijo razna imena v jedno celoto, v jedno skupino. Imena značijo na pr. fizično kakovost kraja: Hrib, Kot, Vrh; ali so vzeta od vode: Potok, Studenška vas, Sovodnja; ali se ozirajo na kulturno kakovost: Les, Gaj, Polje, Travniki; ali na klimatične in atmosferske razmere dotičnega kraja: Leto, Zima, Solnce. Mnogo je imen s predlogi Za, Pred, Nad, Pod, ki kažejo na lego krajev drug k drugemu. Prav pogosto so krajevna imena izposojena od ondašnjih sv. patronov: Sv. Vid, Sv. Mišel. Nektera naznanjajo stan posestnikov: Škofja vas; zopet druga narodnost stanovnikov: Slovenski Gradec, Slovenska Bistrica; neporedkoma milobo in lepoto ali dobroto svojega sveta: Sladka gora, Ljubno, Ljubečna.

Imena konjiške okolice bi vzporedili takó-le:

1. Imena po živalih: Konjice, Konjiška vas in Pesji vrh.

Pri opisavi rodbinskih in domačih imen bodem v posebnem oddelku naštel nektera bajeslovna imena, kamor bi še skoro rad postavil ime Konjice. Konj je bil v mythologiji vseh starih narodov znamenje solnčnega božanstva. Tako imata slovanska solnčna bogova Svetovit in Rado-gost konja; ima ga perzijski Mitra. V „Slovu o polku Igorjevem“ nahaja se Korsá, bog luči, ki ima konjske noge. Solnčni voz grškega Fojba vlečeta dva ognjevita belca. Konj je bil pridevnik, atribut indijskega boga Višnu.

Človek bi trdil, da je patron konjiške cerkve, sv. Juri, v zvezi s staro vero slovenskih naselnikov po okraju konjiškem. Krščanski misionarji so kakor ptujsko, ki je jedna najstarejših cerkev lavantinske vladikovine, posvetili tudi konjiško cerkev svetemu Juriju, da bi se ljudstvo hitreje in laže privadilo novi veri. Sv. Juri ima namreč konja, zmaja, sulico — reči, ki so se pridevale poganskim bogovom¹.

Samostavnik konj izvajajo jezikoslovci iz glagola kobiti, augurare: ko(b)n, kobila. Pred odhodom v boj žrtvovali so Slovani bogovom, pa so za tem tudi gatali svojo kob, svojo osodo iz ptic, kakor sokolov, lastovic, žrjavov, a tudi iz konjev.

Da je ime Konjice prav staro, potrjuje tudi konjiški grb s čilim konjičem v svoji sredini. Ko so prišli grbi okoli 12. in 13. stoletja v navado, jemal se je brez dvorabe tudi ozir na ime dotičnega trga, mesta.

¹ „Da je sv. Juri na belem konju jahajóč,“ piše M. Sila, „staropoganski solnčni bog Slovanov, Svetovit, prenesen na krščanskega svetnika, to je že mnogo pisateljev omenjalo.“ (Kres, I. 1885. snop. 4. str. 215.) Zanimiva je narodna pesen „Sv. Juraj i devet sinov mati“, ktero je Jak. Volčič priobčil v Janežičevem Glasniku III. zvez. I. 1859. str. 109, in ki je v Kresu I. c. str. 214 nsl. zopet ponatisnjena.

Neverjetno je, da bi bile Konjice = Gonjice, kakor je poznan kraj Nagojnica. V najstarejši nemški listini, ki omenja trg Konjice, stoji pisano Cuonoviz. (Listina očaka Pelegrina iz l. 1146. V kroniki konjiški str. 261.) Pozneje so pisali Gunoviz, Ganoviz, Gonaviz. V listini iz l. 1173. stoji Konuiz. Leta 1164. ali 1165. je obdaril Otokar, mejni grof štajerski, slavni samostan Zajčki, ki ga je bil on sam ustanovil, s posestvi v različnih krajih. Zaradi krajepisa naj citujem iz darilne diplome naslednje stavke. „Est pagus, qui vulgo dicitur Gonivitz in Patriarchatu Aquilensi, ubi situm est praedium, eminentioribus montibus circum septum, ante dicto ordini (Cartusiensi) aptissimum, quod a Liupoldo ministeriali meo legitimo concambio conquisivi, retribuens ei quatuor villas istas: Wides, Malchen, Chobilenlach, Lonke et mansum unum in Windischgraetze sibi et uxori suae et liberis suis in ius et proprietatem haereditariam¹.“

2. Imena od rastlinstva in zelišč:

Bezina, Bezje. Rečica, mimo tekoča, zove se Bezina. Dob-ova imenuje pa se tudi Dobr-ava od staroslov. dąbrava — arbores, nemus. Prvotno dąbrz in pritiklina: ava, kakor golič-ava, pušč-ava, gošč-ava².

Trstenik, od trsta, trstike (canella), ako ne od kamnatega — drstnega sveta. Pri Ptuj srečaš kraj Drstenik. Konjičani izgovarjajo ime te občine Strtenik, ali v starih pismih stoji Trstenik³.

¹ Otokar je torej Leopoldu svojemu ministerijalu odstopil za Zajčko kartavžo: Vides, Malchen, Chobilenlach, Lonke et mansum unum v Slovenskem Gradu. (Cfr. Diplomata sacra ducatus Styriae. Pars altera a Johanne Francisco com. Christ. collecta. Vindob. 1756. Diplomata Cartusiae Seizensis. Str. 58.) Ta knjiga je dragocena zbirka listin, zadevajajočih davnoslavni Zajkloster, ki poročajo o vsem, kar se je tekom časa po dobrotnikih podarilo samostanu. Nakopičeno je tu mnogo stvarine za zgodovino slovenskega Štajerja. Izmed zajčkih predstojnikov je bil gotovo mnogoteri Slovenec. O 78. priporu najdeš opombo: Reverendissimus Dominus Casparus Leskovar, electus 24. April. ann. 1749. Investitus Praelatus die 26. ejusdem mensis. Gubernat feliciter. (L. c. str. 132.)

Druga dragocena knjiga za zgodovino konjiške nadfare je znamenito delo: Annales ducatus Styriae cum adjecta finitimarum provinciarum Bavariae, Austriae, Carinthiae, Salisburgi, Aquileiae etc. Historia studio et opera Aquilini Julii Caesar, canonici Regularis Voraviensis. Vindob. 1777.

² Prim. Dubr-ovnik. Pri Negovi je Dobrava ime neki šumi. Omenim se naj, da stoji na Dobravi zala grajščina „Dobjehof“, ktero so postavili Blagatinški, predniki staj. deželnega glavarja Blagatinška pl. Kaiserfelda († 1885). Napis nad glavnim vhodom se glasi: „Exstruxit Franciscus Blas Jesus Christus conservet diu in pace laeta atque abunda“.

³ Od g. Ig. Orožna prejel sem več listin tikajočih se konjiške župnije. Zaradi krajepisnih imen hočem najvažnejše na primernih mestih citovati. Tu naj sledi listina iz leta 1389.

„Ich Herwort Hainers Sun vom Tor Selig: mein wirtin vnd all vnser Erben verichen vnd tun chund mit dem offen prieff — das wir — verchawft haben Sechtzehn

3. Imena, v katerih odseva prvotno kulturno delo kot temelj stalne naselitve:

Prežigal, o katerem bode še pozneje govor. Nova vas; Gornja Pristava in Spodnja. Pripoveda se, da so imeli zajčki kartuzijani tukaj svojo pristavo, svoj „marof“.

Prevrat, v bližini konjiškega trga. Ime prihaja od glag. prevratiti, preraditi — predelati, urbarmachen¹. *M. Napotnik.*

(Dalje pride.)

Ivan Manel, Manlius ali Mandelc, prvi tiskar na Kranjskem.

(Sestavil L. Žvab.)

Da se je protestantska vera v šestnajstem stoletju tako hitro širila, pospeševale so brez dvojbe razven ostalih ugodnih razmer in sredstev tudi tiskarnice, ki so množile v tem duhu pisane knjige, da so

redemper perchrecht. Die gelegen sind in der Vysing im hangerpering vnd zu Terstenik. Vnd zway tail an der Müll gelegen zv Gonwitz under dem Marcht — daz zu lehen ist von mein genedigen hern hern Hawgen von Dywein vnd von sein Erben. — Daz in Daz alles stet vnd vuzerbrochen beleib. Darvber geb wir in den offen prieff besigelt mit Lewpoltz des Gonwitzer vnd mit Vleichts des Puezen aygen auhangenden Insigeln. —

Geben nach Christi gepurd drewzthen hunder iar. Darnach in dem Newn vnd Achtzigsten Jar dez Eritags nach sand pangrazen Tag.“

Vysing, hangerpering, Terstenik so danes Bezina, Vešenik, Strtenik, ki ležijo na jedni in isti strani.

¹ V starih dokumentih se razločno piše Prerad. (Cfr. Seiz von Dr. J. M. Steppischnegg. Marburg, 1881. Str. 47 ad an. 1411 in 1412.) Zanimiva je listina iz leta 1395., ki sem jo od g. Orožna prejel:

„1395 des Eritags vor dem hl. Auffart tag.“

Nesa Hermans von Frewdenberch selig. Tochter Hainreichs des Awer Wirtin thut cund, dass sie ihrem Wirthe Hainrich verschrieben und vermacht habe ihren Hof zv Gonwicz, vnder dem Haws gelegen ist, und 4 Hofstätt, die in dem Triebnicht gelegen sind, ein Huben zv Prerreid für 100 March alter guter grazer Pfenig — ein Huben gelegen zv Wachunesdorf, 3 Huben zv Dobrunesdorf, ein Hofstatt daselbs und ein Huben in den Auen gelegen.“

Siegler: Leopold der Gonwitzer, Ulrich der Putzn (Oheim der Nesa Awer) und Erhart der Aricher. (Laib. Ord. Arch.)

Nesa je Neža; Awer je današnji Haver, ktero ime še živi v Gabrovniku; Prerreid je Prerad ali kakor se danes piše, Prevrat; Wachunesdorf je prestava slovenske občine Bezina, kakor je Dobrunesdorf sedanji Dobrnež; Putzn je najbrže Pučnik.

se potem razdajale po deželah. Krepke podpore mlademu nauku so bile razven že znanih na Nemškem na pr. tiskarna v Steinu na Dolenjem Avstrijskem, ki so jo bili osnovali stanovi l. 1571. in ktero je bil potrdil sam cesar s patentom 7. septembra 1570;¹ pečatnja, ki jo je o svojem trošku zavel okoli leta 1570. Juri Zrinjski v Nedelišču (blizu Varaždina), kamor je bil pozval iz Lendave tiskarja Rudolfa Hofhalterja;² in tiskarnica Ivana Manela v Ljubljani, o katerem še danes drug od drugega pogrešno dalje prepisuje, da je prišel že leta 1562. na Kranjsko, akoravno je temeljito dokazano in podprto, da pred l. 1575. ni bila nobena knjiga natisnjena v Ljubljani. Jako dvoumno je, so se li „Schmählieder auf die katholische Klerisey um 1562 — 1575“ objavila baš tú. L. 1562. se je bil res pokazal nepoklicani Avgustin Friess, a on ni ustanovil nikakošne tiskarne, kajti razven velikih lesenih pismen ni imel drugih tiskarskih priprav in ni tudi ničesa natisnil v Ljubljani.³

Malo ne iz vseh dotičnih in najnovejših književnih razprav izvajamo, da je nam Slovencem ta Ivan Manel nekakšna „terra incognita“; zato se mi mni, da vsaj petorici uslužim,⁴ ako navedem tu nekoliko drugod že znanih podatkov o prvem tiskarju na Kranjskem, ki se je imenoval: Manel, Mannel, Männel, Manuel, Manlin, Manlius, Mandel in Mandelz, da nam je danes že težko doznati, kateri izmed vseh teh mu je bil pravi priimek.

Vrhu vseh natisnjenih dobrih in nedostatnih zgodovin in sestavkov pišočih o slovenski reformacijski dobi govori o Manelu i „Tristoletnica tiskarstva v Ljubljani. Spisal Albin Arko. V Ljubljani 1875“ od 3. do 17. strani. Tu navaja Arko sedemnajst del, ktera je dal Manel v Ljubljani na svetlo v petih letih od 1575. leta dalje. Med temi proizvodi imenuje na 12. str.: „Des Erzherzogs Karl Nev aufgerichtete Perwerksordnung. Gedruckt zu Laibach durch Hanns Mannel. MDLXXV“. Tiskano je na velikem kvartu in obsega 27 listov.

¹ Georg Ernst Waldau, Geschichte der Protestanten in Oesterreich, Steiermark, Kärnthen und Krain. I. Band. Ansprach 1784. pg. 180.

² Ivan Kukuljević Sakcinski, Arkiv za povéstniciu jugoslavensku. Knjiga I. U Zagrebu 1851. str. 150.

³ Peter v. Radics, Ueber des Anton Vramecz „Chronika vezda“ Laibach, bei Joh. Manlius 1578 und über des letzten Buchdruckerei im Allgemeinen; Elze, Die Anfänge der Buchdruckerei in Krain; Mittheilungen des hist. Vereines für Krain, 1861, pg. 84—89., 90 i. d.; 1863, pg. 11 i. d.

⁴ Nadejam se, da vsaj nekterim č. čitateljem ustrežem, ker v Slovencih smo že tako globoko zagazili, da se književno-zgodovinskih spisov ogibljo in brané baš tam, kjer bi si človek mislil, da se takšni sestavki z največjim veseljem sprejemljejo. Ménim, da nam je celó hvaležnim biti vsem ónim ki se trudé — za nehvaležnost. Romani in novele, to bodi Slovencem geslo v bodoče!

Na prvi strani je natisnjen lepo iz lesa rezan avstrijski grb. To knjigo ima c. k. licejalna biblioteka v Ljubljani.“

Slučajno je našel pisec teh vrstic v tržaški mestni knjižnici nastopno knjigo:

Fürstlicher Durchlaucht Ertzhertzogen Carls zu Oesterreich | etc. New auffgerichte Pergkwerchfs Ordnung | vber all Eisen Pergk: vnd Hamerwerch des Fürstenthumbs Crain | vnd Fürstlichen Graffschafft Görz. Gedruckt zu Laybach durch Hans Mannel. Anno M.D.LXXVII.

Knjiga je jako dobro ohranjena, ima tudi 27 listov, kakor ljubljanska. Ustanovititi bi bilo treba, ni-li to morebiti drugo, do danes še nepoznano izdanje, ker ljubljanski izvod je bil natisnjen 1575., tržaški pa 1577. leta. Ako smemo verovati nekoliko zmedenim imenikom tržaške mestne knjižnice, čuvata se tukaj celó dva izvoda imenovane redke knjige.

Na 17. strani pravi Arkova knjižica: „Ker so začeli luterane tudi na Kranjskem strogo pritiskati ter so požigali cele kupe slovenskih knjig, tedaj ni bilo možu, kakoršen je bil Manel, že posla v kranjski deželi, iz ktere se je tudi preselil, a ne vé se, kam je šel in kje je umrl ta veliki dobrotnik slovenskega naroda. Jednako malo se vé, kam je prešla njegova tiskarna, ali jo je s seboj vzel, ali je šla po istem potu, po katerem slovenske knjige.“

Temu vprašanju naj odgovori Kukuljevičev že imenovani „Arkiv za povéstnicu jugoslavensku. Knjiga I. U Zagrebu 1851“, kjer čitamo na 152. — 154. str. sestavek: Ivan Manel ili Manlius. Ta se nam zdi tako važen, da hočemo prepisati iz njega, kar je bilo brž ko ne doslej vsaj večini Slovencev neznano:

Ovaj tiskar narodi se po svoj prilici ili u Kranjskoj ili u Primorju, budući da već godine 1472 u někom službenom pismu grada Rēke dolazi podpisan Bartholomäus Manlius kao kancelir ili bilježnik istoga grada.

Oko godine 1575 bude on od slēdbenikah reformacie u Ljubljanu pozvan, da tu prvu tiskarnu podigne, buduć da u Némačkoj poslie smrti Ivana Ungnadskoga ilirsko-protestantske tiskarne sve više propadahu.

Godine 1575 tiskaše Manel kao tiskar i gradjanin Ljubljanski prvu svoju knjigu i svrší do godine 1580 mnoga dēla, medju njimi najviše evangeličko-erkvena. Nu rećene godine 1580, kad mu je baš od krajaskih stališah naloženo bilo, da tiska sveto pismo Jurja Dalmatina na slovenskom jeziku, bude mu od avstrijskoga nadvojvode Karola dalje tiskanje evangeličkih knjigah zabranjeno.

Po svoj prilici biaše ovo uzrok, što Manel od sada u Ljubljani ništa više na svētlo izdao nije. Sedam godinah poslie nalazimo

istoga tiskara u Varašdinu, kamo bijaše pozvan valjda od Jurja Zrinijskoga ili od porodice Erdődiah, ili pako od samih gradjanah, koji něku privrženost prama novoj vėri pokazivahu.

Od njegovih u Varašdinu tiskanih knjigah poznate su samo dvė, koje su godine 1587 tiskane:

1. De Agno paschali, Explicationes Mysticae in XII. Caput. Exodi. Authore Blasio Literato Schryniarich Judice Regiae Civitatis Varasdinensis, nunc recens editae. Varasдини anno 1587 in 8. 113 listovah. Knjiga ova posvetjena je Antunu Vramcu, bogoslovja doktoru i župniku Varašdinskomu. Medju ostalim stoji v predgovoru slėdeće: Cum nuper explicationes de agno Paschali in duodecimum caput exodi, olim per me conscriptas, et in hac schola Varasdinensis, cum fuissem ejusdem scholae Rector, auditoribus meis publice dictatas, tuae praestantiae casu aliquo in domo mea ostendissem etc. Zatim: Enimvero timebam hominum quoque invidiorum morsus, quorum nonnulli, sanctos etiam tuos labores, super Evangelio dominicalia et sanctorum festa ad decus patriae gentisque Slavoniae, et utilitatem christianae Reipublicae nunc recens Slavonice editos, et jam divulgatos malevole reprehendunt etc.

2. Praefationes et Epistolae dedicatoriae Doctiss. et sanctae vitae viri Desiderij Erasmi Rotterdami, in quatuor Evangelistas, christianis hominibus lectu dignae. Adjuncta est pia S. Stephani Regis Hungariae ad filium suum Emericum Ducem Slavoniae admonitio, subsequitur adhortatio Stephani Battorei ad milites tempore Mathiae Regis facta. Sub finem continentur aliquot praecationes piae. Opera et impensis Ioannis Pergossich. Tipis renovatae. Varasдини Ioannes Manlius excudebat Anno 1587 u 8.

U predgovoru kaže Pergošić (Sedis hujus cottus Iudicariae et Varasd. Civitatis Notarius), kako je tu priliku, što se u Varašdinu nalazi tiskarna ktio upotřebiti, da bude tako u něčemu na korist svomu slovenskomu narodu.¹

Poslie kako po cėloj Hrvatskoj Jezuvitska vlada mah preuzme, otide Manel oko god. 1590 na poziv hrvatskih grofovah Erdődiah u Ugarsku, i prenese svoju tiskarnu u Erdődianski grad Monjó-rórkörök ili Eberovo, gdě je godine 1590 tiskao němačko delo:

Johann Hartlieb christlicher und kurzer Bericht von den hochwürdigen Sacrament des Altars aus der ersten Epistel an die Corinther am eilften gezogen. Gedruckt zu Eberau in Ungern bei Hans Mannel. 1590 u 8.

¹ Imenovani dve knjigi omenja i „Kroatische Revue“ von Dr. Bojničić, 1882. Agram. I. Heft. str. 46. in 47.

Napokon preseli se od ovuda u Seč ili Schütz nedaleko od Eberova, gdje godine 1593 magjarsko dēlo pastora Grgura Vizaknaja tiskom izdade:

Vizaknay Gergely (Pastor Ecclesiae Colosvariensis) az keresztény tudományok egy néhány fő articulusirul való könyvecske. Siezben Nyomtatta Manlius Janos 1593 u 12.

I tako prognan iz svoje domovine svršī tumarajući po svētu svoj život valjda u Ugarskoj.

Tako piše „Arkiv“. Predno završim to kratko črtico, dodati mi je še nekoliko iz Kukuljevićeva nemški pisanega sestavka „Der Buchdruck in Kroatien im XVI. und XVII. Jahrhundert“, ki je bil objavljen v „Kroatische Revue, herausgegeben von Dr. Ivan von Bojničić, Agram 1882. I. Heft“ od 43. do 50. strani. Tu čitamo med ostalim zelo važnim gradivom i nastopno:

„Manlius nannte sich in Laibach auch Mandel und Mandelcz, sowie später in Ungarn auf den deutschen Werken Mannel oder Männel.“ Potēm označuje óni dve varaždinski knjigi in nadaljuje: „Uns sind die übrigen Warasdiner Druckwerke nicht bekannt, und doch dürfte Manlius noch manches Werk daselbst gedruckt haben, da er erst im Jahre 1590 in Ungarn erscheint, wohin er durch die Grafen Erdödy zuerst auf ihr Schloss Eberau (Monyorókerék) berufen wurde. Hier und in Güssingen (Németujvár) druckte er abwechselnd deutsche und ungarische Werke bis zum Jahre 1595. Später finden wir ihn in Oberschützen 1596—1602, in Német-Keresztur bei Oedenburg im Jahre 1598 und 1603—1604 und in Neuinsel (Sárvár) in den Jahren 1600—1602“.

Nestorjevi Vlahi.

Nestor omenja v svojem letopisu Vlahov trikrat. Privikrat našteva je med narodi plemena Jafetovega in je stavlja med hispanške Galičane in Rimljane (Nestor, ed. Miklosich, pag. 2). Vsi komentatorji Nestorjevi so enakih mislij, da so ti Vlahi narod, kterega grški in latinski pisatelji imenujejo: Galli in Kelti. Med Jafetovimi plemeni imenuje tudi rod: Norici, in reče, da so bili Sloveni. Ime označuje prebivalce norovitega sveta, primeri slovenska krajna imena: Noriška vas, Noriški vrh izven Radgone,

Norinja, ime reke, ponemčena: Nöring na Koroškem.¹ Da so Norici bili Sloveni, zvedel je Nestor brez dvombe iz narodnih tradicij, kakor staropoljski letopisec Kadlubek, kateri tudi praočete Poljakov izhajati dā iz Charintije. Kot geografično ime se še „Norici“ rabi v desetem stoletju. O napadu Vogrov v Karantanijo, leta 901., poročajo *Annales Sangallenses* major. ad annum 900: Norici cum Agarenis pugnaverunt, et partem ex eis occiderunt.

Ko je Nestor Noričane uvrstil med slovensko pleme, pripoveda takoj potēm, da so prvi Sloveni bili naseljeni po Dunaju, torej v nekdanji Panoniji.

Isto poroča staropoljski letopisec Boguchwal (*Chron. pol. ap. Sommersberg, Script. rer. Siles. Tom. II, pag. 19*): *Scribitur enim in vetustissimis codicibus, quod Panonia sit mater et origo omnium Slavonicarum nationum.*

Ime Panonija je Nestorju sicer neznano, a ker je bila kakor Noricum tekom zapadnorimske zgodovine del velikega in sicer zapadnega Ilirika, pisal je Nestor na drugem mestu z vso pravico: Tu bo jest Iljurik, jehože dohodil apostol Pavel, tu bo bjaše Slovjeni pervie.

Noriškopanonski prebivalci so se v politično - administrativnem oziru k ilirskim narodom prištevali, kakor tudi noriškopanonske legije k ilirskim vojuam, dasiravno so bili različne narodnosti.

Da je Nestor imel Panonijo na umu pišoč, da so Sloveni stanovali po Dunaju, prepričamo se iz tega, da Nestor pristavi: kje zdaj je zemlja ugarska in pa bulgarska.² Iz zemlje ugarske in bulgarske, piše Nestor dalje, razšli so se Slovjeni: Moravci, Čehi, Horvati, Serbi in Horutani.

Kako lepo se ujema to Nestorjevo poročilo z živo še narodno pravljico znano v okolici krapinski na Hrvatskem, po kateri so se bili eponymni očaki: Čeh, Leh in Meh izselili iz Krapine črez tri reke na slovenski sever. Nestor povē tudi razlog, kaj je bilo Slovence, ki so stanovali po Dunaju in v Iliriku, napotilo, da so se izselili.

Prišli so Vlahi nad Slovence in njim napravljali nasilje. Ta razlog se točno ujema s poročilom Justinovim: Galli abundanti multitudinem, cum eos non caperent terrae, quae genuerant, trecenta millia hominum

¹ Po Laziju (cap. 154) se je še o njegovem času nekemu večjemu okrožju zemlje na Koroškem pravilo: „im Noring“. Rimljani pišejo: Norici, Grki: *Νοριχοί, Νοριχοί*, pri kasnejših pisateljih nahaja se oblika: Nori. Nora označuje rusk. jamina, nožva, jazvina. Ptolomaeus je navaja kot poseben rod. Polybius jih podreduje Turščanom, Strabo pa ναοπαχ Turščane podreduje Noričanom.

² Za pradedovino Slovenov v sosesčini Trakov govori tudi traška beseda *ζουβρος*, staroslov. zabrŭ, urus.

ad sedes novas quaerendas velut per sacrum miserunt. Ex his portio in Italia consedit, — portio Illyricos sinus penetravit, et in Pannonia consedit, ibi domitis Pannoniis per multos annos cum finitimis varia bella gesserunt (Justin, 24, 24).¹

Že Dobrovsky je popravil Schloetzerja, kateri je te Vlahi s prva imel za porimčene potomce Dakov in Getov — za Rumune, da niso ti Nestorjevi Vlahi bili Rumuni, marveč Galli, ki so se po Justinu koncem četrtega stoletja pred Kristom iz Gallije vzdignili in v Panoniji naselili (Dobrovsky, v Schloetzerjevem Nestorju, IV, pag. 12).

Nestor poroča, da so tudi Horutani od dolnjega Dunaja v zemljo prišli, katero so ob Nestorjevem času posedli. To je celó naravno.

Gorovje jim je dajalo varno zavetje; tudi je še bilo takrat dovolj prostora, kajti keltski Boji in Karni so še le pozneje v ono okrožje prihruli, in sicer ko so Markomani Boje iz Bojehema pretirali in jih vrgli čez Dunaj.

Znamenita je Nestorjeva pisava: Horutani; ta se nikjer ne najde, ne pri nemških in ne pri latinskih pisateljih. Je li Nestor poznal Pavla Diakona ali pa Regina, kajti ta sta prva pisatelja, ktera imata oblike: Charantanum, Charantani? Nestor je čital črko *ch* (v srednjeveški latinščini = *k*) kot *z*; zato je pisal Horutani, dobro vedóč, da staroslovenskemu *a* odgovarja ruski *u*.

Korotanski Slovenci so se za dobe Nestorjeve težko sami imenovali: Korotani, marveč kakor danes: Korošci, in svoje friulske sosedje, potomce keltskih Karnov, klicali so kakor dandanašnji: Karnjuce, Karnuhe. Schloetzer in Šafařík menita, da se pod Nestorjevimi: Korljaci imajo misliti friulski Karnjeli, — Karnjuci goriških, — Karnuhi štajerskih Slovenov. Po teh je dobila sekirica, po nemškem imenovana „Flosserhacke“, pri Slovencih, Korošcem sosednih, poznamenovanje: karnuška, panonski Sloveni pa jej pravijo: korošica, Korošci sami v Junski dolini pa: kijanca.² Večjo težavo v razlagi delajo Vlahi, katerih Nestor na tretjem mestu omenja.

On piše: V letu 6406 (900) so Vogri šli mimo Kijeva, kraj visokega pobrežja, ki se še zdaj veli: Ugorskoe, od onod čez visoko

¹ Že Mannert je bil mnenja, da so Kelti panonske Slovence iz Podunavja in Posavja prek Dunava na sever in proti zapadu v rhaetske planine pregnali. Ali Justin z nobeno besedo ne trdi, da so Kelti izgnali ali povsem zatrli celo polčanstvo panonsko; tega tudi niso mogli, vodeči neprestano boj s sosednimi narodi v Iliriku. Torej se je le en del poslovil od svojih soplemenikov; mogoče od poslovljenja ime: Slovjeni, ali pa, ker so se slovom zavezali, novo domovino si zmagovalno priborili. Primeri rusk. slovo, oběť, zagovor, zaklinjanje, ručateljstvo.

² Sekira, s katero se drevje podira, veli se pri Ščavničarjih: bezjača, ker so jo dobili od zagorskih Hrvatov — Bezjakov; tudi: tepača.

gorovje (Karpate) in so začeli tam stanujoče Vlahe in Slovence pobojevati. Vogri so Vlahe pregnali, podedovali njihovo zemljo ter prebivali s Slovenci, ktere so si podvrgli.

Kdo so ti Vlahi? Keltov 900 po Kristu gotovo ni več bilo v Panoniji, k večjemu kakšni neznatni ostanki, kateri pa niso imeli nikakšne politične oblasti. Schloetzer in drugi so zopet mislili na Rumune, a te stavlja Anonymus regis Belae notarius v iztočno Ogersko, onkraj Tise, in zgodovina Rumunov nam spričuje, da Rumuni one dobe niso imeli gospodstva črez Slovence¹ in še jih tudi ni bilo na Ogerskem.

Nestorjevi Vlahi pa so bili gospodarji črez Slovence, in ker jih Nestor postavlja v zapadno Panonijo, moramo drug narod iskati, ki je takrat gospodaril v zapadni Panoniji, in to so bili — Franki rimskega kraljestva Karolovcev.

Franki so iz Francije prišli; tam so si bili ustanovili mogočno politično državo, iz ktere so napadali nemške (saksonske) in slovenske narode. Francija pa je bila pradomovina Vlahov (Gallov, Keltov), to je gotovo Nestorju dobro znano bilo; zato se je poslužil geografičnega poznamenovanja in nemške Franke imenoval Vlahe. Tudi istovečni skandinavski pisatelji so Francijo imenovali Walland, to je deželo Walov, Walhov, Vlahov, in zato je že učeni Frähn dobro opomenil: Nestors „zemlja vološkaja“ ist kaum etwas anderes als Snorres Walland. Dieser aber versteht darunter an allen Stellen, die ich kenne, Frankreich (Frähn, Ibn Foszlan, str. 201).

Islandcem pa Walland ni bila samo Francija, nego tudi Italija².

Bistroumni francoski zgodovinar A. Thierry rabi torej, o Frankih govoréč, zmirom poznamenovanje: gallo-frankovski.

Po takem se Nestorjevo poročilo tudi naslanja na historisko dogodbo. Franki so si zapadno Panonijo osvojili, in slovenska kneza Kocel in Bracslav sta bila njihova vasala. Frankovskemu kraljestvu v Panoniji so leta 901. konec napravili Vogri in si Slovence podvrgli. Cesarstvo Karolovcev pa je zraven tega bilo rimsko-frankovsko, in Nestor je imel nov razlog Franke imenovati Vlahe.

Tudi grški in latinski cerkveni pisatelji petega in šestega stoletja imenujejo Franke — Galle. Tako grški kronist Agathias, ko omenja, da je kralj Theodobert Alemane in „druge narode“ premagal. Ale-

¹ Na porimčene Dake, kakor Šafařík meni, ne more se misliti, ker Nestor pravi: „Sédjahu bo tu přéžde Slovéní, i Vlahove přijaša zemlju slovénsku, po sem že Ugri prognáša Vlahy (Nestor, pag. 12).

² Tudi v panonski legendi imenujejo se Italijani Vlahi. „K nam je dosti učiteljev prišlo od Grkov, Nemcev in Vlahov.“ Da so prišli tudi Italijani med Moravce semenja krščanske vere trosit, potrjujejo Annal. Fuld. ad a. 874. (M. G. S. S. I, 388), po kterih je bil duhovnik Joannes, Benetčan, delaven med Moravci.

mani so takrat posedli Vindelicijo in Rhaetijo, „drugi“ narodi so bili sosedni Noričani. To premaganje je bilo tudi prav lahko. Istočne Gote je stiskal Bizant, Gotje so morali omejiti svojo brambo na doleno in severno Italijo, a severne svoje provincije (Vindelicijo, Rhaetijo in Norik) so Gallo-Frankom prepustili.

Tako bahasto pismo Theodoberta, ki je bil sin leta 534. umrlega avstrazijskega Theodoricha in vnuk Chlodwigov, do cesarja Justinijana, v katerem gallo-frankovski kralj piše, da se njegova oblast že čez Dunaj in mejo Panonije razteza, dobi potrjenje, pa tudi drugi zgodovinski viri potrjujejo to. Leta 590. prosil je papež Gregor Veliki bizantskega cesarja Mavritija za posredovanje v znani pravdi treh kapitulov. Tudi oglejski patrijarh in vsi njemu podložni škofje so se pri cesarju pritožili, da se z razširjenjem frankovske posvetne oblasti, posebno v Vindeliciji, v Rhaetiji in v srednjem Noriku, tudi frankovska cerkvena oblast v teh deželah utrjuje, in da so frankovski škofje tri glavne cerkve, ki spadajo pod oglejski patrijarhat, odtrgali. V teh pritožbah imenujejo zmirom frankovske škofe: „*Galliarum episcopi*“ in frankovske duhovnike: „*Galliarum sacerdotes*“. Preberimo posnetek iz teh pritožbnih pism, kakor so natisnjena v bukvah „*P. Calleb. Annales ecclesiae Germ.*“.

Škofje pišejo: *Si conturbatio ista remota non fuerit, si qui de nobis, qui nunc esse videmur, defungi contingerit, nullus plebium nostrarum ad ordinationem Aquilejensis ecclesiae post haec patietur accedere. Sed quia Galliarum archiepiscopi vicini sunt, ad ipsorum sine dubio ordinationem accurrent, et dissolvetur metropolitana aquilijensis ecclesia sub vestro Imperio constituta. Quod ante nos jam fieri coeperat, et in tribus ecclesiae nostri concilii Beconiensis, Tiburniensis¹ et Augustana Galliarum episcopi constituerant sacerdotes.*

Franki so torej v 6. in 7. stoletju znani pri grških in latinskih pisateljih pod imenom Galli; zakaj bi jih torej tudi Nestor ne imenoval Vlahe?²

Prepričamo pa se iz tega, da je Nestor bil dobro poučen zgodovinar.

Mnenje, da so starodavni Panonci bili Iliri, opušča se zmirom bolj tudi med novejšimi nemškimi starinoslovci. Tako na pr. bistroumni L. Diefenbach, ki se je še v prvih svojih spisih odločno poganjal za

¹ Ecclesia Tiburniensis je imela svoj škofovski sedež v Tiburniji na Koroškem. Ime vasi: Tebern, v fari: St. Peter im Holze, spominja še na nekdanjo škofovo mesto.

² Stara geografična poznamenovanja se dolgo ohranjujejo; tako so nemski letopisci, kakor smo slišali, Korotance imenovali Norici, pa tudi Bavarce, ko so se ti v starem Noriku bili naselili. *Annal. Fuld. ad ann. 887* pišejo: *Arnulfus cum manu valida Noricorum et Sclavorum supervenit.*

ilirskost Panoncev, piše v svoji najnovejši knjigi: Völkerkunde Ost-europas: „Die Pannonier *Πανόνιοι*, auf welche die Griechen den Namen der aus Kleinasien stammenden *Παυονες* in Makedonien übertrugen, werden allgemein zu den Illyriern gerechnet, wie wohl diese ausdrückliche Bezeichnung nur dem Lande gilt. Dion 49, 36. sagt, dass dies von den Hellenen *Παυονες*, von den Römern *Pannonii* genannte Volk von letzteren zu Illyris gerechnet werde¹, Strabo 7. bemerkt, dass sie von den Illyriern abzustammen scheinen. Dio Cassius 49, 46 scheidet die Pannonier richtig von jenen Paionen², und gibt ersteren Namen nicht bloss als den römischen, sondern auch als den einheimischen an. Seine hinzugefügte Etymologie aus latein. pannus, ist zwar eine irrige, wirft aber Streiflichter auf die Volkstracht“ (pag. 95, 96.).

Tukaj se mi dozdeva, da Diefenbach ni dobro razumel onega Dio Cassijevega poročila.

Dio Cassius je dalje časa med Panoni živel kot namestnik rimskega cesarja; torej je Panone dobro poznal. On pravi, da so nosili oblačila z rokavi, in da ta oblačila imenujejo: *παυονες*. Tukaj ni treba misliti na latinski: pannus, kar tudi oblačila ne označuje, nego sukno, tkanino; kajti znala so se ta oblačila res pri Panonih zvati: „pani“, in razlaga iz slovanskega jezika je prav lahka. Mi nahajamo pri Rusih oblačila, ki se velijo: pan-ja, pon-ja, pan-eva, pon-eva, pon-ь-ka, in tudi slov. pon-j-ava je iz istega themata; primeri še dalje starosl. o-pon-a, poljsk. o-pon-a, oblačilo, in ni treba nam dvomiti nad panonsko besedo, ktere obliko nam Dio Cassius gotovo ni točno sporočil.

Sicer je neverjetno, da bi imena narodov nastala po oblačilih, dasiravno imamo poznamenovanja: bergušari in bizjaki po bregušah in bizah³; vendar se ime Panonija lahko prav naravno iz slovanščine razlaga, in te razlage se tudi ujemajo s kakovostjo zemlje⁴.

Jaz predložim tu dvojno razlago; prvo iz korenike: pā, ernähren, speisen, mästen, füttern. Iz te izhaja litovsk. pen-eti, ernähren, pena-s, Speise der Thiere, Mastung, Futter, rusk. o-pan-a, korma životnyh, Viehfutter (Dahl, sub v., Gilferding, o srodstvě jazyka slavj.

¹ Isto poročila tudi Appian (in Illyr. 14) Paeones (Panones) vero natio sunt ad Istrum ingens et pars Illyrici crediti.

² Te *Παυονες* prišteva Strabon (VII. Fragm. 11.) k traskim rodovom.

³ Beze, bize pri Slovencih med Muro in Dravo platnene gaće, brguše. Bizjaki, Bizjaki se velijo pri slovenskih Štajercih zagorski Hrvatje. Tudi Bizelanci spadata semkaj.

⁴ Da so Panoni poseben jezik govorili, poročila Tacit Germ. 28, 34. On ga naravnost imenuje panonski.

pag. 27). Pott (Etymolog. Forschungen I. 164) izvaja celó iz te korenike českopolsk. pan, in reče, da izvorno pomenja: der Ernährer, analog. bar, barin.

Panonija je rodovita dežela, donaša mnogo krme; torej so jo z vsó pravico lahko imenovali: panovino, Futterland, Weidenland, zemljo, v kateri je obilo paše in reje za živino. Hygin piše o rodovitnosti Panonije: „arvi primi, arvi secundi, prati, silvae glandiferae, silvae vulgaris pascuae“, in Varro, de re rustica, II., 10., kako so lepe in jake žene pastirjem pomagale „pascere pecus, vel cibaria coquere, vel ad casas instrumentum servare“.

Tudi sledeča podstava bi bila prav prikladna za razlago imena. Panonija še ima dandanašnji mnogo muž; nekdanj jih je še imela več. Muža pa se je velela gotovo pri starih Slovenih: pana, ker po štajerskem Slovenskem nosijo mužnati kraji ime: Pan-eče, tako v laškem in šoštanjskem okrožju zraven Lokovice, ki tudi na mužnato kakovost kraja kaže, na Kranjskem: Panevje zraven Mokric. V sansk. nahajamo: pan-ka, muža, grez, blato, pânya, v ciganišč. pani, panji, voda; opozarjam še na srbsko v močvirnih stoječo mesto: Pančova, in srb. panac, avis palustris. Tudi rimski pisatelji so nam zapisali ime mužnatega jezera, ktero je čisto slovensko, in sicer pelso (Aurel. Vict.), pelsodis lacus (Jornandes), Pelsois (Raven.), Pelissa, (Anonym. de Convers. Carant.)¹.

To ime so spoznali za slovansko Šafařík, Cuno, Georg Rosen in drugi. V metathetični obliki nahajamo pleso za označenje jezera pri Rusih, Slovaki in Slovencih na Koroškem: Gornje, Spodnje pleso, kar je Nemec prestavil v Ober- in Unterteichen. Na gorenjem Štajerskem: Pöls, v listinah 12. stoletja: Pelissa, in farni cerkvi še zdaj tam stanujoči Nemci pravijo: St. Maria am See!

Okoli tega jezera (Neusiedler See)² so se naselili iz Italije od Rimljanov pregnani keltski Boji. Cela pokrajina ni bila rodovita; zato jo Strabon in Plinij imenujeta pušo, — deserta Bojorum, in še v srednjem veku so jo tam naselivši se Nemci imenovali: Firvelt, to je: Feierfeld, wo das Feld feiert, tudi: Lervelt, prazno polje, in

¹ Lepo in čisto slovensko ime ima tudi *Λούγεον ἔλος*, Lugea palus, ktero Strabon v Panonijo stavlja, in ki se obče pri starinoslovcih za cerkniško jezero ima. Lužički Srbi imenujejo svoj močvirnati svet Luh. Luga — Luža pa sploh v slovanskih jezikih označuje: Pfütze, See.

² Šafařík trdi, da po starosrb. in bulg. virih ste se izvorno obe jezera, neusiedlersko in blatensko veli: Pleso — „ursprünglich hiessen beide Pleso, später jenes: Mutno pleso, dieses Blatno pleso, endlich seit dem IX. Jahrh. jenes Muten dieses Blaten“ (Abk. der Slaw. 172).

mesto v tem kraju ležeče: Oedenburg (glej Magnus Klein iz listin Ottona Frizinskega pag. 120, 170—171).

Ali že slovenski Panoni, ki so pred prihodom Bojev tamkaj stanovali, imenovali so ta kraj: veli, suhi, solnčnim žarom zgrbančeni.

Vsi starinoslovci so jednakih mislij, da je panonsko-rimsko mesto: Scarabantia, Scarbantia, na rimskih spomenikih: Scarbatina, stalo tam, kjer današnji Oedenburg. Scarbatina pa isto označuje, kar desertum, Lervelt, Firvelt, ödes Feld. V ruščini: skarb-lyj, skorb-lyj, vjali; skarb-nut, skorb-nut, vjanut, welcken, solnut (sehniti), prisyhat, morščitsja od zasuchyj, skorblyj, smorščenij žarom, sušju: zgrbančen žarom — sušo (Dal' s. v.). V hajdinski fari na ptuj-skem prodnatem polju, kjer poletno pekoče solnce vso rast posuši, je tudi vas: Skorba.

Boji so bili v Italiji 189 pred Kristom (565. u. c.) od Rimljanov pobiti in so se iz Italije izselili, potujoč skozi gorenjo Italijo, v Panonijo ter so našli nova stanovanjšča med Norikom in Panonijo. To poročajo Strabon (5), Plinij (2, 24). Polybij (2, 35) in Livij (39, 55).

Ker se že tukaj poganjam za pradomovino Slovenov v Noriku in Panoniji¹, naj še tudi na kratko rezultatov anthropologov in arheologov omenim.

Virchov reče, da so tako imenovani „Hackenringe“ izključljiv atribut slovanskih starin; te „Hackenringe“ nahajamo pa tudi v Panoniji in v grobih noriških Turščanov (obširno beri v zanimivi knjižici: Ein Beitrag zur Geschichte der Slaven von Dr. Wankel). Tudi slovenoljubivi knez Ernst Windischgrätz je čital v lanskem anthropološkem zboru v Celovcu prav zanimivo razpravo. On najde v kranjskih gomilah orodje dvojnega naroda — zmagovalca in zmaganca. Narod premagan so mu praočetje današnjih slovenskih prebivalcev; samo da je slovenskim praočetom dal krivo ime: Japodi, ki niso bili Sloveni, marveč za Rimljanov ilirsko-keltska zmes².

Slednjič še bi rad prepričal našega veleučenega rojaka in izvrstnega preiskovalca domače zgodovine g. prof. dr. Fr. Kosa.

¹ Tukaj še omenjam jedne besede, ki je brž ko ne od Panonov prišla v jezik njihovih iztočnih sosedov, traskih Getov in Dakov. Po Dioskoridu se je zel helleborus imenovala traski: ζουμαριον, to ni druga nego skažena slov. čemerica, čemerika, litovsk. kemeraĩ, weisse Niesswurz.

² Tudi niso Japodi tam stanovali, kjer knez Windischgrätz svoje starine izkapa. Appian (Illyr. 15) je postavlja Έριός και πέρας των Άλπεων, Strabo επι τῷ Άλβω (7). Diefenbach pravi, da je današnja Bioka (= Belka) Άλβων όρος starih pisateljev. Južna meja Japodov je segala do reke Tedarius po Pliniju, njihovo severno pa označuje Ptolomaeus (2, 17, 8) έχόμενοι τῆς Ιστροτας Ιάνυδες.

On nam je spisal res preznamenito knjigo, ktero je izdala Matica slovenska: „Spomenica tisočletnice Metodove smrti“. Zraven kritične zgodovine Metodovega delovanja, priobčil je geografijo in zgodovino zemlje slovenske v devetem stoletju na podlagi virov, ktere je res točno preučil. Častitamo!

G. Kos piše na str. 150: „Po mojih mislih prišli so Slovenci v svojo sedanjo domovino proti koncu 6. stoletja, za časa Rimljanov jih še ni bilo po Noriku in Panoniji.“ — Kdo pa so tedaj bili oni prebivalci Norika in Panonije, ki so pred prihodom Kelto v Noriku in Panoniji stanovali? Etruski in Lyguri gotovo ne, tudi Iliri¹ ne, ravno tako ne Germani ali Traki, torej bodemo le morali Nestorju verovati.

Na str. 77. se piše: „Vendar prav popolnoma ni še bilo uničeno prvotno ljudstvo o prihodu Slovencev, še so se tu in tam nahajali ostanki keltsko-romanskega plemena. To sklepamo lahko iz nekterih ohranjenih imen rek, gorá in krajev, ktera niso niti slovenska niti nemška, pač pa je mogoče njih pomen razložiti s pomočjo latinskega ali keltskega jezika“; in dalje doli: „Gotovo mi slovenski jezikoslovci pri-trdijo, da ni težavno lazložiti imen naših: Bistric, Bel (Priatelj! Bela se je že za Rimljanov zvala Bela, in pot črez Belo je Rimljan ime-
noval: VIA BELOIO, pri današnjem kraju, ki ima pol romansko pol nemško-slovensko ime: Pontafel, to je: Pontebela — most črez Belo — ktero Nemeč izgovarja: Fela²), Koritnic, Miren, Glin, Je-zernic itd. Vse drugače bi se nam pa godilo, ko bi hoteli razjasniti pomen imen: Save, Mure, Rabe, Soče, Savine, Sore, Zile, Kolpe, Krke itd.“

E brate! glejte, kako lepo slovenska so ta imena. Vi date veljati, da so stari narodi tudi reke in potoke po barvi vode imenovali. Tako imajo Nemci svojo: Schwarza, Sloveni svojo: Črno, Nemci svoje: Weissenbache, Slovenci svoje: Bele.

Tudi Sava je dobila svoje ime po savi barvi. Naš rojak, mar-ljivi g. župnik Jakob Volčič, priobčil nam je pred mnogimi leti v No-vicah, da pomenja v Istri beseda: sav, falb, nažolt; Kollar pa ima: Sav-ko, ein falber Ochs, rusk. pa: sav-ka, rod utky, anas hiemalis s pepelnato sivo barvo, tudi: sav-ka, ein falbes Schaf (Dah. s. v.)³.

¹ Strabo (IV) odločno razločnje ilirske Genaure in Breune od Rhaetov, Vinde-likov in Norikov.

² O cesti skozi belsko dolino je temeljito pisal g. prof. Rutar, in ako se ne motim, ker dotičnega Sočinega lista nimam pri rokah, iskal je postajo: Beloio ob ustju reke Bele. Tudi Prinzing je isče tam.

³ Na Pohorju v okrožju vuzeniskem imamo tudi rečico: Savica, in res ima voda prav blede, voščeno barvo. Ime „Sava“ iz sujem, suvam, stossen, schütteln, razlagati ni mogoče; tudi se ne prilega toku vode, o kateri že Plinij piše: Dravus e

Po Kurelcu pa sav označuje subflavus, sav-in, vol nažolt. Savina pa je ime dobila kot prireka Save, kakor Dravina — Drave — Murica — Mure.

Tudi Mura ima ime po barvi; rusk.: muryj, temnozelen, mura-va, dunkelgrünes Gras, in rečice z imenom Mura nahajamo na Ruskem in med polabskimi Slovani.

Raba (Grki so pisali z navadno protheso: Ῥαβῆρ) označuje: die rauschende, brausende, doneča, in rés tudi doni; v slov. še imamo iz korenike rab, brausen, rauschen, besedo: rab-uka. Zeuss se je zelo motil, ko je Raba iz keltskega: araf, mitis, razlagal, ker Raba ni fluvius mitis. Po Poljskem, Českem in Ruskem najdemo lahko reke: Raba, Rabica, Rabča, Rabčica, Rabka itd.

Pri Soči se povrnem k prvi svoji razlagi iz korenike: sāt, curvari, flecti, iz ktere rusk. sut-ol-ina, ein gewundener, krummer Baumast, hrv. krajno ime: Sutinsko, ime reke: Sutla, slov. Sotla, torej isto, kar Kokra, nekdanj Kankra, kar pričuje nemško poznamenovanje: Kanker, iz korenike: kank, krümmen, winden, drehen; torej Soča in Kokra, die in Krümmungen, Windungen fliessende. Latinsk. Sontius, v Antoninov. Itinerar. Ponte Sonti, torej deblo Sāt-, Sont-ja = Satja = Soča.

Sora, v starih listinah: Zoura — Soura, Szoura; to ni druga, nego sura voda (primeri: in loco Zuric — Surik¹, iz sur, po jugoslovanskih leksikografih: flavus, grisaeus, cinereus, leucophaeus, pallidi coloris; surka, graubrauner Rock, surica, rod jastreba, sorodno po Ficku z anglosaks. har, lichtgrau; zato imena rek po Nemškem: Harbach, sansk. çira, hellgelb, gršk. ζαῖρος).

Ako pa ljudstvo sploh govori: Sora, dalo bi se misliti na ruski: sor, drjan, drjazg, otmel, Unreinigkeit, Schmutz; reče se posebno o nesnagi, ktero voda nanese, sorit, zalivat, zasypat sorom, drjanom, drjazgom, melom (Gerölle, Flugsand).

Sploh se misli, da se ime: Sora — Soura ima izvajati iz sv in er. Thema: sœr pa ima dvojni pomen: coniungere in conbullire, confervere. Razlog za to razlago se išče v tej okoliščini, ker se pod Škofjo loko dve jednako močni reki stekate; jedna priteka iz Selške

Noricis violentior, Savus a Carnicis placidior. Primeri še krajna imena: Savin na Moravskem, Savčina na Slovaškem blizu Trenčína.

¹ „Locus Zuric“ je današnji: Sörg na zapadni strani Sv. Vida na Koroškem. G. dr. Kos misli, da se je „Zuric“ po slov. glasilo: Zorica. To ni resnično. Glasnik z srednjeveških latinskih pisateljev rodom Nemcev rabi se za s, in c za k. Kraju se je torej po slov. pravilo: Surik, primeri Rodik, Bizovik itd., kar pričuje tudi današnja nemška oblika: Sörg. Tudi „mons Coziae“ današnji: Gössberg ni kozja, marveč kosja gora, Anselberg. Moje trdenje spričuje Zuuedlobrudo = Svetlobrdo.

doline, druga iz Poljanske, torej: Sora — Soura, die zusammenbrausende ali pa die Verbindende, tudi: Verbundene. Ne samo, da sme jezikoslovec svoje pomisleke imeti o gramatični pravilnosti tvorbe: S *tvra*, tudi neverjetno se mu še dozdeva, da bi bila tako močna reka stoprav pri svojem iztoku dobila ime.

Kdor dvomi o resničnosti razlage iz *sur*, ali pa iz ruskosrb. *sor-iti*, herabkollern, wiederhallen, mit Schutt bestreuen, temu še ponujam thema: *sor*, iz kterega je slov. *o-sor-en*, hrv.-srb. *o-sor-an*, *o-sor-ljiv*, ferox, vehemens, asper, iracundus, staroslov. *vr-sorъ*, asper, in Sora bi označevala isto, kar imena nemških rek: Wildbach, Uebelbach itd.

Slovenski narod stopnjuje glasnik *o* v *ou* in *u*; sliši se močen, moučen, in mučen, fortis, kokoš in kokouš. Da se je v starih časih izgovarjalo: Soura, spričuje nemška tvorba: Zeyer. Jednako nahajamo na gorenjem Štajerskem krajna imena: Zeyer, Zeyres-alpe, Zeyerling, Zeyringbach, Zeyringgraben, Zeyring, ime trga, v srednjeveških listinah Zurice, Zuric, Zurnich, in sicer v takem okrožju, kjer je še obilo drugih slovenskih imen, na pr.: Gleinitzbach (Glinica), Pusterwald (Pustor, iz pust), Triebenthal (Triebnje — Trebnje), Pöls (Pleso), Tauern (Ture). Vsi starinoslovci iščejo v Suricah rimsko postajo: Surontium. Thema: *svvr* nam je sicer dala tvorbo: *svora*, die Langwiede, rusk. *svora*, die Koppel, in po Korotanskem se sliši ta beseda v obliki: *sora* (a pri gorenještajerskem Zeyringu se ne stekate dve vodi); potem še nahajamo ime na planinah in v dragah. Zeuss, ki ima Noričane za Kelte, izvaja Surontium iz novokeltskega (kamb.) *sir*, gaudium, hilaritas. Mehercle! alpes et fossae zeyringenses nullum praebeant gaudium, nullam hilaritatem.

Zila, ta reka se je imenovala nekdam: Gila, ker Nemci jo imenujejo: Geil, Gail; tudi na gorenjem Štajerskem je rečica: Geil. Ime je nemško, primeri: *geilen*, *begeilen*, *düngen*, *fruchtbar machen*, staronemšk. *gilan*. Ker slov. glasnik *g* pred *i* prelazi v *z*, izobrazili so Sloveni iz Gila obliko: *zila*.

Kolpa, pri Grkih: Kolops, pri Latinih: Colapis (Strabo, Plinius, Cassius Dio) mesto: *Κολπα*. Že Šafařík (Abkunft der Slawen pag. 163) je kazal na jednake ruske reke: Kolpa, Kolpinka, na Kolpičje jezero. Iz oblike Kolpa je gramatično pravilno hrv. Kupa; zato tudi: Kupinova, Kupina po Hrvatskem in Ogerskem. Korenika: *klъp*, winden, drehen, im Kreise sich bewegen, ruski: *kolpa*, *kolpica*, *kolpik*, die Löffelgans, gorenjeluzičko: *kolp*, labud. Reke so tudi pri Slovanih po pticah dobile imena; to pričajo imena rek: Orel, Sova, Kava, Kavica (glej Šafařík, lib. cit. pag. 163). „Kava,

der Rabe," piše Safarik, „ward gerade so zum Flussnamen wie Krk, Rabe, tetrev, Auerhahn, Orel, Adler, Golub, Taube, in Russland, Polen, Böhmen und Dalmatien“. Tako tudi mogoče ime Kolpe po kolpi.

Isto po Šafariku velja o reki Krka. (*Korzoqaz* pri Strabonu, torej *rk* = *or*, kakor v ruščini, v korotanščini = *ur*, zato: Kurka.) Korenika: *krk* označuje: kreischen, rauschen; zato ime za ptiča: *krk*, der Rabe, kakor kava, kavica, kavka, iz korenike: *ku* — *kav*, sonum edere, vociferari¹.

Drava, die reissende, pa je tako že od nekdaj — „Angelpunct der slavischen erdkundlichen Etymologie“.

„Da so se ostanki keltsko-romanskega plemena ohranili do prihoda Slovencev," piše g. dr. Kos dalje, „in še nekoliko pozneje, pričujejo nam razven omenjenih tudi nektera druga krajevna imena. Po Slovenskem se nahajajo vasi in trgi: Velike in Male Lašče pri Turjaku, Lašče pri Borovnici in Lašče pri Žužemperku, potem Lahovče pri Kamniku, Lahovo pri Blokah na Notranjskem, Laško pri Seleh na Gorenjskem in Lahina pri Črnomlju, dalje Lahonec pri Ormožu, Lahovina pri Celju, Laški trg ter blizu Lašišče, Laška vas in Lahov graben. Pač mogoče je, da so to ali ono izmed naštetih vasij postavili ljudje keltskega ali pa romanskega plemena.“

Preje slednjega, dasiravno ne tajim, da bi Kelti, ki so skozi Karnijo, Panonijo „ad illyricos sinus“ romali, ne bili tudi v omenjenih deželah pustili kolonistov. Pri Laškem trgu, Lahovem grabnu, Lašiščah pa se dá listinski dokazati, da so jurklosterski (Gairacher) kartuzijanci, ki so bili iz Savoje prišli, tam mnogo italijanskih kolonistov nasadili².

Tudi Rimljani so okorne in puntarske podložnike iz njihove domačije v druge inojezične dežele predstavljali, in tako je utegnula marsiktera vlaška kolonija v Noriku in Karniji nastati.

Znano je tudi, da so galske (keltske, vlaške) legije bile posajene po mestih v Noriku in Panoniji, ker tudi Rimljan se je držal načela: „divide et impera“. Dosluženi vojaki so ostajali v teh provincijah, dobili

¹ Krko nahajamo tudi v Dalmaciji in v ogerskem saladskem komitatu. Ta komitat ima svoje ime po reki: Salla. V tej obliki jo že nahajamo v Antoninovem Itiner. Salla je vmazana mastna reka, kakor kranjska Sala in štajerska Sala pri Voitsbergu. G. dr. Kos piše krivo: Zala, in Zalaber mesto Salavar, to je var kraj Sale.

² Tako so tudi na Kranjskem markgrofi isterski, vojvode meranski in pozneje patrijarhi oglejski naselili Lahe na svojih posestvih v Črnomlju in Kamniku. Lahonec pri Ormožu so srbski kolonisti; Srbe imenujejo zagorski Hrvatje in štajerski Slovenci Vlahe, Lahe, ker so iztočnega veroizpovedanja.

zemljišča, in njihove naselbine so domači prebivalci imenovali po narodnosti kolonistov.

Sicer pa ne smemo povsod, kjer imena: Lah, Laško, Lašče¹ itd. nahajamo, na keltske ostanke ali pa na italijanske naseljence misliti. V staroslov. označuje vlahъ tudi pastirja. Sicer se obče trdi, da je vlah v pomenu pastir nastalo po rumunskih pastirjih, ki so se po Karpatih in jugoslovanskih pokrajinah naseljevali, a mi nahajamo po vseh slovanskih deželah topična imena: Vlahi, Vlašim, Vlašice; tudi osebna imena pri starih Čehih: Vlahnik, Vlahota, Vlahuta, Vlašek, Vlašin, Vlaška, Vlašnik, kamor vendar niso rumunski pastirji prihajali.

Ime nas sreča po gorenjem in srednjem nemškem Štajerju Lachalpe, im Märzgraben mit 200 Rinderauftrieb, Lachthal v judenburški okolici s pašniki za 100 glav, Lachkaralpe, to je planina pod Lahovim karom (pečino) s pašnikom za 60 glav (glej Schmutz, Topograph. Lex. s. v.), Lahnitz, Lahnice, pašnik pri Prämstettenu blizu Gradca. Dalmatinci imenujejo ovčjo ogrado: vlaš, (Kurelac, Imena domač. živalin. str. 63), Srbi zvezdno skupino: Plejades, Siebengestirn: vlašiči, starosl. vlasoželišti. Plejade se na južnem podnebjju pokažejo meseca maja, Grkom so bile dobro znamenje za morski plov, menda Slovanom za gonjbo na pašo.

Vlah, Lah, pastir, pa je v ozki zvezi z ruskim mythologičnim imenom: Volos, bog skota, pastirjev. Volos bi se v staroslov. glasilo: Vlas; glasnik *h* se je izcimil iz glasnika *s*, kar obilo primerov potrjuje, torej Vlah = Vlas, Volos; in po takem bi staroslov. vlahъ, pastir, ne bilo nastalo po rumunskih Vlahih.

Kraji: Lahovna, Lahovec, Lašice, Laška vas, Laše itd. znajo tedaj tudi biti pastirska sela. V fari sv. Ruperta med Laškim trgom je kraj Lašice, celi okolici pa se pravi: Trobensko. Vprašal sem starega moža, kaj on misli, odkod ime Trobensko? In on mi odgovori: Tú so bili nekdaj sami pašniki, pastirji pa so trobili, ko so na pašo gonili in ko so pašli; zato je obveljalo ime Trobensko.

D. Trstenjak.

¹ V slov. odpada načelni *r*, primeri: las, ladati, last, za vlas, vladati, vlast.

Kako se pripravlja rastlinam podstava.

Začetno kamenito površje naše zemlje pretvarjalo se je za vekov vedno bolj in bolj ter se tako oddaljevalo od prvotne oblike bližajóe se sedanji. Presnova se je vršila polagoma z uplivom istih sil in tvarin, ktere še dandanašnji delujejo. Pa tudi sedaj ne ostaja zemlja od danes do jutri jednaka, ampak zmirom se predeluje in obnavlja ter kaže vsak dan po nekoliko drugo obličje. Ker pa se napominana premena počasi in po malem dogaja, ne opazi je naše oko h kratu, ampak navadno še le tedaj, kedar so nje nasledki večji in občutljivejši. Ako na pr. nasuje povodenj proda, peska, blata itd. na rodovitno zemljo ter jo preobrazi premnogokrat v puščino ali pa v nezdravo močvirje; ako jemlje vedno več zemlje ob bregovih ter jo drugje zopet odlaga, ne prezre takih pojavov posestnik, dočim še manjših niti ne opazi, kajti ne sezajo mu do kože. Ako mu ploha, zverživši poševno površje, odnese z njive nekoliko prsti, popravi zopet in poravna, kolikor se dá. Ker se to vrši le polagoma in ker se spodnje plasti pretvarjajo v rodovitno zemljo, znižuje se vedno površje, a do golih reber tem pótem tako kmalu ne pride. Pa tudi kamen pod hišnim kapom zdi se mu, odkar ga je spravil na dotično mesto, nekoliko izdolben in o deževnem vremenu lahko opazuje, kako kapljice druga za drugo odskakujejo od trdih tal, in plošča postaja glajša. Strešna opeka se zbrusi sčasoma in dobiva namesto gladkega še bolj raskavo površje, nego je bilo s prva. Dež je izpral ter odnesel mečje snovi.

Ako si izberemo trdih in trdnih teles ter jih v presledkih na vse strani preiskujemo, uverimo se o navedeni premeni prav lahko. Ondi pa, kjer zemeljske plasti niso pristopne ali pa z rastlinstvom porastene, vršé se isto tako slične presnove, o čemur se prepričamo ravno po rastlinah ali pa po grobljah, ki po obronkih in ob vznožju ležé. Golo kamenje ne prija bilinstvu samo zavoljo tega, ker se ne more ukoreniniti, ampak tudi zaradi tega ne, ker ga goli kamen ne more rediti. Predno so se torej nastanile rastline na materi zemlji, vršile so se z njeno prvotno, kakor tudi pozneje nastalo skorjo raznovrstne premene, ki niso prenehale do naših dnij. Proizvod raznih delujočih sil je rodovitna zemlja, ki po okolnostih ostane na mestih, kjer se je iz razkrajajočega se kamenja izobrazila, ali pa jo je voda nasula po jarkih z večjimi in

manjšimi primeski, ki se v ugodnih slučajih dalje spreminjajo. Le tem potem dobé rastline zadostne podstave, v kateri se razraščajo in razhajajo njih korenine, ki, pijóč z vodo v njej raztopljene soli, je vodijo v ustroje, kjer se pretvarjajo v organske spojine. Kako sprejemajo rastline po koreninah raznih solij, kako je vodijo po rastlinjem telesu in kako je razkrajajo, nočemo danes preiskavati, temveč ono presnovo si hočemo ogledati natančneje, ktere proizvodi so raznovrstne zemljine. Torej tudi preustrojeno površje ni povsod jednako! Ne, pa tudi biti ne more, ker je kamenita zemeljska skorja sestavljena na raznih krajih od različnega kamena. Iz tega tudi sledi, da doline in dolinice, ktere so reke nasule, niso jednake in kažejo potniku pot do kakovosti gorovja, ktero jih je porodilo. Obronki kristalastega Pohorja na pr. ločijo se bistveno od onih, ki delajo orjaško apnéno steno med Kranjskim in Koroškim; isto tako dravsko in savsko podolje.

Premena kamena jame s preperevanjem. Vsako, tudi najtrše kamenje more sčasoma sprhniti, ako je v dotiki z vnanjim svetom. Na tako površje uplivajo deloma podnebne razmere, deloma vzdušnine in deloma tudi raztvorjene snovi poginolih organskih bitij. Da spoznamo bistvo presnove, vsled ktere kamenje v zemljine razpada, moramo dosledno premišljevatí sile in tvarine, ki jo začenjajo in izvrše.

Izmed sil in tvarin preperevanje izvršujočih pripravljajo nektare kamenje na to, da lahko potem sprejema prave delujoče moči, druge pa spreminjajo tako pripravljeno kamenje. Tedaj imamo razločevati dve vrsti nastopajočih sil, in sicer a) uvajajoče ali vzbujajoče vzmoži in b) pretvarjajoče delujoče moči.

Kar se tiče prvih, učijo nas izkušnje, da isto kamenje ne sprhni povsod po zemeljskem površju jednako močno in jeduako hitro, ampak njega presnova zavisí od pasú, svetlobe in rastlinstva, kakor tudi od vlage; na dalje upliva tudi sklad, dà celó pretežna barva kamena na lažje ali težje vršeče se preperevanje. Granitna gromada na pr. moleča v vnanji svet preperi po osojnih obronkih, v tečajnem pasu ali na vlažnih mestih, ki so z rastlinami pokrita, težje in počasneje, nego na zmernege pasú gorskih prisojeh, obrnjenih proti jugu, kjer se vlaga mnogokrat menja ter jo zastira gost rastlinski plašč. Zmési osobito tedaj precej naglo sprhnejo, ako so zmesnine, kakor je to pač navadno, raznobojne in dokaj velike. Naslednje vrstice nas bodo uverile, da je uzrok temu pojavu večinoma uplivajoča mena topline, ki zmirom in vztrajno delujoča kamenje rahljá.

Sploh znana prikazen je, da rastoča toplota telesne trošice tem bolj razteza, čim hitreje in silneje morejo one toplotnih solnčnih trakov sprejemati; obratno pa tudi vemo, da se po toploti raztegnjene trošice tem bolj skrčijo in na obsegu zmanjšajo, čim več toplote izgubljajo in

čim hitreje se hladé. Rastlinski list na pr. padši po zimi na sneg, udara se vá-nj vedno bolj in bolj ter prodere slednjič do tal; kos belega, gladkega papirja pa nam tega ne potrjuje. Temu vzrok je temnejše telo, ktero toplotnih trakov tem hitreje sprejema in se tem lažje zopet ohlaja, čim bolj se bliža njega barva črni in čim bolj raskavo je njegovo površje. Navedeni zakoni veljajo o prirodi sploh, torej tudi zastran kamenja. Ako se mena topline dostikrat ponavlja, mora zbog ponavljajoče se razsežnosti in krčenja telesne gromade nje zveza tako rahla postajati, da nastanejo razpoke in pokline, ki se, začeni na površju, zmirom dalje navznoter pomikajo ter napósled tudi vse teló lahko razdrobé. Najbolj očitno nam kažejo to tiste zmesi, katerih zmesnine so deloma svetle, deloma temne. Gnajs in granit na pr. sestavljajo večja ali manjša zrna živčeva in kvarčeva ter tinjčeve luske. Temnejše tinjčeve luske in luskice se raztezajo in krčijo močnejše od prvih; zavoljo tega se zveza tem bolj zrahlja, čim večje so pojedine zmesnine.

Sedaj je kamenje nekoliko zrahljano in raztrgano, a to je baš začetek mehanične razdružitve, ktero nadaljuje in izvrši druga vzmož preperevanja — voda. Sopar, ki se nahaja vedno v ozračju, je poleg kisika, na katerega pride vrsta pozneje, za zemljo in njeno prebivalstvo največje važnosti; kajti brez njega ne more niti kisik niti ogljikova kislina delovati na trdne zemeljske sestavine, ker se suhi plini s trdnimi telesi ne morejo trajno spajati. Sopar in voda sploh je navedenima plinoma pobudilo, ker odreja, da se trdna telesa s plini spajajo. Na dalje posreduje, rahljajóč in mehčajóč kamenje, pota, po katerih pretvarjajoče vzmoži navznoter dohajajo. Kot topilo je posebnega pomena zató, ker približuje raztopljene tvarine, da se dotikajo in kar ináče ni možno, kemijski spajajo. Slednjič razmaka spojine, ki so nastale z njeno pomočjo ter je dovaja na mesta, kjer se zopet uporabljajo.

Utegnilo bi temu ali onemu častitih čitateljev nejasno biti, kako neki voda pripravlja pota delujočim vzmožém! Le napolnimo sklenico popolnoma z vodo, pričvrstimo zamašek ter jo postavimo zimskega večera na pripravno mesto. Voda, spremenivši se v led, razdrobí posodo tudi, ko bi bila močnejša od steklenine. Jednako v naravi! V razpoke, pokline, luknje itd. pride dežnica; za mraza strdi se v led ter razganja kamenje in je rahlja. Deluje pa tudi po nevidnih prebojih, ki jih ima navidezno tako gosto kamenje, da jih s prostimi očmi niti ugledati ni. Od tod pride, da se kamenje na površju drobi in v prah razpada. Od tod tudi velika važnost obdelovanja rodovitne prsti, da na njo uplivajo vzdušnine v zvezi z vodo v trdni ali tekoči obliki. Kajti čim bolj se zrahlja, tem več toček ponuja delujočim silam, da razkrajajo razne soli, ki naj hranijo rastlinstvo. Zmrznjena voda potrebuje nekoliko več prostora, nego tekoča. Že ta lastnost kaže nam najpotrebnejši živelj

pozemskega življenja v jako svetli luči, ne da bi navajali drugih, ki se sicer ne strinjajo z našim sedanjim namenom, a nas prejasno poučujejo, da bi brez njih bila zemlja sploh mrtva. V sopar spreminjajoča se voda deluje nekako slično v zemeljskih plastéh.

Tretji sodrug v tem krogu je rastlinstvo samo, ki si pripravlja na razne načine svojo podstavo. Kakor povsod delajo tudi izmed rastlinskih članov nižji in oblikoslovno nerazviti začetek ter usposablajo polagoma površje, da je zasédajo počasi popolnejši in slednjič tudi najbolj razviti. Veter igra tu tudi neko ulogo, ker razpihava in raznaša tajnocvetek trosove, kateri se nastanijo ondi, kjer je površje vlažno. Po tej lastnosti odlikujejo se posebno skale in stene, po katerih brišejo in pišejo vlažne sape. Kdo bode ugovarjal, da se dogaja to na vetroviti strani pogorja. Tú se naselé s prva raznovrstni lišaji, ki sicer niso posebne važnosti, a v tem oziru nadkriljujejo vse ostalo bilinstvo. Raznobarvnim povlakom jednaki pokrivajo kamenje s prva kot jedva vidne luskice ter se razraščajo na zmirom večje skorje, katerih trosje se povsod raznaša in kmalu rastlinico stvari. Tem rastlinam odreka se že dokaj časa celó samostalnost; zelene alge zajedajo namreč glive in napravljajo na ta način telo, katero mi lišaj zovemo. Lišaji prevlečejo tedaj kamenje ter je delajo po skorjah raskavo; raskave ploskve pa izžarjevajo toploto tem bolj in tem silneje, čim več in večjih vzvišenih mest imajo. Na dalje srkajo neprenehoma vodo vá-se in držeč jo, usposobijo z njo spojene vzdušnine zadostno, uplivati na trdno podlago in jo polagoma jedkati. Dasiravno majhne, so vendar jako trpežne in niti dolgotrajna suša jim ne more prav do živega, temveč za deževja zopet oživé in delujejo, kakor je bilo povedano. Pa vendar vsaka stvar le nekaj časa trpi! Tudi lišaji poginejo in zapusté mnogovrstnih kislin, ki razjedajo in razkrajajo osobito vse tiste spojine, katerim je bistvena prvina tudi apno.

Lišaji so tedaj prvi, ki pripravljajo sami ob sebi na navedeni način sebi in drugim potrebne podstave. Razni mehovi naselé se med nje in na njihovo mesto ter prevzamejo njih opravilo. Tem se pridružijo tudi cvetoče zelnate rastline in kedar je nastalo že toliko prsti, da se more ukoreniniti grmičje in drevje, dobila je dežela drugo lice. Močne korenine raztegajo se zdaj po vseh poklinah in ker se vedno debelé, razganjajo mehanično z vso silo kamenje; tudi izločajo razne snovi, ki delujejo kenijski na podlago. No pa tudi orjaki v rastlinstvu ne trobijo sodnemu dnevu; tudi ti gredó po zlu in česar niso mogli storiti za življenja, dosežejo po trohnečih ostankih, v katerih se razvijajo mnogovrstne spojine, ki po svoje kamenje razjedajo in spreminjajo. Nadaljno delovanje prišteva se izvršujočim silam, ki se spajajo s posameznimi rudninskimi sestavinami, ločéc je iz njih prejšnje zveze, je vsaj deloma razkrajajóc ali druge rudnine tvarjajóc. Take delujoče moči so kisik,

ogljikova kislina, črničina kislina in črničnokisle lužnine, katerih zadnje se napravljajo iz trohnečih rastlin.

Ozonovani kisik je s pomočjo vode najvažnejša tvarina v prirodnem gospodarstvu, kajti on se spaja z vodikom v vodo, z vsemi nekovinskimi prvinami v kisline, s kovinskimi pa v okise, ki se s prvimi večinoma spajajo v soli. Niso li ogromne večine vseh organskih in neorganskih teles kisline, soli ali pa spojine teh tvarin z vodo!

Ogljikova kislina je sama zá-se tudi neplodna, tem večjega pomena pa je, ako se je je voda nasrkala. Kot slaba in plinasta kislina more le z vodo trajno na kamenje uplivati, kar se vrši tem točneje in sigurneje, čim manj moreta toplota in prepah do njenih skritih delavnic, ki se nahajajo v razpokah in poklinah. Tu vzpodbuja kovine na kisatev, osobito iste, ki se že na navadni toplini okisajo in s kterimi dela v nadaljni presnovi ogljikokisle soli. Tudi razkrajja vse sestavljene kremane (silikate), posebno pa ove, ki imajo dosti apna. Tudi raztaplja rudnine, ki so v sami vodi neraztopne, dasi jim ne spreminja kemijskega značaja. Kedar pa topilo izhlapiva, sesedajo se zopet vse razmočene soli nespremenjene. Dežnica se navzame razširjajóč se po črnici ogljikove kisline ter razmaka karbonate; prišedši na prosto izgubiva po izhlapivanju kislino, karbonati pa se sesedajo in delajo na primernem kraju okapnice z raznovrstnimi oblikami. Iz vsega lahko posnamemo, kako važno ulogo igra ogljikova kislina z ozirom na razdružitev rudninsko, osobito ako še pomislimo, da kamenje, ki je po vsej zemlji razširjeno in h kratu glavno gradivo naših tal, pretežno sestaja iz rudnin, ki se po njej razkrajati dadó. Naj še omenim, kako si rastlinstvo in rudninstvo roki podajeta ter drug na drugega uplivajóč rastlinsko rast pospešujeta. Ondi namreč, kjer moreta neprestano vlaga in ogljikova kislina na kamenje delovati, razseda se to in dela zemljine na jedni, rastlinska živila na drugi strani. Taka mesta razveseljujejo človeško oko z bujnim in raznovrstnim bilinstvom. Kjer je pa tega v obilni meri, razvija se iz trohnečih ostankov tudi največ ogljikove kisline in vlage, ki zopet na kamenje deluje.

Kedar se rastline ugonobé, dajejo poleg že imenovanih še drugih snovij, ki še jačje na kamenje uplivajo. Razven organskih spojin je omenjati posebno lužnin, ki, pohotne po močnih kislinah, na prve tako delujejo, da se razkrajajo in razne kisline napravljajo. Med temi je najvažnejša črničina kislina, ki se z lužninami spaja v črničnokisle lužnine. Te morejo ináče neraztopne rudnine razmakati, odvajati ter je sesedati tedaj, ako so se spremenile v ogljikovo kislino, ki izhlapiva. Ako pa pridejo v dotiko s sestavljenimi kremami, ki so bogati na lužninah, izluščijo kremenčevokisle lužnine in delujejo liki ogljikova kislina, toda silneje in hitreje.

To so v glavnih potezah pota, po katerih se spreminja površje v vedno manjše in manjše drobce. Zaradi popolnosti v najširšem okviru še nekaj besed o treh poglavitnih skupinah, ki sestavljajo plasti naše zemlje. Ni da bi rekli, da so povsod razširjene, a na slovenski zemlji jih je vendar najti in zavoljo tega ogledjmo si iz vsake po jedno vrsto. Poseben oddelek pragorja na Slovenskem je Pohorje, katerega jedro je zloženo od granita, in o tem nekoliko.

Po uplivu vedno menjajoče se topline in vzlasti po vodi, ki se v led spreminja, nastane ogromna množina predrobnih razpok, ki se od površja mrežasto na vse strani med posamezne zmesnine v granitno gromado vrivajo in v zmirom nežnejše žilice razhajajo. Vse srkajo vodo, osobito roso kaj poželjivo vá-se ter jo dovajajo vsem sestavinam do tja, kamor sploh segajo. Živec in sljuda, ki sta listaste sestave, raztezata in krčita se vsled mene toplinske v posameznih ploščicah, in kamen se sčasoma tako zrahlja, da dohaja tekočina tudi med nje. Ker se ploščice tem pôtém povlažijo in omehčajo, uplivajo lahko sedaj na nje vzdušnine, dospевši po vlagi v notranjost. Kemijska presnova začne se s tem, da kisik pretvori železni oksid v železni oksihidrat ali pa tudi v železni oksid, vsled česar živec in sljuda porumenita ali pa porjavita. Sedaj pa jame delovati ogljikova kislina na živec in mu vzame vse lužnine. Ostanke teh dveh sestavin so raznobojne gline, ki liki skorja granitovo površje pokrivajo. Voda izpere in odvede nastale raztvorbine in ponudi raznim silam novih ploskev na obdelovanje. Granit se torej počasi spreminja v glino, ki sevêda ni čista, ampak premešana po kvarčevih zrnih in drugih odlomkih.

Z ozirom na granitovo preperevanje je velevažno omeniti neke posebne lastnosti, ki njegovo presnovo najbolj pospešuje. Vsa gromada namreč osebi se v pravilne in nepravilne poševno-kockaste klade po razpokah, ki so tem večjega pomena, čim več se jih nahaja. Voda z znanimi že vzdušninami izpira te razpoke in je dela vedno večje. Kedar pa zmrzne v njih, razžene je s strašno silo na pojedine kose, na katere od vseh strani pretvarjajoče moči delujejo.

Zmesi so dale postanek sprimkom. Najvažnejši so raznovrstni skriljavci in peščenjaki razne starosti. Njih zmesnine so odlomki drugega kamenja, katere so razne sile mehanično spravile v celoto. Vsi sprimki z glinovnatim lepivom razpadajo vsled v razpokah nahajajoče se vode, ki zmrzuje in se zopet taja, v bolj ali manj krhke groblje skriljavčeve, v prod in pesek. Ker pa voda neprenehoma upliva na imenovano gradivo, spremeni je v mešvito zemljino, pesek itd. Ako so odlomki od takih rudnin, ki še dalje preperé, vrši se to po zakonih, katere smo že poprej označili. Ako pa sestaja vsa gromada samo iz skriljavca, tedaj se razdrobi zavoljo zmrzujoče vode v oglate in ostrorobate kosove, ki

postajajo sčasoma vedno manjši in tanjši, dokler ne razpadejo v pristno rahlo površje. Osebito se to dogaja ondi, kjer voda po skalovju curlja in odnaša, ako so plasti vsaj nekoliko poševne, med posamnimi skrilji nastalo prst ter jo spušča po obronkih navzdol, kjer se seseda ob vznožju; obronki sami pa ostajajo goli.

Vse drugače javlja se preperevanje istih sprimkov, katerih zamaza je lapornata. V tem slučaju vrši se presnova večinoma po uplivu ogljikove in drugih kislin, ki se razvijajo vsled gonobečih se lišajev, ki v veliki množini na lapornatem kamenju rastejo. Sevéda so kisline razmočene v vodi in delujejo na lepivovo apno. Sčasoma je pošlo vse ogljikokislo apno in ker so se po vodi omehečale tudi glinovnate tvarine, zruši se celokupnost v lapornato-glinovnato nasipino in prod ali pesek.

Izmed jednoternega kamenja najbolj razprostranjen je apnenec raznih geoloških tvorb. To kamenje je navadno skladovito in po poklinah, ki s skladovnimi ploskvami vzporedno tekó ali je pa raznokotno delé, nekako razkosano. Posamezne skladove veže večinoma il ali pa lapor. Dokler je to skladovje vodoravno in mu nedostaje razpok, ki bi vodile navpično navznoter, ne morejo razne vzmoži delovati in ga spreminjati. Ako se pa te razmere predrugačijo tako, da nastanejo v kamenito telo vodeče pokline, da se gromada vzdigne, premakne, sploh da more na kateri koli način voda z ogljikovo kislino ali z raznimi črničnimi kislinami priti v razsedline skladov, tedaj ne razganja samo voda, strdivši se v led, kamenja na vse strani, ampak navedene kisline razjedajo in razkrajajo apnenec tudi kemijski ter mu jemljejo vedno več tvarine. Njega površje dobiva sčasoma povsem drugo obliko; velikanski zobje, igle, čeri, razvaline itd. vzdigujejo se v ozračje ter preté vsak hip zvrto glaviti se v strašno razjedeno in izprano brezdno. Nasledki kemijske presnove pa so podzemni prostori, ki so po apnenem svetu kaj navadnega. Dokler se tu tla ne porastejo in trohnečih rastlin kisline ne uporabljajo, je delo samo mehaničnega značaja; kakor hitro pa to nastopi, razdeva se kamenje tudi na površju po kemijskih zakonih. Vse trohneče rastline proizvajajo ogljikovo kislino; nasrka se je li dežnica, razkrajja apnenec, ako je dolgo z njim v dotiki. Od tod pride, da porasteno apneno pogorje daje rastlinstvu dobra tla in da so njega nižji obronki, po katerih curlja dežnica, močnejše izvetreli, nego višji. Navedeno pa je tudi uzrok, zakaj golo apnovito skalovje tako težko preperi in skoro brez bilinstva ostaja.

Je še drugih vrst, ki se po svoje razsedajo, a mi smo hoteli častite čitatelje le z migljajem opozoriti na neprestano vršéce se presnove zemeljske skorje, ki se vedno pomlaja, in sicer to na tak način, da se nivelujoče načelo tajiti ne dá. Če tudi nevidno in počasi, ali vendar

zmirom z nekim uspehom napreduje preperevanje. Da je kljubu temu vendar po goratem svetu veliko goličav in pustega pečevja, kdo bi se temu čudil uvažujóč, da razmere niso povsod jednake ter tu pa tam zeló neugodne.

M. Čilenšek.

Balon „La France“.

Ódkar je zračni balon sploh znan, mislilo se je vedno na to, kako bi se on dal praktično uporabljati. To misel gojili so posebno Francozi, kjer je balon tako rekoč domá, in večina vseh napredkov, tikajočih se te stroke, prišla je s Francoskega. Francozi so tudi tisti, katerim je balon do sedaj v praktičnem smislu največ koristil. Marsikdo se še spominja onih dnij, ko so Nemci oblegali Pariz, kako se je Gambetta odpeljal v balonu iz obdanega mesta, in tisti čas je bil balon sploh jedino sredstvo, da so se Parižanje dogovarjali s svojimi rojaki po drugih krajih Francije. Tu so uporabljali Francozi balon toliko, kolikor je bilo sploh mogoče; sevêda tistim, ki so bili v balonu, moralo se je reči: „Bog Vam pomagaj in sreča junaška“; kajti bili so popolnoma odvisni od milosti vetrov. Nekoliko balonov tudi v resnici ni doseglo svojega smotra. Nekaj so jih ujeli Nemci, nekaj jih je prišlo na tla v inozemstvu, in ostanke jednega dobili so še le črez dolgo časa tam doli nekje v Afriki. Tedaj je moral balon čakati ugodnega vetra, predno se je dvignil kvisku; to pa je delalo pri praktičnem uporabljanju velike zapreke. A vendar je bila korist, ki so jo uživali Francozi od balonov med obleganjem Pariza, tolika, da so uvideli, da je dalje razvijanje in ugodno rešenje tega vprašanja posebne važnosti. Francoska vlada je tedaj sestavila posebno komisijo, ki bi se imela pečati s tem vprašanjem; dovolila jej je izdatno državno podporo in jej izročila grad Chalais s parkom, da si priredi tam delavnico. V tem blizu Pariza ležečem gradu etablovala se je bila za nekoliko let že za Napoleona I. komisija v isti namen sestavljena.

Vprašanje, s katerim se je bilo pečati in ktero je že dolgo rojilo po glavah te vrste strokovnjakov, bilo je to, kako bi se balon in njegovi deli uredili, da bi on lahko dosegal brez ozira na ravno pihajoči veter vsak smoter, ktereга bi si že prej izbral, predno se vzdigne. Marsikteremu se je bilo pač že posrečilo, balon tako sestaviti, da se je dal v kaki dvorani ali pa tudi v mirnem zraku na planem lahko obračati kakor čolnič na vodi. A navadno se jim je jako slabo godilo, ako jih je dobil veter v roke, če so se sploh upali na planem spustiti se nekoliko više in dalje.

V praktičnem pomenu sta prvi rés pomenljivi uspeh dosegla francoska kapitena Renard in Krebs, voditelja one komisije v Chalaiskem gradu, s svojim balonom „La France“ in imena teh mož in tega balona bodo dolgo slovela med vsemi zanimajočimi se za to vprašanje. Dostikrat smo že čitali in še čitamo po časopisih, da je ta ali oni izumil obračljiv (dirigeable) balon, a o uspešnih praktičnih rezultatih ni bilo čuti do zadnjega časa ničesa. Sedaj pa imamo verjetna poročila o takih poskušnjah, ki nam pričajo, da smo čisto blizu popolnemu rešenju tega vprašanja. Poročila o teh jako zanimivih vožnjah nahajajo se v izvestjih francoske akademije: *Comptes rendus etc.* Tome 99, pag. 316 in 772 od leta 1884. in Tome 101, pag. 1111 od leta 1885. V teh poročilih opisana je balonova konstrukcija le bolj površno, in zdi se mi, da jim je za to, da še stvar tajna ostane.

Renard in Krebs sta uporabila pri sestavljanju svojega balona skušnje prejšnjih zrakoplavcev na pr. Geffard-a, Dupuy de Lome-a in Tissandier-a, a v marsičem so bile njima lastne genialne ideje mero-dajne. Električno silo, ki goni balon, dajejo galvanični elementi (dvaintrideset), a njih sestava je še skrivna. Balon ima podobo smodke, čolnič je podolgovat in privezan kolikor mogoče blizu balona. Vijak ima isti namen kakor pri ladjah; nahaja se na sprednjem, a krmilo na zadnjem delu čolniča. Balonova dolžina je 50.42 m, premer 8.4 m, vsebina 1864 m³. Sila uplivajoča na vijakovo vreteno znašala je v skrajnem slučaju 9 H. P. (konjskih sil).

Prvikrat dvignil se je bil balon „La France“ 9. avg. leta 1884. Bil je težek 2000 kgr; v čolniču sta bila dva aeronauta in 214 kgr balasta. Dvignil se je iz parka Chalaiskega gradu in spustil se čez nekaj časa na ravno istem mestu zopet na tla. Med svojim odhodom in prihodom storil je 7.6 kilom. pota v 23 min. Srednja brzost njegovega gibanja je bila 6 metrov v sekundi. Zrak je bil precej miren. Dvignil se je tisto leto še trikrat. Dvakrat se je zopet vrnil, a enkrat se je moral spustiti pri neki vasi blizu Chalais-a na tla, ker se je bilo nekaj pri stroju potrló. S tem so bili poskusi leta 1884. končani. Pri poročilih od leta 1885. ne nahajamo več Krebsovega imena. Za poskuse tega leta olajšal je Ch. Renard neke dele pri stroju in čolniču toliko, da so vstopili za naprej lahko trije možje v čolnič, katerih je imel vsak svoj posel.

Prvi poskus leta 1885. bil je 25. avg. Dvignil se je bil le z namenom, da poskusi novi mehanizem. Ta se je popolnoma dobro obnesel, dasiravno je bil veter na ta dan jako silen. (Vetrova brzost 6.5—7.0 m v sek.) Balon se je spustil na tla blizu Villacoublay-a, kjer ga je pričakoval oddelek vojaških delavcev iz Chalaiskega gradu.

Drugi poskus 22. sept. V balonu so Ch. in Ph. Renard in M. Duté-Poitevin. Pri vlažnem in meglenem vremenu dvignili so se ob 4 h 25 m. Precej močen veter pihal je od Pariza proti Chalais-u. Kljubu temu obrnili so se proti Parizu in dospeli nad to mesto ob 5 h in 12 m. Ker je bilo že pozno in če dalje bolj megleno, morali so se obrniti nazaj proti Chalaisu in prišli so v kratkem času zopet nad Chalais, kjer so se spustili v parku na tla. Dolžina pota med Parizom in Chalaiskim gradom je 7.7 kilom. Porabili so za to pot 47 min., ko so se vozili proti vetru, ki je pihal od Pariza, in 11 min., ko so se vozili z vetrom domú.

Drugi dan 23. sept. naredili so zopetni poskus vpríčo vojnega ministra generala Campenon-a in generala Bressonet-a z jednakim ali zna-
biti še z boljším uspehom.

Pri teh poskusih leta 1884. in 1885. dvignil se je tedaj balon „La France“ sedemkrat iz Chalaiskega parka in petkrat je prišel zopet na ravno tisto mesto nazaj. Enkrat se je bilo nekaj malega potrló pri stroju, enkrat pa bržčas sploh niso bili namenjeni nazaj v Chalais. Največja hitrost, ki jo je dobil balon pod uplivom vijaka, bila je 6.2 m v sekundi. „La France“ je tedaj prvi balon, ki je rés tudi v nemirnem zraku obračljiv. S tem pa je nastala nova doba zrakoplovstvu in to, s čimur se je že marsiktera bistra glava pečala, doseglo se je skoro; kajti ako se Francozom posreči, in o tem ni dvomiti, da sestavijo balon, ko-
jega bode vijak gonil z brzostjo 10 metrov ali še več, potém se vozi lahko ta balon skoro o vsakem času; kajti vetrovna brzost je le malo-
kdaj višja od deset metrov v sekundi. Gotovo pa se bodo prihodnjo jesen vršili zopet zanimivi poskusi v Chalais-u, in o njih utegnemo svoje dni zopet poročati.

Dr. Ig. Klemenčič.

O starejši dobi indijskega slovstva.

Ynovejšem času se čuje mnogo o Indiji, in to tem več, kolikor bolj se približujete svetovni velevlasti, angleška in ruska, druga drugi. Ne bode dolgo, da se odloči, ktera rečenih velevlastij postane gospodarica v Aziji.

Náše cesarstvo, vzlasti Trst, je v najtesnejši zvezi z daljno čudežno deželo. Tú-sem se privražajo proizvodi čudovite dežele „džambudvípe“, tako pravijo namreč Indi sami svoji deželi, od tukaj pak se izvažujejo na vzhod izdelki avstrijske obrti.

Indi imajo izmed vseh nam sorodnih narodov najstarejše slovstvene spomenike; zato so pak tudi po vsej pravici zeló ponosni na nje.

Evropski učenjaki so se s prva čudom čudili, obdelujoč in prelagajoč zaklade staroindijskega jezika in slovstva, akopram se jim je veliko veselje nekoliko skalilo, a vendar je ostalo izsledovateljem še mnogo, mnogo zelo zanimivega gradiva, da zvemo, v kaki podobi se kaže človeški duh v indijski obleki.

Indijsko slovstvo presega mnogo, mnogo po obilici grško in latinsko književnost ter se deli v vedsko¹ in sanskritsko dobo.

Indi niso v svoji deželi samorodni (aborigines), to se pravi: oni ne bivajo tú od pamtiveka, nego so prišli, kakor učenjaki v obče uče, iz zahodnih himálajskih pokrajin, kjer je bil prasedež nam sorodnih narodov: Indov, Erancev, Grkov, Rimljanov, Nemcev, Slovanov, Litvanov in Keltov. O prasedežih Indoevropcev ne moremo tú govoriti, ker ne spada v našo razpravo.

Dospevši v zahodni del Indije, razširjevali so se ob Indovem porečju in njegovih pritokih; od Gangesove planjave jih je ločila razsežna puščava. V starem jeziku se imenujejo ti pritoki Vitaštâ, Asikni, Parušni, Sutudri, dandanes se imenujejo Jelam ali Behat, Činâb, Ravi ali Iroti, Ghara ali Setledž, Indus pa se je zval Sindhu; le zadnji dve imeni ste slični: Sindhu = Indus, Sutudri Setledž; prvo, drugo in tretje ime reke je dobilo v novejšem času povse drugo lice. Zahodno reko so nazivali Kubha (dandanes Kabulrud), ki izvira iz severnozahodnega pogorja afganistanskega ter se pri Ataku izliva v Sindhu. Grki so rečeno reko imenovali *Κομφύρ*. Navaja se še mnogo drugih rek, popolu njih zapisnik ima 75. spev (hymnus) 10. knjige; imena slove: Sindhu, Gangâ, Jamunâ, Sarasvatî, Sutudri, Parušni, Marudurdhâ, Asikni, Vitastâ, Ardžikijâ, Sušamâ, Trštâmâ, Susartu, Rasâ, Svetjâ, Kubhâ, Mehatnu, Gomati, Krunu, Urnâvati, Silamavati.

Tú navedenih rek ne moremo istovetiti druge drugi, število to pa tudi ni popolno. Posebno težkočo dela po kratkem teku v puščavi se izgubljajoča mala reka Sarasvatî, ktera pa ima v indijskem slovstvu imeniten pomen. Rečena težkoča pak se uravna tako, da pravijo, da se je v starem času Sindhu imenovala Sarasvatî ter da ime zahodne eranske pokrajinske reke Haraqaiti ni drugega nego istovetni prevod indijskega imena Sarasvatî, in vzhodna reka Saranyâvân je istovetna s Sarasvatî.

Pesmotvor „Veda“² postavi nas v porečje Sindhu-jevo, kjer je bilo največ ljudstva nastanjenega. Prvi Ariji so prišli do reke Jamunâ in

¹ Veda = znanost, znanstvo.

² Glede razlaganja „Vede“ je več smerij ali šol. Ustanovitelj jedne je K. Roth v Tübingu, profesor staroindijskega jezika ter soizdajatelj St. Petersburškega Sanskritskega slovarja. V njegovem smislu je izšel prevod izbranih slavospevov „Rig-

Gangá. Skoro gotovo so na zahodu imeli dolino Kubhá (Kabulrud) v svoji lasti, posedovali so tudi pokrajine poznejših Gandhârov; zahodno Indovo pogorsko planoto prisvojili so si eranski narodi.

V tej 7—8000 mil obsežni pokrajini so stanovala različna ljudstva, razdeljena v mnoga plemena. Petero rodov (panča džamâs) je bilo združenih v jednoto, in sicer Puru, Yadu, Anu, Druhyu, Turvaça.

Tritsu-ji, novo sorodno pleme arjansko, prihruli so v pokrajine rečenih peterih rodov z vojno in so bili le s krvavim bojem odbiti; v ta boj so šli tudi duhovniki in pesniki še dandanes ohranjenih slavospevov.

Pesniške ali duhovniške obitelji: Vašištha, Visvâmitra in Kuçika so se potegovali za Tritsu-je, rodovina Kânvâ pa nasproti. Arijei se niso le sami med seboj vojevali, nego so imeli tudi mnogo otepanja s Prîthu-ji in Parçu-ji na zahodu; pod temi imeni nam je misliti le Parte in Perze, v klinskih napisih imenovane Parthavas. Tudi ob reki Jamuni bivajoče Bhede so grdo gledali. Taka se nam kaže indijska prazgodovina; prvotno naselitev Arijcev vidimo jasno pred očmi, gledamo Inde v vojski med sabo, čujemo o duhovnikih in pesnikih.

Sedaj nastane vprašanje, kako in v kaki obliki se pojavlja duševna delavnost Indov v tej stari dobi. Pojavljala se je v slavospevni zbirki v „Rigvedu“,¹ v pesniškem zakladu, „v katerem Ind prosi sreče in uspeha za se in za svojo čredo, pozdravlja jutranjo zarjo, opeva borbo božanstveno s svetlobo in temo, slavi nebešćanov rešilno moć zaradi zmage v vojnah“.²

Rečena slavospevna zbirka je jedna najvažnejših del v jezikoznanstvu in primerjajoči mythologiji indoevropskih jezikov zaradi velike množine in raznovrstnosti slovniških oblik in zelo imenitnega obsega. Sklanja in spregatev jezikovna še ni odrevenela, temveč je podobna drevesu, na katerem poganjajo razne sveže veje in vejice. Tako na pr. ima nedoločni naklon celo množino končnic: na *e*, na *ase* dživase = živeti; na *tave*: gâtave, iti; na *tavai*: gantavai, iti; na *taye*: ištaye, želeti; na *aye*: drsaye, videti; na *ave*, *mane*; na *dhyai*: bharadhyai = nositi; na *sani*, *tari*, na *tos*, *tum*, na pr. dátum = dati; praštum = vprašati, in mnogo drugih.

Zbirka je razdeljena v deset knjig = mandala, krog, ki obsega 1617 spevov = súkta, in 10580 rič-ev = stihov, ter je na pr. tolika,

vede“ pod naslovom: Siebenzig Lieder des „Rig-veda“ übersetzt von K. Roth, Tübingen 1875. V Rothovem smislu uči tudi Herman Grassmann, ki je preložil „Rig-vedo“ v dveh zvezkih, Leipzig 1877. Povse v drugem smislu pa uči A. Ludwig, prof. staroindijskega jezikoznanstva v Pragi, kar skuša doseči s svojo izdajo „Rig-vede“ in svetih brâhmanskih slavospevov v 5. zvezkih.

¹ Veda = znanje, znanost; rič = pesen, stih, verz.

² Roth, Zur Lit. und Geschichte des Weda p. 8. Stuttgart. 1845.

kot Homerjeva Odyseja. Prvi, deveti in deseti mandala obsega pesni raznovrstnih plemen, druga knjiga se prilastuje Gritsamadi, tretja Visvāmitri, četrta Vāmadevi, peta Atri-ju, šesta Bharadvādzi, sedma Vasišthi, osma Kanvi, deveta Angiri. Spevi v teh knjigah se tako vrsté, da je v vsakem na prvem mestu zahvalnica Agni-ju, ognjenemu bogu, potem Indru, najvišjemu bogu, in zatém se vrsté druga božanstva. Deveta knjiga dela izjemo, ker je ves njen obseg odločen Somu — o pijanljivi pijači. Pesni mythološkega sodržaja pa nam kažejo najstarejšo indoevropsko dobo ter obsegajo ostalino deško-prostounnega mišljenja, ki se nahaja tudi pri vseh sorodnih narodih. Oni verujejo, da se izdihnjena duša v vzduh spremeni. Istovetnost indijskega Sārameja in Sabala z grškim *'Equias'*^{om} in *Κέφειρος'*^{om} priča resnico naše trditve. Zemljo obdajajoče nebeško morje zovejo Indi varuna, Grki *οὐρανός*, nebesna moča so jim blesteče nymfe, solčni žarki pa pasoča živina.¹

Rigveda je gledé mythologije zelo točno raziskan, kar je služilo v povod mnogim delom na tem polju; na pr. Adal. Kuhn v Kuhn-ovi „Zeitschrift f. vergleichende Sprachforschung“: „Die Herabkunft des Feuers und des Göttertrankes 1859“, „Entwickelungsstufen der Mythenbildung“; M. Müller's „Comparative Mythology“ v Oxfordskih razpravah (Essays 1856); M. Breal Hercule et Cacus 1863; Angelo de Gubernatis „Zoological Mythology“ 1872 in „Mitologia vedica“ 1874. — Rigveda nam razjasnjuje natančni razvoj indijskega in perzijskega bajeslovja; on je tudi spojil priproste alegorije naravnih pojavov v historičen okvir. Pesni v Rigvedi nam poetično opisujejo nebeški bor, bor luči in temote, ki se pojavljajo bodisi kot naravne prikazni, bodisi kot nebeška bitja. V perzijski „Vedi“, v „Avesti“, preselil se je ta bor z nebes na zemljo ter prenesel iz naravnih pojavov v нравstveno področje. Boritelj je sin, dan svojemu očetu in vesoljnemu svetu v prid, da razširja Somov kult. Zmaj, ki ga on ubije, je stvor hudobnega oblastnika, imajoč demonsko moč, da sveta čistost zatre. Perzijski epos je na zgodovinski podlagi in se vrši na arijanski zemlji.

Indi so živeli ob reki Indus po patrijarhalični in nomadski šegi. V tej dobi je tudi vsak hišni gospodar duhovnik v svoji hiši, daruje bogovom ter opravlja verske obrede. Praznuje več plemen svoje praznike, tedaj je treba posebnih duhovnikov, ki točno poznajo dotične žrtvene obrede. Govori se tudi že o sovraštvu med takimi velikimi duhovniki. Večji ali manjši uspeh tega ali onega plemena se prisoja moči dotičnega duhovnika, a razven te niso oni imeli nikake druge oblasti.

Ljudstvo kot celota se zove: visas (sing. vis), knez — vis-pati, ki so si ga najbrže sami izvolili. V litvanščini je wiesz-pats = gospod.

¹ Weber, Indische Literaturgeschichte ², pg. 38.

S tem slovom, ki se v jednini glasi vis in pomeni hišo, sorodne so v grškem *oīzog* za starejšo Foikos, hiša, v eranskem ali zendščini: vič, hiša, vas; v latinskem vicus = vas; vic-inu-s = sosed, v slovanskem vlsr ali vas in v staropruskem wais - pattin = gospodinja.

Žena je bila v hiši samostojna; ni bila v onem malo zavidljivem položaju, v katerem jo v obče na vzhodu nahajamo. Zakon je ločljiv, mož in žena opravljata skupno molitev do bogov, sevêda poltnost se bolj poudarja, nego li nežni idealni smoter.

V obče pripoznava Ind v tej dobi odvisnost od naravnih pojavov, vendar nekaj zahteva od bogov za darovane žrtve; on žrtvuje tedaj pogojno. „Daj mi ti, dam ti tudi jaz,“ tako govori Ind v beli „Jad-žurvedi“ III. 50, in v Taittirija samhiti VI. 4, 5, 6 pravi: „Ubij ga (zopernika)! potem ti žrtvujem“. Brez gmotnega dobička tedaj tudi skromni vedski Ind ne žrtvuje. Rigvedski slavospèvi nam poročajo, da je Ind samosvesten, krepek, kar pak v poznejši dobi nikakor ni, ker ga je hindostansko podnebje oslabilo, bráhmami pa so ga vrgli v dušne sponè, kjer se mu je toli slabo godilo, da je izgubil vse veselje do življenja.

Ker se ni Indija nikdar za dalje časa združila v krepko in delotvorno sredotočje, bodisi v političnem, bodisi v verskem smislu, zato tudi niso povsod jednega ter istega boga častili kot najvišjega; tu so slavili Indra, tam Varuna in drugod zopet kako drugô božanstvo. V različnih krajih so imeli tudi različne nazore o najvišjem božanstvu. Tako n. pr. se prepirata za prvenstvo v 43. slavospèvu v IV. mandalu Varuna in Indra.

Varunu je sličen pri Homerju Zen (Zeus), ki samosvestno v božanstveni skupščini trdi, da ako bi bogovi na nebesa, kjer biva on, privezali zlato verigo in bi vsi vlekli za-njo, ne spravijo ga v Olimp, ne premaknejo ga, če tudi se trudijo do skrajne meje, on pa jih lahko z Olimpom vred potegne v zrak, kedar ga je volja.

Kakor indijski pesnik pripoznava božanstveno moč Indrovo, slično pravi pri Homerju Atena (II. VIII. 18—40). Zeus odgovori Ateni zelô prijazno, kar kaže, da mu prija Atenino priznanje.

Nahajajo se tudi slavospèvi, v katerih združeno prosijo Indra in Varuna (mandala VII. 82).

Nikakor se ne more trditi, da Rigveda obsega ves narodov zaklad molitev in slavospèvov; mnoga dragocena mrvà se je pogubila prej, nego so jih zbrali v Rigvedo.

Zató pak obsega 1., 9. in 10. mandala duševne proizvode več pesniških rodovin, segajoče v vsakdanje življenje, ki se zaradi tega tudi „zbrana knjiga“ zove.

Tako slika 112. pesen 9. mandale humoristično človeški pohlep po denarju in imetku.

V drugi pesni roti zopet zdravnik zelišča in cvetlice, naj ubogega bolnika ozdravi, in zopet v drugi se primerja svečenik molitve govoreč zabjemu ragljanju, kar jasno kaže, da v tej dobi svečeniški stan že ni bil več v posebni veljavi.

Omenjenih slavospevov pak niso nikdar peli, nego le govorili; zato pak jih smemo primerjati našim molitvenikom. S tem pa vedsko slovstvo nikakor ni izčrpano, ampak je temelj ne le Rigvedi, temveč tudi vsem čveterim Vedam, ki se zovejo: Samhita-stopinja = zbrana stopinja. Napominane čveterne vedske stopinje tudi lahko zovemo „dobe“.

Pri drugi „Vedi“, Sāmavedi¹, nahajamo stihe iz „zbrane knjige“ prve „Vede“, namenjene petju; zato lahko samovedsko samhito zovemo pesmarico, ki je služila pri Somovih žrtvah. Samhita-doba tretje Vede, Jadžurvede,² obsega pregovore v prozi; te slavospeve povzete iz obeh prvih Ved je ljudstvo po obsegu in obliki zelo spremenilo. Prozaični deli Jadžurvede pričajo jasno, da so nastali v vzhodnem Hindostanu v deželi Kurupancāle, kjer se je čehovstvo popolnem razvilo vsled mogočnega brahmanskega upliva.

Za dobe, ko so brahmani svoje gospodarstvo ustanovili, nastane četrta samhita — Atharva veda.³ Duh je v obeh zelo različen; prosta ljudska volja se nahaja v rigvedskih slavospevih; atharvavedske pesni pak dišejo plašljivo bojazen pred bési in čarodejnimi močmi. V prvih se slavi blagodejno mišljenje, v poslednjih se že tudi nahaja debela kletev.

Atharvasamhita obsega sevéda tudi starejše dele, ki pa niso toli košljivega obsega. Najbrže je Atharvasamhita last nižjega, Rigveda-samhita pa bolj olikanega ljudstva.

Sedaj smo pri drugi dobi vedskega slovstva, pri brahmanski dobi. Opomnimo naj takoj, da ima vsaka čveterih „Ved“ svoje brahmansko slovstvo.

Brahmani obsegajo najstarejše obredne predpise, jezikovne razlage, najstarejše tradicionalne bajke in najstarejša filozofska proumovanja⁴ in spadajo v prehodno dobo od vedske oblike v brahmansko. Brahmanski Rigveda predpisuje recitovanje; samanski Rigveda dolžnosti pevecve, in Jadžur Rigveda dolžnosti duhovnika daritelja ter še obsega povrhu pri belem Jadžusu zapovedno razlago v samhito.

K prvi Vedi spadata dva dela, in sicer: Aitareja-brahmana in cankhájana-brahmana; pomenljiva sta ta dela zaradi mnogih bajk in

¹ Saman = petje

² Jadžus = žrtev.

³ Atharvan = Feuerpriester.

⁴ Weber, Indische Literaturgeschichte, pg. 13.

legend, ki služijo v razlago kake pesni in razlagajo bajke poznejše dobe, ki bi bile sicer nerazumljive. Vsakemu brahmanu je pridejan jeden aranjaka; beseda izvira od aranja, gozd, ter kaže, naj se delo v gozdu razmišlja, to je v popolni samoti, da se duh vtopi v mistično pobožnost.

Posamni deli aranjakama se zovejo *upanišad* — seja, ki so samostojni filozofski spisi. Brahmansko slovstvo v Samavedi je bogato; najvažnejše je: *Tándja-brahmana*, v kateri so do skrajnosti razvite mistične igrice. Čandogja-brahmana obsega bogate podatke v razvoju brahmanskega bogoslovja, obravnava pravne razmere, smrtno kazen zaradi uboja, božanstvene razsodbe v soglasju z zakonsko knjigo Manu-jevo, razlaga preseljevanje duš; deseta knjiga govori o duši, o njenem sedežu v telesu in o njenem stanju po smrti.

V črni Jadžurvedi je brahmanski del slabejši; boljši je njega gozdni del: Taittirija aranjaka, ki obsega deset knjig; prvih šest je obredne vsebine; posamni deli so zopet zá-se samostalno filozofsko delo. Catapatha-brahmana, spadajoč k beli Jadžurvedi, je najznamenitejše delo te vrste po vsebini in obsegu. Imenovani brahmanski spisi se pogosto dotikajo budistiških epskih bajk in legend in filozofskih nauk.

Da si častiti čitatelji mogo predstavljati rečene spise, postavimo tu sem bajko o potopu iz Čatarathe-brahmane (I. 8, 1, 1—10).

1. Manu-ju¹ prinesó zjutraj (sluge) vode, da si umije roki, kakor je navada še dandanes. Umivajočemu se pride ribica v roki.

2. Ribica mu reče: „Vzgoji me, jaz te hočem rešiti.“ Česa me hočeš ti rešiti? „Potop bode poplaval vse stvari, in tega te hočem rešiti.“ Kako naj te vzgojim?

3. Ona odgovori: „Dokler smo male, preté nam mnoge nevarnosti, ker riba požre ribo. Deni me najprej v jedno skledico; ko postanem prevelika, skoplji jamo ter me vzgoji v tej; ko sem zopet prevelika, deni me v morje, ker bodem že kos vsaki nezgodi.“

4. Riba postane kmalu velika, ker je hitro rastla. Riba mu govori: „Tega in tega leta nastane potop, tedaj zgradi ladijo in obrni se (v duhu) do mene; ko potop narašča, idi v ladijo, pótler te rešim.“

5. Vzgojeno vrže v morje. Istega leta kakor mu riba naznani, istega leta zgradi ladijo in se obrne do nje. Ko povodenj narašča, gre v ladijo; riba priplava k ladiji, in za njo priveže on (Manu) ladijino vrv. Z ladijo gre riba črez (tá-le) severni hrib.

6. Ona mu reče: „Rešila sem te. Priveži ladijo na drevo, da te voda ne odnese, akopram si na hribu, kedar pak voda odteče, že lahko greš v nižavo.“ Polagoma se jame bližati nižavi, zató pa ima severni hrib še dandanes ime: „Manor avasarpanam (Manu-jev prelaz v nižavo). Povodenj odnese vse stvari, le Manu ostane sam.“

¹ Manu = praoče človeškega rodu.

7. Moli in posti se ter si želi zaroda. Opravi páka-daritev, žrtvuj vodi čistega surovega masla, gostega mleka, sirotke in rogožnjare; iz tega nastane črez leto in dan žena ter pride iz vode s sledovi surovega masla na sebi. Kamor ona stopi, cedi se surovo maslo; snide se z Mitru-jem in Varunom.

8. Vprašata jo: Kdo si ti? „Manu-jeva hči sem.“ Reci, da si najina! „Ne“, odvrne ona, „kdor me je rodil, istega sem.“ Nekaj jima je bilo posebno po godu na njej, bodisi da jima kaj obljubi, bodisi da ne; gre naprej in pride do Manu-a.

9. Manu jej reče: Kdo si ti? „Tvoja hči sem.“ Kako to, prekrasna! moja hči? „Iz onih žrtev, ktere si žrtvoval morju, surovega masla, gostega mleka, sirotke in rogožnjare: iz tega si porodil mene, ki sem blagoslov. — — Skupaj sta živela moléc in postéc se ter sta si želela zaroda. Rodila sta zarod, kateri se še imenuje tu zarod Manu-jev; kar koli je z njo vred želel, to je dosegel. —

Pri četrtri Vedi, pri Atharva-vedi naletimo na čuden slučaj, da ima tu prvo mesto upanišad; to mesto ima pri prvih treh *Vedah* brahmana, a tú ima poslednje.

Navaja se nad sto upanišad; izmed njih so najbrže nekteri istovetni. Vsi pa se ukvarjajo z različnimi filozofskimi vprašanji. Nekteri raziskujejo atmána = „vseduha“; drugi, kako naj se človek zamisli ter navaja pripomočke v to itd. Sedaj pridemo do tretje dobe vedskega slovstva, do „sutre“.

Polagoma se je nakopičilo v brahmanih toliko različne tvarine, da je ni bilo moči razgledati. Zató je bilo treba napraviti kazala, kolikor možno kratka in jedroviša; sutre = nit = vez bilo je treba znati na pamet. Posamne sutre, zbrane v celotno skupino, služile so v navod ali „učbeno knjigo“. Učbena knjiga o žrtvenem obredu se imenuje „Črautasutra“. Razven Atharvavede ima vsaka Veda take posebne spise. Rigveda ima celó dve Črautasutri, jedno od Ačvalajana, drugo od „Čankhajana“. Imena obeh pisateljev navajam zató, ker sta pisala še druge „sutre“. Prvega pisca „sutra“ pripada vzhodnemu, a ona drugega pa zahodnemu Hindostanu. Jadžurveda obsega več takih „sutrâ“.

Važnejši nego učbene knjige so grihjasutra = domača obredna knjiga, ki obsega propise in šege ob otročjem porodu, o njega vpeljavi v šolo, o ženitvi, o smrti in o zgradbi hiš itd. Za primerjajoče pravoslovstveno znanje so ti spisi zeló važni.

Takih spisov je čvetero; prva dva sta: „Pâraskara“ in „Gobhila“. Dasi dobrohotni čitatelj more predstavljati spise rečene vrste, postavim tu sem pravila Ačvalâjanova, po katerih se je ravnati vpeljšajočim dečka v šolo.

Tó-le določuje 19. poglavje I. knjige:

1. Ko je brahman (svečenikov sin) star osem let, pelji ga (oče namreč) v šolo. 2. Ali osmo leto po rojstvu. 3. V najstnem letu kšatrijo (vojakovega sina). 4. V dvanajstem letu vaičja (kmetskega ali obrtnikovega sina). 5. Do šestnajstega leta brahmanu čas še ni minil. 6. Do dvaindvajsetega kšatrij. 7. Do štiriindvajsetega vaičji. 8. Potém pa izgubé čas sávitri. 9. Ne vodi jih v šolo, ne uči jih, ne žrtvuj zá-nje, ne občuj z njimi. 10. Deček bodi odičen! lasje v redu, obleka neoprana, brahman z antilopino kožo, kšatrija s srnjakovo, vaičja s kozjo. 11. Če pa nosijo obleko, bodi pobarvana, brahmanova rujavkasto-rudeča, kšatrijeva bročasta, vaičjeva rumena. 12. Njih pasovi: Brahman nosi mundžagras, kšatrija tetivo, vaičja volnen. 13. Njih palice: Brahman nosi palico iz palasnega lesa, kšatrija iz udumbarskega, vaičja iz bilvaškega. — Mnogo je še drugih predpisov, kako se naj učenec vede na dalje, a o teh ne morem tu obširneje govoriti.

Te vrste spisi so posebnost indijskega slovstva. Nobeden drug indoevropski narod ni obravnaval toliko natanko domačih šeg in navad.

Konečno naj še omenim „prátičakhjasutre“, spisov o slovnici in slovarju; s tako tvarino so se Indi jako radi ukvarjali.

Samo ob sebi se umeje, da so stari slavospevi in molitve, služéče pri žrtvah, postajale v teku stoletij če dalje nerazumljivejše in temnejše. Zaradi svetosti dejanja bilo je treba misliti na to, da ostanejo teksti pristni in umljivi, da se ustanoviti pomen iz rabe ginečih besed. Natanko je bilo določiti recitovanje in izgovor. Postavila so se obča pravila o svojstvu glasov, o lepoglasju, o premeni glasú in o posebnem glasovnem pretvorjevanju.¹ Glasoslovje je obdelano čudovito natanko v prátičakhji. Mnogo je še takih prátičakhji, ktere so še le v novejšem času zasledili.

Zbrali in sestavili so jednoznačnice. Ohranil se nam je Jaska-jev komentar = nirukti, ki obsega prve obče slovniške pojme. Obdelujejo tudi druge slovniške dele. Nauk o indijskih jezikih so posebno pridno gojili v severnem delu Indije. *Pánini*, oče sanskritske slovnice, pak je domá v severnozahodnem delu. Njegova slovniška pravila so tako skrbna, da so bolj slična algebráičnim obrazcem, nego li slovniškim pravilom. Grška slovnica je pravi roman v primeri s Panini-jevo učno knjigo.

Dr. K. Glaser.

¹ Weber, Indische Literaturgeschichte, pg. 24.

† Lavoslav Gorénjec - Podgoričan.

Na slovstvenem polju se zdaj pa zdaj, dasi redkokdaj, prikaže posamezna duhovita moč, povzdigne izmed ukoreninjene navadnosti, otemni živeče nazore, razodene nove, boljše pote, a tudi takoj prodere in cesto nadela do njih. Ta resnica se ne kaže le v naučnem slovstvu, temveč živi tudi v lepoznanstvu, ne bodri samo pesništva v ožjem pomenu, temveč cvete tudi v romanu.^a — Taka duhovita moč na polju slovstva slovenskega, kažóča boljše pote v našem lepoznanstvu, je uprav mož sam, ki je bil te besede napisal (v Zori 1872 str. 290) in kateremu v spomin so posvečene naslednje vrstice; to je nedavno umrli Lavoslav Gorénjec - Podgoričan. Žal, da o tem zaslužnem pisatelju slovenskem ne morem podati popolne slike njegovega življenja in književnega delovanja; nego tu priobčujem le nekoliko črtic, ki sem jih prilično zasledil v raznih tiskovinah, z nekterimi posebnimi opazkami.

Leopold Gorénjec je bil rojen pri Sv. Rupertu nad Mokronogom dne 12. nov. 1840. Dovoršivši gimnazijo v Novem mestu l. 1861., podal se je na bogoslovne nauke v Ljubljani ter je bil v mašnika posvečen 30. jul. 1865. Služboval je kaplan v Koprivniku (dekanija Kočevje) 1865—68, pri Sv. Lovrencu (dek. Trebnje) 1868—72, v Slavini (dek. Postojna) 1872—74 in pri Sv. Juriju pod Kumom (dek. Litija) 1874—76. Sredi leta 1876. postal je župnik v Adlešicah (dekanija Metlika), kjer je po ne celo desetletnem poslovanju dalje časa za vodenico bolujóč umrl dne 19. febr. 1886 v 46. letu svoje dobe.

Na književnem polju je L. Gorénjec, s pisateljskim priimenom Podgoričan, deloval v stroki zabavno-poučni, in to z večine kot prevoditelj. V duhovenskem semenišču je s tovariši Klunom, Veselim in Štrukljem, pa z Bilcem in Flisom ter z Ogrincem, z znanimi pisatelji našimi, pisal sestavke v zasebnem listu „Savi“ ter se je posebno marljivo učil češčine, pa tudi poljščine in ruščine, iz katerih jezikov je pozneje toliko prelagal na slovenski. Objavljati je začel svoje slovstvene proizvode v Janežičevem „Glasniku“ leta 1861., kjer nam je najprej podal mnogo lepih narodnih pripovedek, pozivajóč istotako še dijak tovariše na zbiranje narodnega blaga. Jako mnogo pa je priobčil

pripravljaj, novel in romanov poslovenjenih iz imenovanih jezikov slovanskih po raznih novinah, časopisih in knjigah naših. Naj jih navedem tu po imenu vsaj nekoliko, kakor mi je bilo prilike za raztrošene doznati. Na pr. v „Novicah“ 1864 je „Harač“ in 1869 „Krvina“, povesti, česki spisal Prokop Chocholoušek. V Janežičevi zbirki „Cvetje iz domačih in tujih logov“ sta „Agapija“, obraz iz jugoslovanske zgodovine, v češčini spisal Pr. Chocholoušek, 1864, in „Kirdžali“, podunavska povest, poljski spisal Michal Czajkowski, 1865 (v 16°, str. 318). V „Glasniku“ 1866: „Rudeča suknja“, poljski spisal M. Czajkowski. V „Slov. Narodu“ povesti: „Poslednji bosenski kralj“, „Nenadno“, „Ovručanje“ (pisatelji izvirnikov mi niso znani), l. 1869. in nasl.; „Plašč“, obraz iz uradniškega življenja v Petrogradu, ruski spisal Nik. Vas. Gogolj, 1873 l., in gotovo še več, a dotičnih letnikov nimam. V „Zori“ so ti-le sestavki: „Berači in beračice v Poljski“, po J. I. Kraszewskem; „Aleksander Fedorovič Hilferding“, po českem „Světozoru“; „Plemenitaš stare Poljske“, po Jaroši Bejti; „Nikolaj Vasiljevič Gogolj“, slaven ruski pisatelj, po raznih slov. vestih, l. 1872; pa „O Huculih in Horálih na Karpatih“, in „Krošnjariji v Ogrski“, l. 1873. Več daljših in krajših povestij in drugih razprav je poslovenjenih v „Letopisih Matice slovenske“, in sicer „Ilija“, zgodovinsko-romantičen obraz iz bolgarskega života, česki spisal Prokop Chocholoušek, 1869; „Tundza“, obraz valaškega života, po odeskem „almanahu“, 1869; „V vtorek i petek“, poljski spisal Josef Korzeniowski, 1870; „Termolama“, ukrajinska povest, poljski spisal Michal Czajkowski, 1870; „Ciganije v Angleški“, po češčini izdelal 1871; „Adamante“, po M. Jokai-ju, 1871; „Taras Bulba“, davnega ukrajinskega života obraz, ruski spisal Nik. Vas. Gogolj, 1872 in 1873; „Mihael Čarnišenko“, ali Mala Ruska pred osemdesetimi leti, ruski spisal Peter Kuleš, 1874; „Povest, kako se je Ivan Ivanovič razprl z Ivanom Nikoforovičem“, ruski spisal Nik. Vas. Gogolj, 1875; „Družinski život v Jugoslovanski“, kulturhistorijski obraz, po B. Bogišiću priredil, 1877; „Obrazci iz prirode in života na Tatrah“, 1878; „Nekibe“, zgodovinsko-romantičen obraz, po českem „Jihu“, 1881. V „Ljudski knjižnici“ 1885: „Mati in sin“ pa „Skopuh“, povesti po českem izvirniku Vacl. Štulca, „Beneška nevesta“, zgodovinska povest, po českem Jihu“, in „Očeta Blaža otlina“, povest po dr. Vilj. Baubergerju. — Razven teh in ostalih tiskanih prevodov preložil je še več drugih spisov leposlovnih, na pr. Nik. Vas. Gogolja roman „Mrtve duše“ in istega povest „Podobščino“ (glej „Zoro“ 1872 štev. 22), o katerih ne znam, ali so že kje zagledale svetlo ali ne. Verjetno pa še bode tudi kaj v njegovi rokopisni ostalini.

Kakor je iz tega, sicer nepopolnega pregleda razvidno, L. Gorén-jec-Podgoričan ni toliko pisatelj izviren; nego on je le bolj prevoditelj, a to znamenit. Nekteri sicer niso prijatelji prevodom, češ,

„Največji sovražnik Gorén-jecovih najdel v celovitem, Besedniku.“

pišimo le izvirno, pa kako je, da je, naše je! Toda ne napravljajo li se kopije lepih slik, lepih kipov? Pa če je to dopuščeno v slikarstvu in kiparstvu, zakaj bi se ne smelo posnemati tudi v književnosti! Dà, dober prevod je gotovo boljši, nego li slab izvirnik. Razumeva se dakakor, da ne velja prelagati kakoršnih koli slovstvenih malenkostij, kakoršnih koli neprimernih literarnih proizvodov, vzlasti nam Slovencem ne. Nego kakor v vsem našem življenju, mora nam tudi v književnem delovanju biti geslo: Svoji k svojim! S tujimi izdelki, pretvorenimi na narodni jezik, zavleče se v narod kaj lahko tudi tuji duh, kroga to v istini opazujemo osobito v naši pripovedni književnosti. Spomina vredne so besede, ki jih je bil naš pisatelj F. M. O. o „slovenski literaturi“ spregovoril v Letopisu Matice slovenske 1870. Pravi med ostalim: „Slovanski narod ima svojega lastnega duha, ki se mora razviti v slovanski literaturi, v slovanski vedi. Slovanski duh mora iztrebiti domače od tujega, mora nazore zapadnega sveta, ki so se v naših literaturah ugnezдили, odstraniti, samega sebe razviti in se kot feniks pokazati svojemu narodu in vsemu strmečemu svetu. Ni mu treba beračiti pri že razvitih duhovih v Parizu, Londonu, Berolinu; on ima dosti svoje moči, da si stvari literaturo lastno, krasnejšo od drugih. Bilo bi dobro, ko bi se Slovenci kaj bolj pečali s slovanskimi literaturami, v katerih je domači duh, domača veda v lepšem, bolj jarem razcvetu, kakor v slovenski. Kdor kaj slovenskega piše, naj nikar ne natika tujih očalij, ki kalé slovanski pogled, in naj ne gleda le na tuje, da ne rodi samih zaprtkov, originalnih — prestav. Prestavljavec naj prestavlja iz slovanskega, ne iz zapadno-evropskega, da se tuji duh ne umési med nami in da domačega ne zamori!“

To je dobro umel naš L. Gorénjec, pa je tudi v tem smislu pisal. Malo ne vse književno delovanje svoje uravnal je on baš po izrečenih načelih; vzlasti poslednji prevažni stavek iz navedenega citata nahajamo v Podgoričanovih slovstvenih proizvodih kaj krasno izvrševan. Skoro vsi njegovi prevodi povestij, novel in romanov so, kakor omenjeno, potekli iz ostalih književnostij slovanskih, poimenoma iz česke, poljske in ruske. In to je znamenito na več strani. Izvestno se v Gorénjčevih spisih kaže slovanski upliv najprej v jeziku, da mu je slog tako lepozvenec in gladkotekoc. Na dalje je Podgoričan prelagal iz občepriznanih književnikov slovanskih, Chocholouškega, Czajkowskega, Gogolja in dr. ter nas seznanjal z izbornimi proizvodi njihovimi. A Gorénjec - Podgoričan je izmed teh zopet Slovencem podajal ponajveč take obraze in prizore, kateri nam slikajo življenje in običaje imenovanih in poleg še jugoslovanskega plemena posebej. Na tak način se pač najbolje širi poznavanje slovanstva; tako se v sedanjih okolišnih najlepše javlja slovanska uzajemnost! — V Gorénjcu - Podgoričanu se je nam

Slovenec v istini „prikazala duhovita moč, ktera se je povzdignila izmed ukoreninjene navadnosti, otemnila živeče nazore, razodela nove, boljše pote, a tudi prodrila in cesto nadelala do njih“. Uprav na njega morejo se v tem oziru obračati zopet njega samega besede: „O takovih prikaznih se na slovstvenem polju jame gibati tako, kakor se zaziblje in giblje po logu, kedar veter — čvrst pridiše vá-nj in šepeče po njem. Vzplam novih uzorov se čim dalje tem bolje širi ter zmaguje; kajti sleherna nova moč se krepi z novostmi in novosti pošilja med slovstveni prod“ (Zora 1872, str. 290). Po njegovem zgledu se res naši prelagatelji leposlovne književnosti v novejši in najnovejši dobi vse bolj zanimajo za slovanske izvirnike ter so nam že marsiktero krasno cvetlico vzlasti iz ruskega in českega vrta književnega presadili na slovensko slovstveno gredo. In baš zató je Gorénjec-Podgoričan v naši književnosti še posebej znamenit kot prelagatelj.

Dal Bog, da bi si naš pisatelj v tej vrsti našel še mnogih in vrednih nasledovalcev!

Andrej Fekonja.

Poročilo o hrvatski književnosti.

Spisuje *J. Steklasa.*

XIV.*

1. **Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.** Knj. LXXVI. Matematičko-prirodoslovni razred VI. U Zagrebu, 1885. Sadržaj: Predteče Darvinove. Od dr. B. Šuleka (ostatak). O tej razpravi poročal sem že v zadnjem poročilu. 2) O krivuljah u ravnini. Od dr. Zahradnika. 3) Remarques sur la theorie de l'involution. Par dr. Le Paigo. — 4) Opazka k teoriji involucije. 5) O produktih suhe destilacije škroba sa vapnom. Od V. Horvata. 6) Geometrijske opazke od Zahradnika.

2. **Rad:** Knj. LXXVII. Razred filologičko-historički i filosofičko-juridički XII. U Zagrebu, 1885. Str. 223. Sadržaj: 1) Prinos k naglasu u novoslovenskom jeziku. Od M. Valjavca. (Ostatak). 2) Religija Srba i Hrvata, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog. Od Nadka Nodila. 3) Gjuro Daničić. Umro 17. stud. 1882. Nekrolog od A. Pavića. 4) Svečana sjednica jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 19. prosinca 1885. 5) Izvodi iz zapisnika. 6) Darovane knjige.

V tej knjigi je posebno zanimiva razprava: Religija Srba i Hrvata na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog. Učeni profesor si je vzel težavno nalogo, da iz narodnih pesnij, prič, poslovic, zastavic, običajev, narodnega praznoverja, pojedinih imen mest, gor itd. zbere gradivo za predkristjansko religijo Hrvatov in Srbov, koja je do zdaj skoro od vseh slovanskih najmanje opisana. Pisatelj se pri tem ne drži dosedanjega načina, da namreč samo iztražuje, koliko je namreč sprejel v narodnih pesnih ta ali oni kristjanski svetnik poganskih prituklin, ali da se v tej ali oni priči ne pokazuje ime kakšnega boga ali božice. On se je pri tem poprijel čisto druge me-

* Glej Kres V., 1885.

tode. On namreč razmatra pesni in priče v celem njihovem obsegu ter raziskuje natanko, ne bi li sami bogovi bili neki nehistorični junaki pesnij, a na pol bogovi tudi neki drugi, prozvani s historičnim imenom; ne bi li tudi bili bogovi neka lica, o kojih najčese in najraje govore priče; a konečno prisposablja vsa ta lica na široko z istimi ali sličnimi hipotezami v bogovskem pričanju ostalih Arijev. Kakor je videti, ima ta nova hipoteza mnogo dobrega zá-se, in kolikor se more razvideti iz prvega članka, v kojem razpravlja o „Sutvidu i Vidi“, mislimo, da bode pisatelj na ta način raztolmačil mnogo temno stran naše narodne prošlosti.

Pisatelj nekrologa Gjura Daničića riše nam življenje neumrlega Daničića, in sicer ne toliko zgrade in nezgrade iz njegovega života, kolikor več njegov književni razvitek in delovanje. A ker je bil Daničić učenec Vuka Karadžića, predočil nam je pisatelj najpoprej obširno in temeljito delovanje Vukovo in potem Daničićevo, posebno kar se tiče sintakse, etimologije in naglaske hrvatskega jezika. Nekrolog je pisan s posebno ljubeznijo do predmeta in vredno je, da ga po mogočnosti vsak slovenski filolog prebere.

3. **Starine.** Na svet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knj. XVII. U Zagrebu, 1885. Str. 240. Cena glđ. 1.50. Sadržaj: 1) Vučetić, Pisma kalugjera srpskih manastira na Svetoj gori knezu i vlasteli Dubrovačkoj (god. 1510—1792). — Dobrovčani so imeli namreč na celem balkanskem polotoku trgovinske odnose, pa so občili tudi s samostani na Sveti gori. O tem pripovedujejo navedena pisma. 2) Magdić, Prilozi za poviest starih plemićkih porodica senjskih (Homolića, Miletića, Moletića, Kuhačevića, Vukasovića, Daničića, Novakovića; Životopis Nikole Tintora iz Klisa). Te listine so važne za mestno povest senjsko, koje je izdal omenjeni pisatelj že pred nekaj leti, pa jo zdaj dopolnjuje. 3) Fra Batinić, Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti. Izprave i dopisi od 1527—1837, izvješće A. Georgicea god. 1626, putopis A. Georgicea iz Budima u Bosnu i opis pašaluka bosanskoga s dodatkom učenoga fratra Euzebija Fermedžina. — Kar sem omenil poprej o povesti Senja, isto velja tudi o listinah Batinića; on dopolnjuje z njimi svojo zgodovino frančiškanskega reda v Bosni, ki jo je pred kratkim izdal. 4) Lopašić, Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. vieka iz štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gracu. — Martljivi zgodovinar nadaljuje tukaj izdavanje važnih listin za hrvatsko povest. L. 1884. je izdal celo knjigo (Monumenta spectantia historiam meridionalium, volumen XV.) takih listin, ki se tičejo hrvatske krajine. A zdaj se je potrudil, da izbere še vse po tujih arhivih raztresene podatke za hrvatsko zgodovino, a ker je Gradec bil dolgo časa središče za upravo krajine, nahaja se tamkaj tudi mnogo še neizdanih listin, koje bodo zdaj trudom omenjenega pisatelja zagledale beli dan. 5) Valjavec, Razgovaranje meju papistu i jednim luteranom stumačeno po Antone Senjanine, štampano u Padove g. 1555.

4. **Trijestgodišnja poviest književnog društva redovničke mladeži bosanske,** sa slikom prvoga književnika bosanskoga (Martina Nedića), na svetlo izdao „Sbor redovničke mladeži bosanske“. U Pečuhu, 1885. Cena 60 nov. — V tej knjižici se nam predočuje del novejšje kulturne zgodovine v Bosni in Hercegovini, kajti v njej se prav lepo opisuje začetek književnega delovanja med bosanskimi redovniki, ki so se pripravljali za duhovski stan večidel v Avstriji, ali v novejšem času radi mnogih zaprek od ogerske strani zopet na domačih tleh. To književno društvo je bilo od velike važnosti sploh za prosveto v Bosni in pa tudi radi tega, ker se je iz števila te mladeži našlo mnogo mož, ki so se z velikim navdušenjem poprijeli hrvatske ideje v književnosti, kar služi gotovo le na čast frančiškanskemu redu v teh zemljah. Kdor se hoče poučiti bolj natanko o književnosti bosanski in o frančiškanskem redu v novejšem času, naj prebere to zanimivo knjižico.

5. **Priručni rječnik** sveobčega znanja ili mala enciklopedija. Obraduju dr. Ivan Zoch i Josip Mencin uz sudjelovanje i pripomoć mnogih književnika. U Osieku

1886. Tiskom Drag. Laubnera. Knjiga I. Svežići 5. i 6. Cena po 40 nov. — Tudi o teh zvezkih velja isto, kar sem omenil v 9. šte. „Kresa“ I. 1885. o prvih štirih zvežčicah. Tako na pr. se v dosedanjih zvežčicah ne nahaja nobeden slovenski pisatelj, čeravno jih imamo nekoliko, ki se pišejo z *A*; ravno tako so tudi izpuščeni vsi kraji z *A* razven Ajdovščine, dočim se nahajajo imena drugih narodov, ki so, če tudi za nas od manje važnosti, preobširno opisana. Redakcija se sploh na Slovence premalo ozira, čeravno jej gotovo ne bi težko bilo najti sodelavcev, ki bi članke točneje sestavljali, nego je oni o Auerspergih v 6. zvežčicu.

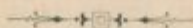
6. **Lekecionarij Bernardina Splječanina** po prvom izdanju od god. 1495. Izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu, 1885. U vel. 8vi, str. XVII + 208. Cena gld. 1.50. — Izdanje je priredil dr. Maretić prav vestno ter je v kritičnih opazkah zaznamoval tudi najtanje razlike, ki se nahajajo v vseh treh izdanjih. Le-ta knjiga je važna za poznavanje čakavskega narečja iz 15. stoletja tim več, ker je to jedina knjiga v prozi iz te dobe napisana, ki se še posebej odlikuje po čistem narodnem jeziku. Ker se v novejšem času slovanski filologi mnogo bave z naglaskom čakavščine in stokavščine, bode tudi to izdanje za poznavanje naglaske v obeh narečjih mnogo pripomoglo, ker je izdajatelj tudi knjigo tako uredil.

7. **Seoske bajke in bajalice.** Crtece od Nikole Tordinca. U Djakovu, 1885. Tiskom biskupijske stampare. U 16-ti, str. 136. Cena 25 nov. — V celi knjigi se nahaja do deset prav lepih nrvskih pripovestic v narodnem duhu, kajti gradivo jim je vzeto iz života narodnega. Pisatelj pripoveduje vse priprosto, istinito, kar je doživel, ter se vidi, da ima mnogo daru za črtanje narodnih tipov.

8. **Hrvatski pravopisni riečnik.** Sastavio Mirko Tkalac, učitelj u Zagrebu. Naklada knjižare Ferd. Ivančića u Zagrebu. Cena 35 nov. — Pisatelj je zbral v tej knjižici skoro vse besede, v kojih se moreš pregrešiti v pisanju radi različne porabe črk *č, ć, ie, je, lj, l, nj, n*. Pri sestavljanju teh besed rabil je pisatelju rečnik Šulekov. Knjižica je bolj za praktično porabo važna nego v znanstvenem pogledu.

9. **Poslanica dr. Dinka Vitezića,** zastupnika na car. vieću u Beču. U Trstu, tiskom V. Dolence, 1885. Str. 190. — Ta knjiga je za Hrvate kakor tudi za Slovence kaj zanimiva in poučna, kajti pisatelj pripoveda v njej po izkustvu, kako se imajo Slovani v Istri boriti za svoj obstanek. V knjigi se pa tudi vidi, koliko more plemenit rodoljub storiti za svoj narod. Tudi se nahaja tukaj krasen pouk posebno o šolah v Istri in v poglavju, v katerem opisuje glasoviti poslanec napor sovražnikov v tej deželi.

10. **Društvo sv. Jeronima** je izdalo letos štiri knjige. Prva knjiga je nadaljevanje življenja svetnikov za mesec oktober. 1) Život svetaca; napisao dr. Fr. Iveković. Str. 152. C. 40 nov. Knjiga se odlikuje posebno po lepem jeziku, drugače pa ni tako lepo izvedena, kakor je življenje svetnikov od družbe sv. Mohorja. — 2) Životinje. IV. diel; napisao Gj. Šebišanović, ravnatelj realke v Zemunu, z 31 slikami. Str. 84. C. 35 nov. V tej knjigi so opisani sisari, kar jih je na svetu. Jezik je lep, ali gradivo ni tako lepo urejeno, kakor je to znal izvesti Fr. Erjavec v knjigah za družbo sv. Mohorja. Čudim se, da pisatelju niso te slovenske knjige poznate, kajti vse drugače bi bilo tedaj njegovo pripovedanje izpalo. — 3) Krmadarstvo ili kako valja svinje gojiti. Napisao Nikola Vezic, ratarski i šumski nadzornik. Str. 32. C. 15 nov. Za narod, ki se mnogo bavi z gojenjem svinj, bode ta knjižica prav koristna. Te tri knjige so se tiskale v 8000 iztisih. — 4) Danica ili koledar za godinu 1886. C. 25 nov. Tiskana je v 25.000 izvodih ter je do zdaj najbolj razširjena knjiga hrvatska. Odlikuje se po različnem berilu od najboljših hrvatskih pisateljev. Do zdaj vpisanih članov ima društvo 6537, tedaj mnogo manj nego društvo sv. Mohorja.

Drobnosti.

Spomenica tisočletnice Metodove smrti. Spisal dr. Fr. Kos. Založila in na svetlo dala Matica slovenska. V Ljubljani. Natisnila „Narodna tiskarna“. 1885. Str. 174 v 8°. — Matica slovenska je dobro učinila, da je poskrbela za „spomenico tisočletnice Metodove smrti“. Veseli nas, da je našla vrednega pisatelja, ki jej dela čast z omenjeno knjigo. Obžalovati je le, da se je prepozno mislilo na spomenico in da ni mogel potem pisatelj svojega dela tako izvršiti, kakor je sam namerjaval. Za tako knjigo potrebujejo se leta, ne pa meseci, a pri tem naj še pisatelj opravlja težki svoj učiteljski posel! Lahko se torej razume predgovor, kjer pravi pisatelj, da je tiste sestavke zbral in Matici poslal, ki so bili slučajno končani. Pisateljev namen je bil s prva sestaviti zgodovino Slovencev devetega stoletja s posebnim ozirom na slovanska blagovestnika. Knjiga bi bila obsegala zemljepisni del, politično, cerkveno in kulturno zgodovino imenovanega stoletja ter imela najmanj kakih 30 tiskanih pol. To bi bilo zares delo, ki bi nam mnogo koristilo ter delalo čast, ali zamujeno, še ni odloženo, pravi pregovor. Nadejamo se, da bode dr. Kos svoje izsledovanje nadaljeval ter našel v Matici tudi svojega založnika. Kako zanimivi so nadaljni podatki iz naše zgodovine 9. stoletja, o tem se lahko vsak prepriča, kdor razpravo dr. Fr. Kosa, ki se v tem zvezku našega lista nahaja, pazljivo prebere.

Ne gledé na omenjeni nedostatek, kterega pa ni pisatelj kriv, pogledjmo si knjigo publiče. Ona obstoji iz štirih delov. V prvem se govori o virih. Med njimi nahajamo zanesljive vire, legende in ponarejene vire. Vzlasti zanimiva so papeška pisma, ki pojasnjujejo delovanje sv. Cirila in Metoda. Reči in pripoznati moramo, da se je pisatelj ravnal po lastnih studijah ter sam listine in vire proučil. To daje njegovemu delu značaj originalnosti ter ga stavi v jedno in isto vrsto z drugimi deli, ki so na ravno istih virih osnovani. Preiskavanje je torej samostalno in tedaj tudi zanesljivo. V drugem delu (str. 25—68) razpravlja se životopis sv. Cirila in Metoda, in to na podlagi vsega znanstvenega aparata. Nič manj nego 316 opomb in citatov nahajamo v tem delu. Tu se govori o sv. Cirilu in Metodu na vzhodu, na Moravskem, v Rimu; o Metodu in nemških škofih, ki so mu grenili apostolsko delovanje, o njegovih poslednjih letih in smrti ter o panonsko-moravski nadškofiji po Metodovi smrti. Naposled se določuje domovina staroslovenskemu jeziku in se navajajo panonsko-slovenski spomeniki. Zadnji dve točki bi želeli obsirnejši, in dobro delo bi učinil ter ustregel občni potrebi, kdor bi nam slovstveno delovanje slovanskih blagovestnikov vsestranski in kritično ocenil.

V tretjem delu slika se nam „slovenska zemlja v devetem stoletju“. Ta odstavek je jako poučljiv in zamašuje veliko praznino v stari naši geografiji. Vso knjigo sklepajo tri lepe razprave: 1. Začetek frankovske oblasti po Slovenskem, 2. Domači in tuji knezi po slovanskih deželah v devetem stoletju, 3. Moravska država v devetem stoletju.

Cela knjiga je pisana v lepi, lahko umetni slovenščini. Da se čitatelj po citatih pod érto ne moti, pridejani so vzadi. Ali vendar se nam to ne zdi praktično. Kdor se za citate ne briga, ta jih lahko tudi pod érto prezira, onemu pa, ki jih ob enem bere s tekstom vred, so pa pod érto bolj pri roki. Želimo torej, da bi g. pisatelj, ko celo svojo knjigo o zgodovini 9. stoletja izda, ustregel tej praktični zahtevi.

Te „Spomenice“ ni potreba posebič slovenskemu občinstvu priporočati. Vsak, kdor je ud Matice slov., bode jo brez dvombe rad in z veseljem prebiral, ako se sploh še briga za našo preteklost in kulturno življenje. V obče smemo reči, da je Matica s

to knjigo malo da ne vsem udom ustregla in da se je g. pisatelj izvrstno odzval nje-
nemu pozivu. Izrekamo mu torej za njegov trud vse priznanje, ob enem želč, da nas
v kratkem z objavljeno zgodovino devetega stoletja iznenadi.

Letopis Matice slovenske za leto 1885. Uredil Fr. Levec. Založila in na
svetlo dala Matica slovenska. V Ljubljani. Natisnila „Narodna tiskarna“. 1885.
Str. 496 v 8°. — Letopis nam podaja osem razprav iz raznih strok. Dr. J. Voš-
njak, zaslužni naš boritelj za narodne pravice, objavlja nadaljne svoje studije o gospo-
darstveni stroki. Njegov spis: „Socijalni problem in kmetški stan“ uglobi nas
v premišljevanje o sedanjih socijalnih razmerah vzlasi v krogu kmetškega stana
(str. 1—93). Zanimivi doneski za spoznavanje naših šeg in navad so „Ženitvanjski
običaji“ na Gorenjskem od prezgodaj umrlega Fr. Jos. Remeca in v tržaski okolici
od D. M. Obaloviča. Vso pozornost zasluži tehtovita razprava od g. J. Navra-
tila: „Slovenske narodne vraže in prazne vere, primerjane drugim
slovanskim in neslovanskim“ (na str. 117—183). Lepo zadačo si stavi g. pi-
satelj, hotč vse naše narodne vraže in prazne vere znanstveno razvrstiti in raztol-
mačiti. Ta naloga je težja, kakor bi si človek na prvi mah mislil, ker se nimamo
gradiva dovolj mabranega; zato je moramo pisatelju za njegov prvi poskus tem večje
hvalo vedeti. V pričnočem oddelu se razpravlja, kakšen pomen imajo dnevi v tednu,
ktere dobe, dnevi, ure veljajo za srečne ali nesrečne, kaj se veruje o dvanajsterih (tudi
velčjih) nočeh itd. Zanimivo je vzlasi, kar se pripoveduje o badnjaku ali sv. večeru.
Gledč te razprave imamo dve želji: Prvič, da bi bili podatki o slovenskih vražah obil-
nejši, in sicer iz vseh naših pokrajin, in drugič naj bi bil g. pisatelj svoje delo kon-
čano kot skupno knjigo po Matici izdal, kakor je storil to g. dr. J. Pajek s „Črticami“. Sicer
pa radi priznavamo njegov hvalevredni trud in namen ter bodemo z veseljem
pozdravili nadaljne njegove studije.

Ostale štiri razprave spadajo v področje svetovne in kulturne zgodovine slo-
venske. G. Ivan Vrhovec je potegnil zaveso raz arhiva mesta ljubljanskega ter nam
podal „Topografski opis Ljubljane in zgodovino ljubljanskega mestnega zastopa
v minelih stoletjih“. Tako je našla tudi slovenska metropola vrednega svojega zgodo-
vinarja, ali občila mu manjka, kjer bi objavljala svoja preiskavanja. Letopis Matičin ni
najbolj pripraven za take publikacije. Zdi se nam, da bi pač bila hvaležna naloga
sedanjega mestnega zastopa ljubljanskega, ako bi v skupni knjigi izdal zgodovino mesta
Ljubljane. S tem bi si postavili mestni očetje kakor pisatelj sam vreden spomenik.
— „Znamenitosti v Tržiču na Gorenjskem iz francoske dobe“, ktere je
spisal Jakob Peharec (1788—1872), ljudski učitelj, v nemščini pod naslovom:
„Denkwürdigkeiten in Neumarkt aus der französischen Zeit“, preložil pa jih Ivan
Tomšič, sodile bi bolj za kak leposloven ali učiteljski list, kakor za Matičin Letopis.
— Drugo lice imate sevčda razpravi g. S. Rutarja: „Kakšno važnost imajo
Pavla Dijakona knjige ‚De gestis Langobardorum‘ za starejšo zgodovino
Slovencev?“ in Josipa Apiha životopis Žige Herbersteina s posebnim ozirom
na slovanstvo. Obč sestavka sta izvedena na strogo znanstveni podlagi in nista pre-
lokalna. Ugajala bodeta menda izmed vseh imenovanih spisov najbolj ter našla zraven
Navratilovih vraž največ čitateljev.

O vseh spisih nam je reči, da so v lep in lahko umevni slovenščini pisani, in
v tem smislu storila je Matica v zadnjih letih že velik korak naprej. Sedaj vendar ne
mahajamo več v njenih knjigah istih (sit venia verbo) barbarizmov kakor poprej.
Drugič moramo odkrito pripoznati, da se je storil velik napredek tudi v tem, da se objav-
ljajo spisi, ki se nanašajo na našo lastno domovino, na narod slovenski. — Kakor druga
leta nadaljuje tudi letos Ivan Tomšič „Bibliografijo slovensko“ od 1. jan.
1884 do 1. jan. 1885. stev. 1759—1935. To je gotovo lepo število za naš narodč.

Ali ta bibliografija je čudno sestavljena. Vsak, kdor le malo pozna našo slovstvo, bode majal z glavo beróč, da je Marnov „Jezičnik“ sedaj knjiga „jezikoslovna“, ali znano „Časnikarstvo in naši časniki“, ali Trstenjakov „Werand de Graz“ lepoznavsko berilo. Ti in slični nedostatki naj se odstranijo in kolikor mogoče uzoren književni pregled sestavi. — Lepo je narisano delovanje Matičino od l. 1864—1884 po društvenem tajuiku g. Evgenu Lahu, ali pri tem kakor pri imeniku naj se v bodoče štedi s prostorom.

Dandanes se rado naglaša, kateri pot naj krene naša Matica. Nekteri jej svetujejo, naj goji na prvem mestu dobro beletristiko in le vmes izda kakšno popularno poučno knjigo, drugi pa velé: Bodi nam akademija! Niti to niti ono bilo bi sedaj pri nas dobro in mogoče, temveč oboje je potrebno. Matica naj daje prijetno leposlovno berilo, ali originalno ali ponatisnjeno, vzlasti zbrane pesni, romane, narodne pesni in pravljice, vse v lepi ročni obliki, vsako leto najmanj po jedno knjigo. Nam primanjkujejo zbrane povesti, novele, romani; mi nimamo nobene antologije slovenske in razven Jurčiča in Slomška tudi ne zbranih del od pokojnih in tudi ne od živčih zaslužnih pisateljev. Na drugi strani pa se znanstvo nikakor ne sme zanemarjati, temveč ono je v večji meri gojiti nego leposlovje. Ali pri tem mora se Matica ozirati na celotne knjige. Majhni sestavki naj se objavljajo po časopisih, in le večja dela naj zalaga Matica. Dobro bi nam došla slovstvena zgodovina novo- in staroslovenska, slovenska povestnica, slovenski zemljepis v pravem pomenu besede, domača cvetana, slovenska bibliografija itd. Tudi obširni spisi o drugih slovanskih plemenih, o njih kulturni in svetovni zgodovini, slovstvu itd. bi gotovo vsem ugajali. Letopis v sedanjem smislu naj se opusti in Matica naj izdaje le prosto „izvestje“. Knjige naj bodo vse praktične vrednosti, in tedaj ne bode gotovo nikdo tožil, da so mu predrage. Matičini odborniki in poverjeniki živé po vseh pokrajinah naših; ti naj pozvedujejo po željah in zahtevah Matičinih udov ter poročajo o njih glavnemu odseku v Ljubljano. Ako odbor občnim potrebam ustreže, tedaj bode i število udov naraščalo in Matica cvela, v kar pomozi Bog!

Sket.

Slovensko berilo za peti in šesti razred srednjih šol. Sestavil in izdal dr. Jakob Sket, c. kr. gimn. prof. v Celovcu. Celovec, 1886. Tiskala in založila tiskarna družbe sv. Mohorja. Str. 404 v 8°. Cena 1 gld. 60 nov. — Slovensko berilo, o katerem smo v 12. snopiču lanskega „Kresa“ na str. 648. poročali, da ga izide meseca decembra prva polovica, meseca aprila pa estali del, je že dotiskano ter se je poslalo visokemu naučenemu ministerstvu in potrdilo. Upamo, da se imenovana knjiga kot učna knjiga odobri, in č. gosp. učiteljem slovenščine bode tedaj mogoče, to berilo že za bodoče šolsko leto kot učno knjigo uvesti. Berilo je vseskozi po sedaj veljavnem učnem načrtu sestavljeno, ravnanje se sevéda po naših domačih razmerah. Metoda, ki se v učnem načrtu in v navodu za jezik nemški predpisuje, velja v glavnih potezih tudi za slovenščino.

Dalje časa čuti se že pri nas velika potreba novih slovenskih beril za srednje šole. Tej pomanjkljivosti sem namerjaval ustreči za peti in šesti razred. Oziral sem se v prvi vrsti na naše národno slovstvo ter ga predložil mladini v svojem obsegu in notranji vrednosti. Ta del je gotovo za vsakega Slovenca poučljiv in zdi se mi, da mu ne bode žal, kdor ga pregleda in prouči. Do zdaj se je namreč vse premalo oziralo na to stran našega narodnega mišljenja in življenja. Treba je bilo tedaj pokazati mladini veliko vrednost našega epskega pesništva, zato da se ona v bodoče bolj zanima za zlate svetinje narodnega slovstva. V tem oddelu se to berilo od drugih razločuje, in na epsko pesništvo zdi se mi potreba čitatelje posebej opozoriti.

Po kratkem „Uvodu“, ki glavne vrste v poeziji določuje, sledi epsko pesništvo, in sicer „Pravljice in pripovedke“ (od str. 11—89), „Bajke in legende“ (str. 89—104), „Balade in romance“ (str. 104—128), „Junaške pesni“ (str.

128—194). „Povest in roman“ (str. 194—211). Tú nahajamo 17 narodnih pravljic in pripovedek ter 25 narodnih pesni slovenskih. Lirsko pesništvo zavzema 40 strani in didaktično sega od str. 262—236. Majhen prostor je odločen dramskemu pesništvu (str. 287—399). Konec knjige sklepa proza (str. 300—375) in opombe (str. 375—404).

Berilo je sestavljeno na podlagi najnovejše naše književnosti. Kar se mi je zdelo za peti in šesti razred pripravno, našlo je prostor v tej knjigi. Kdor bi morda iskal v tem berilu že sestavkov o kulturni zgodovini naši, o starožitnostih, o pokristjanjenju slovenskega in slovanskih narodih itd., ta naj pomisli, da je slično gradivo za sedmi in osmi razred umestno; ondi najde najboljši prostor pri pouku staro- in novoslovenskega slovstva. Precejšnje število odstavkov je v knjigi celó novih, in za ta trud bode gotovo vsak čitatelj pisateljem hvaležen. V našem slovstvu še primanjkuje mnogo lično pisanih sestavkov, ki bi sodili v vsakem oziru za šolsko knjigo in ugajali svežemu duhu naše mladine. Potrudil sem se, poiskati in zbrati v obče zanimajoče čtivo ter upam, da ga bodo učenci z veseljem prebirali. Odstavki so vsi ali v ozki zvezi z našim narodnim življenjem ali se pa vežejo s predmeti, ki se v imenovanih dveh razredih uče.

Gledé jezika mi je omeniti, da sem se ravnal po oni pisavi, ki je bila do sedaj v šolskih berilih navadna. Le na takov način nam je mogoče priti do doslednih in utrjenih oblik, kar je pri nas že jako potreba. Nadejam se, da bodo to misel tudi drugi pisatelji šolskih knjig odobraval in se ravnali po njej.

Prijetna dolžnost mi je, da izrečem na tem mestu vsem onim prijateljem naše mladine, ki so me pri tem delu kakor koli podpirali, presréno zahvalo. Meni samemu je bil le namen, sestaviti za peti in šesti razred kolikor moči pripravno slovensko berilo ter koristiti z njim šoli in narodu. V koliko se mi je to posrečilo, sodbo o tem prepuščam poklicanim krogom. — Knjiga se dobiva pri tiskarni družbe sv. Mohorja v Celovcu. Kdor jo hoče neposredno prejeti pod križnim zavitkom, naj pošlje po nakaznici 1 gld. 60 nov. in je prejme poštne prosto.

Zgodovina farâ ljubljanske škofije. Izdaje A. Koblar. Tretji zvezek: Zgodovina Sempeterske fare na Dolenjskem. Spisal Ivan Šašelj, kapelan. V Ljubljani. Založnik Anton Koblar. 1886. Str. 53 v 8°. Velja 25 nov. — Rajni nepozabljivi knezoškof, dr. J. Kr. Pogačar, ni bil samo vsestranski izobražen, marveč je tudi kot prijatelj znanostij podpiral znanstvene težnje. Da bi njegova škofija dobila enkrat cerkveno zgodovino, ustanovil je na škofovskem sedežu mesto arhivarja in ga mlademu izobraženemu duhovniku svoje škofije č. g. Antonu Koblarju izročil. G. Koblar je zaupanje, ktero je rajni knezoškof Pogačar stavil vâ-nj, takoj sprical in začel svojo delavnost v ljubljanskem „Diocesanblatt-u“.

Po smrti Pogačarjevi so vladalci ljubljanske cerkve to mesto menda nepotrebnim spoznali, kajti g. Koblarja so poslali za kaplana na deželo. Vendar, kdor je enkrat okusil sladkosti znanstvenega preiskavanja, ta stvarja tudi na deželi, dasiravno ne tako uspešno kakor pisatelji v mestih, kjer so jim na roko knjižnice in arhivi. Taki pisatelji pa zaslužijo tem večje priznanje, ker se njihovi spisi rajajo pod mukami, velikimi žrtvami in neugodnostmi.

G. Koblar ni na deželi izgubil poguma in ljubezni do cerkveno-zgodovinskega delovanja, marveč nas v družbi jednako mislečih prijateljev vsako leto z novim trudom obdaruje. Tako smo dobili pred kratkim zopet dva (II. in III.) zvezka zgodovine farâ ljubljanske škofije: zgodovino nakeljske fare je spisal g. A. Koblar uzajemno z g. kaplanom Ivanom Vrhovnikom, kakor je o drugem zvezku že „Kres“ V. str. 486 poročal, zgodovino dupljske in goriske fare g. I. Vrhovnik, in zgodovino šempeterske g. kaplan Ivan Šašelj. Vsi ti gospodje so kaplani na deželi, gotovo ne z bogatimi dohodki, a z drugim delom obilno obloženi, oddaljeni od arhivov in knjižnic, ali vendar so nam podarili, čeravno ne dovršenih spisov, pa mnogo tvarine, ki je lahko uporablj

historik, statistik, topograf in filolog. Ako bi mi Slovenci imeli mecenate, pošiljali bi mlade sposobne pisatelje v Rim, Milano, Benetke, v Videm itd., kjer so virniki slovenske cerkvene zgodovine hranjeni, in mi bi kmalu dobili knjige, ktere bi služile v čast našemu slovstvu, pa tudi v razjasnjenje naše zgodovine. Pa pustimo to neprisojno stran, in presodimo malo raziskavanja naših vrlih kaplanov. Stvarili so toliko, kolikor jim je bilo mogoče na svojih mestih. Pogrešamo sicer marsiktero listino, a ta se ne najde v Naklem, v Duplji ali Sempetru. Mnogo jih je sicer že natisnjenih v listinarih in spisih akademičnih; a takih si ubog kaplan ne more kupiti, in če se v Ljubljani kaj takih pripomočkov nahaja, nima ubog kaplan na deželi potrebnega denarja in časa, da v poglavitno mesto potuje, kjer pogostem njegov prihod neljubo kritikujejo. To piše Rupertus expertus!

Svetoval bi gospodom pisateljem, naj bi v topografskem oziru ne spregledali nobene znamenite stvari. Stari urbari, ki se hranjujejo v furovskih arhivih, imajo pogostem prastara imena podložnikov, njiv, travnikov itd., ktera so vsa važna za jezikoslovca. Pravljičice med ljudstvom razširjene pojasnjujejo mnogokrat prvotni pomen krajnega imena. Tu naj samo omenjam Naklo. G. Koblar misli, da se ima Naklo izvajati iz: na Kalu, to je na luži, jezera, kar se ne more sprejeti, kajti tedaj bi ljudstvo pravilo vasi: Na Kalu, pa ne: Naklo.

Res je, da kal označuje: Lache, Pfütze, po pravem vodo stalnico, vsedenico, padanico, iz kalati, upadati, abfallen, niedersinken; zato kal tudi: Bergabhang, sich niedersenkender Fels. Kaj Naklo pomenja, to razloži ljudska pravljica, ki poroča, da je prva nakeljska cerkev stala na skalnem robu nad Pivko ter melela v jezero. Ta pravljica je spravila besedo: naklo v slovník s tolmačenjem: „ein in die See reichender Fels, Vorgebirge“. Naklo se ima razlagati iz predloga na in ak-lo; iz snove: ak, Spitze, indoevropska korenika: $aq = az, ac, ach$, acuere, acutum esse; koroškoslov.: ok-la, ein aus dem Flusse hervorragender spitziger Fels, dalje: der Eberzahn. Ta snova je stvarila poznamenovanje: Ak-ov-ice, malo vzvišeni svet med Žejami, Spodnjimi Dupljami in Strohlinjem nakeljskega okrožja, imenovan tudi: Nakovice, to je: Na akovice.

Korotanski Slovenci pravijo gorskim špičastim rtom sploh: na oku — naok, zato imena špičastih hribov: Gregorlji ok; in isti koroški in štajerski Nemci se sprejeli slov. na ok in si ga prikrožili v Nock, ein Bergspitze. (Bavarskonemški Nock ima se razlagati od Knoek, collis, staronemški hnuk-er, der Bergrücken). Naklo, Ambess, je koroško-kranjska spaka stvarjena iz nakovalo, panonski Slovenci pa lepo čisto izgovarjajo: nakovalo.

Dotaknil sem se samo jednega primera; koliko pa bi se še našlo gradiva za jezikoslovca, ako bi se topična kakšnost krajev, kakor Ždinje, Žeje itd. popisala. Koristno bi tudi bilo vzeti v knjigo geo- in mineralogične posebnosti, in kako ljud imenuje to ali ono zemljo, ta in on sloj, ta in on mineral; tudi na floro dotičnega kraja bi se ne smelo pozabiti.

V religioznem oziru bi se naj omenile vse nekdanje pobožnosti, naj si imajo svoj početek v sv. cerkvi ali pa v pobožnosti prostega naroda, ker taki podatki so važni za kulturno zgodovino. Vse to se lahko iz ust naroda zve, ki je tudi bogat arhiv. Kjer je mogoče, naj se vplete tudi zgodovina dinastov, grajščakov, plemičev, ki so imeli v tej ali oni fari posestva. Tako bodo te knjige bogate zakladnice. Mi Slovenci moramo enciklopedično sestavljati svoje knjige, ker smo majhen narod in pisatelj težko svoje knjige, posebno če malo več veljajo, razpeča.

Da nobenemu častitih pisateljev krivice ne delamo, izrekamo vsem trejim svojo polno priznanje. Vsak je po svojih okolišnih svoje gradivo dobro izdelal; gospoda založnika pa je treba gmetno podpirati, da ne bode zraven velikega truda, škode imel.

D. Trstenjak.

Jezičnik. Knjiga Slovenska v XIX. veku. A. Spisal J. Marn. XXIII. Leto. V Ljubljani. Tiskal in založil Jos. Rudolf Milie. 1885. Str. 94 v 4°. — Kakor druga leta ponatisnil je tudi letos „Učiteljski Tovariš“ slovstvene sestavke iz Marnovega peresa ter jih kot posebno knjižico izdal. Devetnajsto stoletje je preporod naše književnosti. Vodnik jo je vzbudil, Kopitar slovniški ukrepil, Ravnikar pa v slogu uravnaval. Ti trije so začetniki nove dobe v našem slovstvu. Hitro so si pridobili mnogo vnetih naslednikov in pridnih učencev. Kteri so ti delavci in kaj in kako so slovstveno delovali, o tem nas poučuje omenjeni „Jezičnik“. Petdeset pisateljev nam pred očuje marljivi prof. J. Marn ter kaže pisavo slovensko v prvi polovici 19. veka. Jezičniku ni sicer namen, podajati slovstveno zgodovino slovensko v svojem notranjem razvitku, ali vendar nam vsak letnik dobro dojde, ker nam kaže po značajnih zgledih pisavo vsakega pisatelja in predmet, kojega je dotičnik obdeloval. Marnova „Knjiga slovenska“ je obširna bibliografija naše književnosti z zgledi vred in z značajnimi črticami o raznih pisateljih. V tem smislu izpolnjuje izvrstno svoj smoter, in vsi moramo biti veleč. g. prof. J. Marnu hvaležni za njegovo vztrajno delovanje.

Latinske vadbe za prvi gimnazijski razred. Sestavil Fr. Wiesthaler, c. kr. gymn. professor. V Ljubljani. Tiskala in založila „Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg“. 1885. Str. 160 v 8°. — Ker so bile Žepičeve „Latinsko-slovenske vaje“ v knjigotrštvu pošle, sestavil je zaslužni naš pisatelj, g. Fr. Wiesthaler, sedaj gymn. ravnatelj v Kranju, novo vadbeno knjigo na podlagi Kermavnerjeve „Latinske slovnice“. Sestavljaljatelj se je ravnal po novem učnem navodu za gimnazije ter stvaril knjigo, ki vsem šolskim terjatvam zadostuje. Gradivo je praktično razvrščeno. Najpoprej so latinsko-slovenske vaje, katerim sledi vokabular po posameznih paragrafi; nato se podajajo slov.-latinske vaje s slov.-latinskim slovníkom. Zdi se nam, da bode knjiga prav dobro služila in da se bodo po njej naši učenci lahko učili jezika latinskega. G. pisatelj sestavlja sedaj „Latinske vadbe za drugi gimnazijski razred“, in pričakovati je, da bodo tudi te kakor pričujoče vadbe dobro ustrezale našim šolskim potrebam.

Duhovno pastirstvo. Četrty del. Zakramentali, duhovno vladanje, pisarniška opravila. Slovenskim bogoslovcem in mašnikom spisal Anton Zupančič, profesor pastirstva na ljubljanskem bogoslovnem učilišču. Z dovoljenjem prečastitega knezoškofijstva. V Ljubljani. Založil pisatelj. Prodaja „Katoliška bukvarna“. 1885. Str. 761—903. Vel. 8°. Velja 60 n. — Tako nekako glasi se naslov četrtemu delu „Duhovnega pastirstva“, katero smo v našem listu že gorko priporočali. — V interesu slovenskega in inostranskega čitateljstva kakor tudi založnika samega moramo prositi, naj se uredništvu vse novo izišle knjige v oceno ali naznanilo pošiljajo. Ne more se zahtevati, naj bi si urednik lista le zato vse slovenske knjige naročeval, da jih potem v listu naznanja in ocenjuje. Naj blagovolijo založniki ustreči skromni naši želji.

Občna zgodovina. Spisal in založil Janez Jesenko. Drugi del: Srednji vek. Drugi popravljeni tisek. „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani 1886. Str. 81 v 8°. Velja 30 n.

Neposredni davki za vse v dunajskem državnem zborn zastopane dežele avstrijsko-ogerske monarhije. Sestavil Rajko Šinek, c. kr. davkar v Malem Lošinji (Lussin-piccolo) v Istri. Založil pisatelj, natisnila Hilarijanska tiskarna v Gorici. 1885. Str. 144 v 8°. Velja 1 gld. — Tudi tu nam je gori izrečeno prošnjo ponavljati!

Učna knjiga za babice o prirodoslovju. Spisal dr. Alojzij Valenta, c. kr. vladni svetovalec in redni javni profesor porodostvoja itd. itd. S 34 podobami. V Ljubljani. Tiskala in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1886. Str. 297 v 8°. — Delo je posvečeno „neustrašljivemu predboritelju in pouzročitelju antiseptike v porodostvoju, J. F. Semmelweiss-u“, in to nam že kaže smer, katero ta knjiga zasleduje. G. pisatelj nam zatrjuje, da se je na bistvene strokovnjaške iznajdbe v porodostvoju oziral, in temu bode tudi vsak pritegnil. Knjiga je pisana v lahki in prosti

slovenščini ter bode brez dvombe izvrstno služila svojemu namenu. Babice bodo našle v njej dobrega voditelja ter bodo z njeno pomočjo lažje izpolnjevale svoj težavni poklic. Veliko je pridobila knjiga po podobah, ki so za tak pouk neobhodno potrebne. Dobro je učinil g. pisatelj, da je pridejal ob koncu knjige „Nauk o prvi pomoči pri nezgodah“, ali še boljše za prosto ljudstvo pa je to, da so se ti po zdravnikih izkušeni nauki izdali v posebni knjižici, ki slove:

Kratek navod o prvi pomoči pri nezgodah. Spisal dr. Alojzij Valenta, c. kr. vladni svetnik itd. V Ljubljani. Tiskala Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. Založil pisatelj. 1886. Str. 16 v 8°. — Takih knjižic naj bi po tisoč in tisoč romale po celem Slovenskem, in prepričani smo, da ne bodo njih nauki ostali brez uspeha. Slična knjižica, ali obširnejše zasnovana, sodila bi tudi za Mohorjevo družbo kot družbena knjiga. Morda nam jo spiše kateri rodoljuben zdravnik, ki pozna težnje in razmere našega ljudstva.

Spomenik slovanske uzajemnosti. Spisal in založil Anton Trstenjak. Natisnila „Narodna tiskarna“ v Ljubljani. 1886. Str. 276 v mali 8°. Velja 1 gld. 10 nov. — Knjiga ima namen pospeševati slovansko uzajemno delovanje na literarnem polju. V podlago jej služi potovanje Slovencev in Hrvatov v Prago o tisočletnici Metodove smrti. To potovanje je obširno opisal g. A. Trstenjak v lanskem „Slovanu“ ter je v tem spomeniku ponatisnil, kjer skoro dve tretjini cele knjige zavzema. Razven tega podaje se nam nekaj kratkih životopisov zaslužnih slovenskih pisateljev (str. 179—223), izmed katerih se Truber in prof. Erjavec najobširnejše opisujeta. V spomin na petdesetletnico prepoveda knjige hrvatske (1835—1885) spisal je prof. M. Vamberger v Karlovcu životopise o nekaterih hrvatskih pisateljih in Čeh František Ekert je preskrbel kratkih životopisnih črtic o 17 českých pisateljih in umetnikih (str. 255—276). Knjigo diči 40 slik pisateljev slovenskih, hrvatskih in českých. Čudno se nam zdi, zakaj ni g. izdajatelj v predgovoru omenil, da je bilo to gradivo večidel že tiskano v ilustriranem listu „Slovanu“. Ta izpoved bi knjigi ne bila na škodo, a marsikoga le odvrnila, da bi ne bil jedne in iste stvari dvakrat kupoval. Knjižica je lično opravljena, slovenščina v njej lepa in gladka.

Ljudska knjižnica je z 21., 22., 23. in 24. zvezkom (str. 505—822) končala prvi svoj tečaj. V 21. snopiču čitamo „Beneško svatbo“, katero je preložil prezgodaj umrl L. G. Podgoričan; 22. snopič podaje pripovedno pesen v dvajsetih spevih: „Petrovska Mati božja“, zložil J. Frankolski; nato sledi sto kratkočasnic, ktere je nabral Štefan Kovačič, in štirinajst kratkočasnih pravljic in povestij, ki jih je zbral Alojž Vakaj. Snop. 24. sodržuje povest: „Očeta Blaža otčina“, katero je preložil † L. Gorenjec. — Od drugega tečaja za l. 1886. prišli so prvi štirje zvezki (str. 1—248) na svetlo. V njih nahajamo mnogo kratkih originalnih, preloženih in narodnih pripovestij. Vsak snopič velja le šest novcev, in mi to podjetje, ki je prostemu ljudstvu namenjeno, gorko priporočamo.

Peto poročilo o delovanji in stanji podpiralne zaloge slovanskih vseučilišnikov v Gradci. Založil in objavil t. č. opravilni odbor. V Gradci, 1886. Tiskala tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovci. Str. 8 v 8°. — Iz poročila povzamemo, da se je glavnica od 5200 gld. na 5900 gld. povišala. Izmed slovanskih vseučilišnikov je bilo podpiranih 17 (14 pravn., 2 medic., 1 modroslov.), katerim se je podelilo 329 gld. V to kakor v povišanje blagajnice so pripomogli deželni zbor stajerski s 150 gld., kranjski z 200 gld. in plemeniti narodnjaki slovenski. Vsem tem izraža odbor preserčno zahvalo. Da zaloge tako lepo napreduje, zato ima pač velečast g. prof. dr. Greg. Krek mnogo zaslug, ki žrtvuje krepke svoje moči in ves svoj upliv tudi v to, da se gnotne razmere slov. dijakov v Gradcu zboljšajo. Naznanjujōc to poročilo, prosimo slov. rodoljube, naj po svojih močeh še za naprej gnotno podpirajo uboge slovensko mladino.

Prinos k naglasu u *novoslovenskom jeziku. Napisao M. Valjavec. (Preštampano iz LXXVI. i LXXVII. knjige Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.) U Zagrebu. Tisak Dioničke tiskare. 1885. Str. 94 v 8°. — Tukaj nadaljuje učeni naš rojak svoje studije o novoslov. naglasu, in sicer razpravlja „naglas u prezentu glagola, koji prezentni nastavak *jo* drže samo u 3. plurala“. V tem ponatisu se posebič govori o osnovah na č. Opozoriti hočem na dodatek na str. 83—94, kjer izreka prof. Valjavec svoje mnenje, zakaj ne more pritegniti nazorom o slovenskem naglasu, ktere je izjavil g. Štrekelj v „Ljublj. Zvonu“ V. str. 236—244. Stvar o našem naglasu ni še doznana; globlje studije o slovenskih narečjih bodo še le rešile to vprašanje.

Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen von Franz Miklosich. Wien. Wilhelm Braumüller, 1886. Str. VIII + 547 v vel. 8°. Velja 10 gld. — Obče zanimiva in vsakemu jezikoslovcu dobro došla je knjiga, s katero je ravno kar pomnožil prof. Miklošič jezikoslovno literaturo slovansko. Ta knjiga sklepa dostojno našega učenjaka slovniške studije ter nam podaja jedro vseh njegovih preiskav v glasoslovju in besedotvorju. — V uvodu razpravlja se načelo, po katerem je gospod pisatelj slovanskim sorodnicam določeval podstavni koren. Ona oblika mu je podstavna, iz ktere izhajajo vse besede iste skupine. Zatorej stoji *vert-* na čelu starosl. vrtěti, novosl. vrtěti, s. vrtjeti, p. wiercieć, r. vertěti t. j. vert'et', in pod istim korenem *vert* stoji tudi *vortii, iz ktereja je stsl. vratъ, p. wrot, r. vorotъ. Na dalje določuje svoje stališče nasproti naskom novejših jezikoslovcev gledé glasovnega stopnjevanja. V kratkem navaja uzroke, zakaj se ne pridruži i on nasprotnikom takozvane „genuine theorie“. Ta razprava je jako poučljiva in veseli nas zvedeti, zakaj je ostal veliki slavist pri prejšnjih svojih načelih. — Na str. 1—414 sledi etymološki slovar, kteremu se od 414 do 432 dodajejo dostavki in popravki, in nato imenik onih besed, ktere je težje najti v knjigi. Tako je na pr. slov. beseda: *last* iskati pod korenem *veld-*, iz ktereja je stsl. vlastъ. Pri razlagi jemlje se ozir na vse slovanske jezike in tudi na indoevropske sploh, ako se nahaja v njih podstavni koren. Tudi tujke najdejo svojo razlago, in vzlasti na to stran je slovar prezanimiv. Prim. na pr. „Mostovži: usl. mostovž, Halle, musovž, aula, lex. — Der erste Theil des Wortes ist das d. (deutsche) *muss*, der zweite ist *Haus*: vergl. farovž, ratovž. Nhd. *muss-haus* für Vorhaus, ehedem im Salzburgischen“. Pri pristnih slovanskih besedah sledé takó-le jedna za drugo: stsl. usl., b., s., č., p., sorb. in ruski. Nató se navaja navadno še litvanski, gotski, grški, lat. in staroindijski jezik. Čestokrat si mora sevéda čitatelj sam vso zvezo, sorodnost in izvor besed med seboj poiskati; kajti podaje se mu le gradivo po glavnih zastopnikih. Knjiga je tedaj učenim jezikoslovcem namenjena. Ako bi bil ta slovar tako gostobeseden, kakor je etymološki rečnik za nemški jezik od Friderika Kluge-ja, ngajal bi sevéda bolj navadnim čitateljem, ali knjiga bi bila tri do štirikrat obsirnejša nego je sedaj. Gradiva sodržuje ogromnega in gospodu izdajatelju je bil gotovo le namen, vse slovanske besede sorodnice uvrstiti v skupine ter jih podati učenemu svetu, da vidi, v kaki sorodni zvezi so vsi slovanski jeziki med seboj in tudi z drugimi indoevropskimi jeziki. To delo je torej velike važnosti za proučevanje slovanskih jezikov in nobeden jezikoslovec ga ne more pogrešati. Miklošič je s to knjigo izvršil svoje velikansko delo ter si z nova izklesal „monumentum aere perennius“.

Namen und Schwinden der Slaven. Von Karl Sieha, Beneficiat in Eggenberg, emer. Dech. und Pfarrer. Laibach. Druck und Verlag von Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1886. Str. 49 v 8°. — Omenjamo to knjižico, ker je zagledala v sredini Slovencev beli dan ter razpravlja staro zgodovino slovansko, vzlasti kje in kdaj so živeli Slovani po Evropi. Delee je polno hipotez in brez vsake metode pisano. Dovolj je, ako omenimo, da je Suevia = Slavia!

Cerkvene pesni nabrane med slovenskim narodom. Zv. I., izdalo Cecilijansko društvo za gorisko nadškofijo. — Od goriških Slovencev, pri katerih zamoremo že nekaj let sem krepko duševno gibanje opazovati, ni bilo misliti, da bodo v najlepši umetnosti zaostali, ne ozirajoč se na napredek in potrebe današnjega časa. Kakor na Českem, Kranjskem in drugod, uvideli so tudi na Goriskem, da mora na polju cerkvene glasbe, na katero je sv. cerkev vedno vso svojo pozornost in skrb obračala in ktera je po nezgodi časa iz svoje idealne višočine globoko padla zamenjavši svečeniško svoje ogrinjalo s koturnom, — da mora na tem polju marsikaj postati drugače. V to svrhu so ustanovili na Goriskem pred dvema letoma „Cecilijino društvo“, koje ima lepi namen, prestrojiti cerkveno glasbo po smislu sv. cerkve ter gojiti narodno petje (Volkslied) seveda na pravem mestu in o pravem času. Da se mlado društvo lepo razcveta in za svrhu svojo vrlo deluje, svdok nam je pričujoči zvezek „cerkvenih pesni“ nabranih med slovenskim narodom. Zvezek obsega 7 božičnih, 2 postni, 5 v čast matere božje in 2 velikonočni. Pesni izvirajo iz časa, ko so začele na razvoj narodnega petja uplivati na severu nemške, na zahodu italijanske pesni ter je naše narodno petje čim dalje tem bolj jelo izgubljati originalnost svojo. Zatorej se pa pričujoče pesni po duhu kar nič — smelo trdimo — ne ločijo od nemških jednake vrste. Pri vsem tem so vendar vredne, da jih je omenjeno društvo rešilo pozabljenosti, ker so veliko boljše kakor mnoge, koje se še tu pa tam v naših cerkvah popevajo. In iz tega stališča pozdravljamo srčno omenjeno zbirko. Posamezne napeve sta kaj lepo harmonizovala gospoda Fajgelj in Kokošar; zatorej vse priznanje!

L. Hudovernik.

Te Deum. Za mešani zbor zložil in prečastitemu gospodu, gospodu Jožefu Dolenz-u, doktoru theologiae, udano poklonil Ign. Hladnik. Op. 3. V Ljubljani, 1885. Lastnina skladateljeva. Tisk J. Blasnikovih naslednikov. Str. 7. Velja 40 nov.

Štiri velikonočne pesmi in pesem za pokoro z dvema napevoma, za mešani zbor zložil Ign. Hladnik. Op. 4. V Ljubljani, 1885. Str. 7. Velja 50 nov. — Pričujoči „Te Deum“ kakor velikonočne pesni so prav lahke in lepo doneče ter se domačim organistom priporočajo. Dobivajo se v Katoliški bukvarni v Ljubljani.

Rogač, šaljev in satirski list, začel je z novim letom (1. in 15. dan vsakega meseca) na celi polji v 4° v „Narodni tiskarni“ v Ljubljani izhajati. List prinaša spodobno berilo in je vselej okrašen z mnogimi izvirnimi podobami. Po vsebini in obliki se vsem priporoča. Velja za pol leta 1 gld. 50 n.

Bosanska Vila. Z dnem 16. dec. 1885. stvarili so si tudi Srbi v Bosni svoj leposlovni list. V Sarajevu je začela izhajati „Bosanska Vila“ pod uredništvom g. Božidara Nikasiновиć-a. Z veseljem smo pozdravili to podvzetje književno in upamo, da bode po svoje pripomagal, da se jame i med Bošnjaki krepko razvijati slovstveno delovanje. Ker se ozira list i na národno blago, opozorimo ná-nj tudi svoje čitatelje. List je ilustrovan in izhaja dvakrat na mesec; velja 4 gld. na leto.

Tri riječi Hercegovca zabilježio Dr. Friedrich S. Krauss. U Mostaru. 1885. Tiskom i nakladom Don Franje Miličevića. Str. XII + 39 v mal. 8°. — V knjižici nahajajo se tri epske narodne pesni, ktere je zapisal dr. Fr. Krauss, ko se je bavil lanskega leta v Hercegovini. Pesni imajo sledeči naslov: 1. Ibro Nukić uhvatio Gujatičević Vuka, 2. Beg Ljubović pod Kandijom, 3. Stojan Janković i Nukić barjaktar.

Odgovorni urednik: Dr. Jakob Sket.

Izdaje, zalaga in tiska tiskarna družbe sv. Mohorja v Celoven.